

OTÁZKY ŽIVOTNÍ.

NAPSAL

Dr. J. KLUG.

AUTORISOVANÝ PŘEKLAD

Dra FERDINANDA B. ČERNOVSKÉHO,
O. S. AUG.

CYRILLO-METHODĚJSKÉ KNIHKUPECTVÍ
GUSTAV FRANCL V PRAZE.

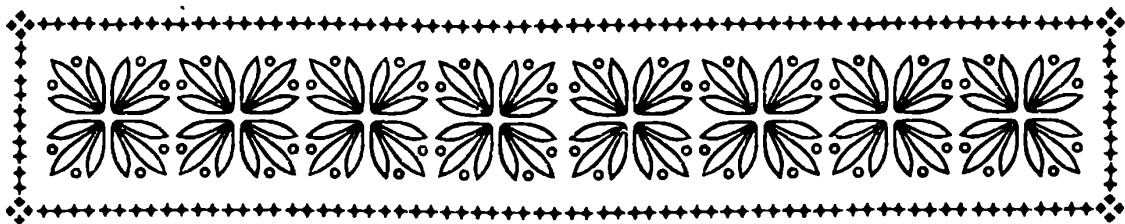
NIHIL OBSTAT.

EM. ŽÁK, CENSOR.

IMPRIMATUR.

**EX ARCHIEP. ORDINARIATU PRAGENSI,
29. IANUARIJ 1913.**

Dr. IOANNES SEDLÁK, VICAR. GENĚR.

Víra a nevěra.

1. „Nikdo nikdy neviděl Boha,“ praví Písmo svaté. Zajisté žádná z jeho vět nenalezla v lidských srdcích tolik ohlasu. Tedy, jak praví *nevěřci*, není Boha; *pochybovači*, polověřící a vrtkaví praví: kdo ví, je-li Bůh; věřící pak říkají: je nám vyjítí, abychom hledali, nespatříme-li kmitati se světlych jeho stop, a pátrati, zdali ne vyslal nám, kteří Boha hledáme, někoho na půl cesty vstříc, aby nám vypravoval o Něm.

2. Víra v Boha doznala během času mnohých osudův i mnohých reakcí. Ale posléze vrcholí všechno v kontrastu *víry* a *nevěry*.

3. *Víra* — konkrétně řečeno, katolická víra — učí: Jest osobní, nad světem bytující Bůh, jehož lze poznati z jeho díla — ze stvoření. Je v nás nehmotná, podstatná, duchová a nesmrtelná duše. Je mezi Bohem a duší pouto — náboženství. Toto pouto tkal Bůh sám a upevnil je v nadpřirozeném zjevení hlavně skrze Ježíše Krista, vtěleného Syna

božího. Toto zjevené náboženství netrvá jinak, leč ve formě jediné, Ježíšem Kristem založené a řízené, časově i místně universální církve, jejíž úkolem jest duše shromažďovati a vésti k Bohu. Neboť Bůh je počátkem i cílem všech věcí. Tak praví víra. Její veliké, přímo lapidárním stylem podané věty vzájemně souvisejí jako články řetězu. Někteří jmenují je řetězem zlatým nevýslovné ceny, jiní řetězem železným, jenž tíží a hluboko zařezává se v lidi pyšné, kteří všemu, co je nad sílu rozumu, potupně se vysmívají.

4. *Nevěra* přeje si zlomiti tento řetěz jako otrocké pouto svobodného, Bohem daného rozumu: ten prý nepotřebuje zjevení ani Syna božího ani církve, ale vlastní silou najde prý své cesty k Věčnému. Tak učí nevěra ve formě *rationalismu*. Nevěra přeje si zlomiti řetěz článků víry a nahraditi jej velice širokou a měkkou složkou náboženství, jež hraje a třpytí se všemi barvami — vskutku je to nádherné a vábné: Veškerenstvo je Bůh; celý svět je tělem božím; a kdo mohl by duši tohoto všeboha pojmenovati a vystihnouti! Ona dříme svůj sen v hlubokém plápolu drahokamu, mluví v šumění větru i vln, sténá ve zvuku i tlumeném křiku zvířete a probouzí se v duchu lidském k denní jasnosti sebevědomí. A co ke mně mluví tiché plápolání hvězd o půlnoci, co hovoří jásavé symfonie moře a žalostné hlasy bouře, co praví šumění lesa nebo hluboké snivé oko dítky — to je zjevení všeboha.

Umříti znamená rozplynouti se ve veškerenstvu a v jeho velikém, věčném klidu — nic jiného!

Tak učí nevěra ve formě *pantheismu* nebo *monismu*.

A nevěra snaží se zlomiti pevný řetěz věroučných článků a ukázati ho jako vzdušné předivo: Není Boha; je pouze hmota a síla, a jsou věčné zákony přírodní, z nichž a podle nichž zbudovalo se veškerenstvo samo. Není duše, ani ducha ani nesmrtnosti. Náboženství a jeho ideály jsou iluze — jichž se držeti je — chytati vzduch. Žij, tvoř, užívej — a zahyň; jen to je pravda: vše ostatní je klam, lež, sladký, ale bezcenný sen! Tak učí nevěra ve formě *materialismu* nebo *naturalismu*.

Pessimismus vyvozuje z toho praktické důsledky: Život je trýzní; pospolitý život lidský — peklem. „Patet exitus“ — je nejlépe, učiniti konec všemu!

Nebo smýšlíš-li velkodušně a šlechetně, snášej tohoto života trýzeň i tíhu, pokud dovedeš se probíti a uhájiti! Je-li úloha tvoje dohrána, ustup s prken — ale nezapomeň: za kulisami není nic! Toť světový názor *tragického heroismu*.

Kdo se však k žádnému z těchto světových názorů nechce přiznati, může býti *skeptikem* a *agnostikem*! Nic není pravda — tedy taž se či ne- taž ustavičně: odkud? a kam? a k čemu? A všechno je dovoleno — tedy postav se mimo dobro a zlo, buď člověkem — pánem, buď nadčlověkem,

zašlap a strhni, co ti stojí v cestě a chce tě rušiti či zdržovati! Toť nevěra ve formě *agnosticismu* nebo *skepticismu*.

5. Kdo nechce světem jíti bez ducha a bezmyslenkovitě, musí míti nějaký názor světový; kdo žíti chce životem člověka důstojným, musí míti nějaké vlastní *pojetí o životě*.

Když tě učila kdysi matka jako chlapce, že Bůh nebeský všechno učinil a řídí nebe i zemi, a co na nich jest, byl to velkolepý názor světový. A když tě učila, že Otec nebeský je pánem i cílem tvého života, bylo to pojetí života hlubokého smyslu.

Ale vyskytne se v životě mnohého mladého člověka den, který bývá víře mládí osudný, den, kdy člověk si myslí, že od toho okamžiku lze v životě obejít se také bez Boha a bez víry v Něho.

Den, kdy ideály vědy zdají se býti v nerozřešitelném sporu se starými, milými vidinami mladické víry, jež jako světlí andělé s bílými, labutími perutěmi ubírali se s tebou zemí tvého dětství.

Den, kdy počíná to v duši kvasiti, jako kvasí mladý mošt, kdy člověk věří, že jinak nemůže se vyvinouti z toho čisté víno, leč jsou-li dříve vypuzeny z duše zbožné, věřící myšlenky.

Den, kdy mnohé sladké plody chutnají sladčeji, není-li někoho, kdo je učinil ovocem zapovězeným.

Den, kdy dalekosáhlé životní plány zhroutí se jako domeček z karet, a člověk zoufal by nad Bohem i světem.

Ale také bývají dny, v nichž duše vinou obtížená pochybuje a popírá jen proto, že nechce jednati, protože vzlykajíc, musila by se zhroutiti; nechce pro pýchu, ježto pokládá slzy, pokleknutí i lítost za nedůstojné člověka, jenž své důstojnosti je sobě vědom.

Ale jsou, příteli, v životě i jiné dny, jmenovitě jeden, kdy trpká bída umírání lepí plavé kučery i bílý vlas na vlhká čela, den, v němž mramorový klid smrti stává se křičící otázkou po smyslu či nesmyslu celého života. Ale tu jest již příliš pozdě, tvořiti si teprve nějaký názor životní.

K němu je ti dojíti již nyní! To jest, nyní máš se učiti, abys víře svého mládí v sobě dal vzejíti v jasný a pevný názor světový a v přesvědčení, pojištěné proti každé pochybnosti. Jest učiti se ti, hleděti za věčnými hvězdami, abys vyznal se na cestách i ulicích života a našel cesty k otčině své duše.

2.

Poznání pravdy.

1. Když stál kdysi Spasitel před římským vládařem pontským Pilátem, a byl od něho vyslýchán, nazval se králem pravdy: „K tomu jsem se na-

rodil a na svět přišel," řekl, „abych vydal svědectví pravdě. Každý, kdo z pravdy jest, slyší hlas můj.“

Pilát nerozuměl tomu. Pokrčil asi pohrdlivě rameny, a jako tichý posměšek vyšla přes rty Římana skeptická otázka: „Co je pravda?“

Tato stará Pilátova otázka již od té doby ve světě nepřestala zníti. Stále vrhá se v posvátné opravdovosti i v trpkém pohrdání: „Co je pravda? Je-li pravda, a můžeme-li ji poznati?“

Duše Pilátské stále ještě pohrdlivě krčí nad tím rameny, ale duším Faustovským spaluje srdce; a zatím duše otázkou unavených zoufale pohlížejí k věčným hvězdám a domnívají se, že jen blázen může ještě čekati odpovědi.

A jsou jiní, pro něž vždy jest odpověď připravena: „Okršlek zemský je mi dosti znám; na druhou stranu je nám rozhled zamezen: blázen, kdo tam se zahledí!“ Jsou to lidé ze světa se radující i světa sytí, kteří dají se unášeti velikým proudem života a toho, co jest, a neptají se, nešumí-li tento proud sem dolů z věčných zdrojů, a neústí-li v nějaké věčné moře, ani jak je hluboký, jak nekonečně hluboký a plný záhad.

2. Je-li nějaké poznání pravdy a nějaká jistota pro nás lidi?

Jistě nelze popřít, že lidé neustále a ve všech dobách usilovali o poznání pravdy.

Člověk neměl pokoje, dokud světa, v němž obývá, neprozkoumal od pólu k pólu. Nasadil často

život svůj za to, co je na zemi a co za každou cenu chtěl poznati. Mnohý hrob v písku pouště, na dně mořském i pod věčnými pralesy vypravuje o této neukojitelné žízni člověka po vědě, mnohý hrob ve věčném sněhu a ledu, kde lidská touha vědecká podstoupila boj s obrovitými mocnostmi přírody, vysmívána smíchem vichřice.

Člověk prozkoumal, *co je nad zemí*. Hvězd věčný koloběh přinutil, aby zjevil svoje rytmy. Světelný paprsek přinutil, aby oznámil počet svých tisícemílových kroků. Z mračen vynesl jiskry blešku a změnil jeho smrtící moc v požehnání a učinil jej nositelem svých myšlenek, na němž by letěly kolem země.

Člověk hluboko *pohlédl i v sebe* a prozkoumal umělou stavbu svého těla i tajuplnou činnost své duše. Dal pravěku mluvit ze starých památek a listin, a mrtví musili mu vypravovati pestré dějiny svého života. I hlubiny země a moře donutil člověk, aby mu vydaly svá tajemství, a přinutil zamlžený pravěk, aby odhalil své dějiny. A z toho všeho uspořádal ohromný system věd, jenž obrovitě obepíná svět, prostor a čas, život i smrt, výšiny nebes i hlubiny duše.

Není tedy poznání pravdy?

Pak byla by tato všechna ohromná lidská práce marnou! Byla by jen věčným lapáním stínu, honěním se za přeludy! Všechna ohromná práce lidská byla by jen opíráním řebříku o vysoké zdi, na něž lze jen nesmírně namáhavě se vy-

šplhati, aby se s nich pohlíželo v prázdné, holé „Nic“.

Nikoli; *tak tomu není*; vřelá touha lidské duše po poznání pravdy — musí dojít svého upokojení!

3. Nenalézá-li *každý zárodek*, jenž spočívá ve tvorech, jednou doby, kdy stává se květem i zralým plodem?

Nenalézá-li *vloha* a způsobilost, jež uložena je ve tvorech, jednou svého zdokonalení a upokojení?

Či měl by člověk sám přede všemi tvory tím býti vyznačen, že jedině on nikdy nenalezne vyplnění a upokojení nejvyšší a nejušlechtilejší tužby, kterou nosí v duši, tužby po pravdě?

Mělo by nerozumné zvíře býti šťastnější nežli člověk, protože nikdy nic se nedovídá o *soužení* zklamané tužby a věčně nesplněného úsilí?

Měly by hlasy v lidských prsou, jež volají po světle a pravdě, býti *hlasy lživými*? Má se život lidský nazvati *lží* a mají *dějiny* lidského ducha právě na jeho nejvyšších a nejideálnějších výšinách zváti se *dějiny* lidského šílenství?

4. Není-li člověku možno, aby poznal pravdu, musíš všechny tyto otázky potvrditi!

Pak je ti říci, že *rozum* není nejvyšším darem člověka, ale jeho tíhou a pravou kletbou!

5. A přece nikoli; — příliš vysoko ceníš svoji *lidskou důstojnost*, nežli abys dospěl k těmto *nesmyslným závěrům*!

Věříš, že tvoje touha po pravdě, po poznání posledních velikých pravd životních, po smyslu světa i života, nezůstane touhou věčně klamanou, ale že dojde svého vyplnění.

Pojď, příteli, *pravdy* hledat!

3.

Kde je Bůh?

1. Znáš ji, tuto otázku — jednu z prvních otázek, jež se derou na dětské rty: „Máti, kde bydlí milý Pán Bůh?“

Byl kdysi čas, i pro tebe, kdy otázku tuto po prvé dal jsi na klíně matky, a kdy tě odkázali tam nahoru za zlaté hvězdy a řekli ti, že tam nahoře bydlí milý Otec v nebi v nevýslovné velebnosti. Nikdo nemůže ti nyní říci něco lepšího a moudřejšího. Může tě jen odkázati na stopy boží, jež rozsety jsou ve velikém, širém stvořitelském díle Jeho. Z jeho děl je ti poznávati Stvořitele, z jeho stop je ti *nalézt cestu k Bohu*.

2. Pohleď kolem sebe i nad sebe okem, jak ti je věda otevírá a bystří! Ve *světovém prostoru* otáčejí se milliony a milliony těles, ve věčných neviditelných kolejích. Několik statisíc sluncí od první do desáté velikosti je známo moderní astronomii. Mléčná dráha je pás z millionů sluncí, a stále nové systémy mléčných drah objevovány jsou vědou, nehledíc ke žhavým světovým mlžinám,

v nichž „vesmír“, jak se zdá, stále nově se rodí z tohoto věčného a nekonečného moře hmoty a síly. Odkud je *tento vesmír*? Co je důvodem, že vůbec je tu? Tvůj rozum ti řekne, že nekonečná moc, že nadsvětová všemohoucnost svinula tuto látku v obrovská světová tělesa a vložila v ně titánskou sílu — a že nadsvětová nejvyšší moudrost vykázala jim chod i cestu.

3. Pohleď v tento vesmír! Tento ohromný soubor hmoty a síly není zmatený „*chaos*“, nýbrž „*kosmos*“, světem plným pořádku a zákonnosti. Rozličné vědy a vědecké odbory dokázaly nepochybně, že tento vesmír od obrovských těles světových až k nejmenším atomům jest opředen železnou sítí pevných, nezměnitelných světových zákonů. Je dále nepopíratelnou skutečností, že všechny jednotlivé věci a jednotlivé pochody v celém kosmu jsou ve všeobáhlém a spolu všechno obepínajícím společenství vzájemných vztahův a oba- polného působení.

A opět říká ti tvůj rozum, že moc a moudrost, jež sahá od hranic do hranic stvoření, *to všechno* asi uspořádala a zařídila.

4. Dále! Jest rovněž vědecky pevně dokázanou pravdou, že celý *svět* se svým nevyčerpatelným bohatstvím *bytostí* i *forem* stal se, čím nyní jest, pozvolným, ale stále postupujícím *vývojem*. Dějiny vývoje nebeských těles, dějiny vývoje země i dějiny vývoje *bytostí* živoucích jsou tři oblasti, v nichž moderní věda vysnila si smě-

lých výsledků, a byť i méně smělych, sklidila přece jen výsledky pyšné. Na počátku tohoto vývoje byl zajisté ohromný počet atomův a atomových sil, obsažených ve světové prahmotě — na konci vývoje jest uspořádání těchto atomův a atomových sil v mineraliích, rostlinách a zvířatech, jest i člověk jako podivuhodné dílo dle těla i duše, dílo, jež ostatně není pochopitelné ze *samotného* vývoje světového, alespoň ne podle duše.

Kdo přinutil *hmotu a sílu*, jež od přirozenosti tíhnou jen k rovnováze a ke svému ztrnulému klidu, ke směru tíhnocímu vzhůru, ke směru usilujícímu o bohatství forem, podob i pohybů? Kdo vykázal mrtvé, neživé hmotě a slepé síle *cíl a účel* — *cíl a účel*, o nichž *samy ze sebe* nic, ba zcela nic nemohou věděti? Myšlenka na absolutní moc a moudrost, jež určuje a řídí minulost i přítomnost, vtírá se silou neodbytnou.

5. Konečně je dokázáno vlastní zkušeností, že v nitru každého člověka je *mravní sebevědomí*, mravní cit povinnosti. Toto sebevědomí jest všeobecné — nalézá se, byť různě zakaleno, v lidstvu na každém stupni kultury; je původní a vrozené; nelze ho vyhubiti. Žádný smrtelník nikdy nestrásl těchto z výšin pocházejících, věčných zákonů. Také není klamem, není illusí. Smrt, před jejímž majestátem, ničícím každý klam a každou lež, zanikající všechny šalby a illuse, nedovede zničiti toto mravní sebevědomí; naopak: právě

před tváří smrti probouzí se ke své plné síle a moci.

Odkud pochází tato silnější moc, jež činy i opomenutí lidská neúprosně vleče před svůj soud, před soud pravdy a svatosti? Odkud jinud, než od věčné Pravdy a Svatosti, jež svoji vůli vyslovuje s neomylnou jistotou a ji dovede provésti.

6. To jsou *stopy Boha* v jeho světě. Na nich nalézají duše svoji cestu k Bohu. Tato cesta vede přes jsoucno, jež se stane i jež se již stalo, jež nezná svého „Odkud“, a přes jsoucno zanikající, jež nezná svého „k čemu“, tam k jsoucnu nestvořenému, nepomíjejícímu, v jehož všeobsáhlé moci a moudrosti všechno vznikání a zanikání má svůj důvod, své trvání a zachování — vede k nadřaděnému, osobnímu Bohu.

4.

Bůh ve vědomí lidstva.

1. Časy, v nichž se věřilo, že jsou na zemi národové, jmenovitě národové přírodní, jimž každá stopa náboženského vědomí, každá stopa víry v jsoucnost nejvyšší bytosti je daleka, již dávno minuly. Ve starších, lépe řečeno v zastaralých cestopisech jednotlivých badatelů, bohužel též ve mnohých moderních časopisech, lze tu a tam ještě nalézt ujišťování o existenci beznáboženských ná-

rodních kmenů kdesi v nezměrných sněhových pustinách severní Asie nebo v pralesích nitrozemní Afriky nebo v tropických houštinách amazonského veletoku — než podle jednomyslného úsudku novějšího nebo dnešního národopisu tvrzení toho druhu nejsou na výši vědecké, a lze je odkázati do komory pro vědecké harampátí, v níž ještě jiné podobné zprávy tráví svůj zapadlý život. Nebylo a není národa a národního kmene na zemi, jenž by neměl vědomí o jsoucnosti nejvyšší bytosti nebo nějaké formy náboženského uctívání.

Ovšem, náboženské představy lidí, od divokých nebo polodivokých přírodních národů až do vřídčích kulturních národů přítomnosti, jsou jistě pestřejší nežli barvy světla a rozmanitější než vzdušné tóny. Ale v tom shodují se nejprimitivnější myšlenky divocha i nejhlubší předtuchy vzdělaného člověka přítomnosti: že nad světem či mimo svět existuje nejvyšší bytost, jež všech věcí je počátkem i prapříčinou a všech věcí cílem a kterouž sluší nábožensky uctívati. Obyvatel severní sibiřské tundry s hrůzou naslouchá hněvivému hlasu tajuplných mocí svého božstva, jež sněhové bouři dává zuřiti po stepi a hrozí smrtí i záhubou; obyvatel brasílských tropických lesů s úzkostí slyší, jak veletok hučí pralesem, kdy služební duchové nejvyšší bytosti bojují s mocnostmi této hlubiny v šumící bouři a v planoucí ohnivě záři nebeských šípů bleskových; tupý černocho krčí se bázlivě pod listnatou střechu stromu, kráčí-li

božstvo přes pravěké vrcholky pralesa a ratolesti se třesou a chvějí a větve se lámou pod jeho kroky. Daleko, velmi daleko je od těchto temných projevů vědomí o Bohu ke vznešenému, čistému, slunnému slovu: „Otče náš, jenž jsi na nebesích, posvěť se jméno tvé, přijď království tvé, buď vůle tvá, jako v nebi tak i na zemi.“

Ale ať jsou formy náboženského vědomí sebe rozdílnější — svorní jsou všichni lidé ve víře v jsoucnost nadzemských mocností.

2. Tato *věc* vyžaduje ovšem nutně *vysvětlení*. Co je základem této všeobecné víry, tohoto svorného přesvědčení o jsoucnosti nejvyšší bytosti? Je tato víra klamem, lží a podvodem — či odpovídá jí pravda, totiž skutečná existence jakési nejvyšší bytosti, jež v jsoucnost povolala svět a všechny podřízené mocnosti a je ovládá i řídí?

Pravíme, že souhlasnému přesvědčení všech lidí o existenci jakési nejvyšší bytosti nutně odpovídá pravda skutečná, *existence této nejvyšší bytosti*.

3. Než jaké máme *právo tak říci*?

Což nebylo všeobecných nebo téměř všeobecných přesvědčení lidí a není takových, která se přece při bližším zkoumání osvědčují jako nepravá a bludná? Nevěřilo celé lidstvo po tisíce let, že slunce na východě vystupuje a koná denní svoji pouť na nebi a na západě, doplňujíc polooblouk svého zlatého kruhu, zachází? A neosvědčila se tato všeobecná víra jako naprosto pochybená? Nejsou-li mezi národy této země téměř

všeobecně rozšířené zásady a všeobecně rozšířená přesvědčení mravního druhu, na něž — přes jejich daleké rozšíření nelze pohlížeti jako na opravdové normy, na př. jako jsou názory mnohých nízke stojících národův o dovolenosti krádeže a loupeže vůči kmenům nepřátelským, aneb o krevní pomstě atd.?

Zdá se tedy přece, že lidský rozum důkladně může blouditi a klamati se i tu, kde stanoví zásady nebo zvěstuje pravdy, jimž dostalo se všeobecného nebo téměř všeobecného přijetí. A tak i všeobecná víra lidstva ve vyšší moci, jež vládne nad pozemskými, může konečně ukázati se jako víra — v „Nic“.

4. *Je tomu tak?* Mohou souhlasná, rozumová přesvědčení lidstva vskutku obsahovati bludy a nepravdy?

Nikoli, to je *nemožné*. Nejprve dokážeme, že v příkladech svrchu uvedených a všeobecně rozšířených, ale přece bludných přesvědčeních nejde o pravdy *rozumu* — a potom dokážeme, že všeobecná přesvědčení mohou ovšem obsahovati také bludy, ale ne tehdy, jde-li o jasná a souhlasná poznání *rozumová*.

Přesvědčení lidské může pocházeti ze tří různých pramenů: *bud'* z pojetí smyslného, *nebo* z poznání rázu mravního, *nebo* z poznatků rozumových. Jiného pramene (ovšem nepřihlížejíc k přesvědčení z víry na základě nadpřirozeného zjevení) pro lidské přesvědčení není.

Že lidstvo dlouhou dobu věřilo, že země stojí pevně a tiše ve světovém prostoru, a že slunce vynořuje se po všechny dny na východě a klesá na západě, nebylo přesvědčením na základě jasných poznatků rozumových, nýbrž na základě pojetí smyslového.

Že jsou velice rozšířené mravy a zvyky či vlastně nemravy a zlozvyky mezi lidmi, není následkem nějakých čistě rozumových poznatků, nýbrž následkem vášnivosti a často též zkažených a zkázu působících náklonností lidské přirozenosti. Ale v obou případech nejde o poznatky rozumové.

5. Dlužno však bez výjimky *připustiti*, že naše *smysly* mohou se klamati, a že následkem toho i poznání, jež na smyslovém pojetí či vlastně na smyslovém klamání spočívá, může býti zcela bludné.

Víra, že země stojí a slunce se pohybuje, založena byla na optickém klamu a byla následkem toho klamnou věrou. *Dále* nutno bez výjimky *připustiti*, že lidské *srdce* je schopno nemravných pudův a vášní, a že následkem toho jisté mravní názory, jež na těchto pudech a vášních se zakládají, mohou býti *zcela* klamně.

Předsudek oprávněnosti pomsty a poškozování vůči nepřátelům spočívá na nemravné vášni lidské duše a je následkem toho zcela bludným předsudkem.

Avšak došel-li lidský rozum již jasného a všeobecně vysloveného poznatku, *nemůže a nesmí* poznatek tento býti bludný. Proč ne?

Smysly mohou se klamati — ale ve svém bludu mohou také býti korigovány: právě rozumem lépe poučeným.

Lidské *srdce* může se mýliti, dá-li se strhnouti pudem a vášní — ale ve svém bludu může býti také korigováno: opět lépe vedeným a spořádaným rozumem.

Ale řekni mi: kdo by měl *rozum* korigovati, kdyby též i v přesvědčení všeobecně přijatém byl schopen bludu?

Člověk nemá nic vyššího nežli rozum; nemá nic, co bylo by nad tuto nejvyšší z jeho sil a co by mu mohlo říci: „Mýlíš se — přeludy jsou, v co věříš.“

Opět stojíme u jednoho z bodů, kde by nám bylo říci, že nejvyšší dar a síla člověka stává se mu kletbou, kdyby bylo pravdou, že rozum v přijímání všeobecných pravd může se mýliti.

6. Všeobecná *víra v Boha* nemá původu v pouhém poznání smyslovém; kdyby měla původ svůj jen v tomto poznání, mohla by za jistých okolností býti bludem.

Všeobecná *víra v Boha* nepochází také z nějaké nemravné náklonnosti a vášně srdce; kdyby z nich pocházela, byla by bludem.

Všeobecná *víra v Boha* pochází *spíše* hned z temnějšího a plnějšího předtuch, hned zase z jasnějšího a čistšího poznání rozumového, že asi všechny věci tohoto světa pocházejí z jedné tvůrčí příčiny, a že všechny události, náhody a osudy

mají asi posléze původ svůj v jedné vůli, jež všechno stanoví. A v tom *nemůže se* lidský rozum mýlit — nebo jinak nebyl by vůdcem člověka ke světlu, nýbrž nemilou a neblahou mocí, která ho vybízí, aby pátral po smyslu světa a života, a dává mu konečně nalézti nesmysl, nepravdu.

Zajisté: černochoch, jenž před hadem, sobě posvátným, plazícím se náhle přes jeho cestu, klesá v prach; mongol, jenž vrhá se ve svém stanu na zemi a věří, že skrývá se před nepřátelskými jemu mocnostmi, jež slyší ve sněhové bouři kolem hlučeti; indián, jenž paže svoje rozpíná kolem pravěkého obrovského stromu svých lesů, protože při pohledu naň zasvítává v něm tušení Věčného, jež přetrvává časy — všichni ti jednají pošetile podle *našich* vznešených a čistých pojmů náboženských.

Ale i když způsob náboženského jejich uctívání zdá se býti pošetilým: to, co pudí k tomu tohoto ubohého člověka, aby ve všech velkolepých a nápadných anebo neblahých zjevech hledal řízení nadpozemských mocí, *není pošetilostí*. Je to týž pud rozumu, nalézti důvod a smysl pro ty věci i pro pestrou hru života, pud, jenž nás výše stojící lidi nutí říci: „Otče, volám tebe!“ Nikoli, je-li v duši nesmazatelně hluboko vyryto uznávání nadzemských mocností a sil, ať jeví se snad sebe více zakaleno a pitvorně zkrouceno — tož *jádro* musí, musí býti pravé, již vzhledem k dů-

stojnosti lidského rozumu: musí tedy býti bytost nejvyšší, musí býti Bůh.

5.

Původ víry v Boha.

1. V lidském *rozumu*, v jeho nevyhladitelné a neklamné touze, naléztí poslední důvod a smysl všelikého jsoucna a všeho, co se děje, spočívá *pramen víry v Boha a náboženství*.

To popírají protivníci víry celou řadou námitek.

Praví, že náboženství, víra v nejvyšší bytost a uctívání její je vynálezem *kněží*, tedy lsti.

Praví, že náboženství je vynálezem *zákonodárců*, tedy moci.

Praví, že náboženství je plodem dětinské bázně pralidstva před bouří a bleskem, za nimiž tušeny byly nadpozemské moci.

Praví, že náboženství vzniklo z naivních názorů pralidstva, že vidělo za dosud neznámými, nesmírnými a záhadnými mocmi přírodními tajuplné síly a bytosti, tedy z *neschopnosti* pralidstva a nevzdělaných přírodních národů správně vysvětliti svět a jeho zjevy.

Praví, že náboženství vyšlo z uctívání duší smrtí od těla odloučených — tedy z *úcty k mrtvým*.

Praví, že náboženství vyšlo ze vrozené lidstvu nutnosti *idealisovati*, t. j. naléztí ideální výklad pro všechny zjevy.

Náboženství, praví Feuerbach, vyšlo z potřeby člověka nebo z náklonnosti člověka, aby sám sebe spolu promítal v Nekonečno. Podivnou myšlenkovou postavu stvořil duch lidský, jenž přes sebe zasahá v nekonečnost: Boha. Ale přihlédneme-li blíže, je to jen člověk, jenž v nekonečně zvětšeném rozměru přenesen je tam nad zlaté hvězdy: „Bůh je člověku soubornou knihou jeho nejvznešenějších myšlenek a citů, rodovou knihou, do níž zapisuje jména jemu nejdražších, nejsvětějších bytostí.“

Tak vyznívají různé názory nepřátel víry v Boha o vzniku této víry. Všichni vesměs i každý zvlášť snaží se dokázati, že víra v Boha nemá svého jasného a čistého pramene v rozumu lidském, nýbrž že pochází z *kalných pramenů* sobectví nebo sebeklamu — že tedy obsahuje tvrzení nedůstojné rozumného a vzdělaného člověka, jenž dospěl duchovní zralosti a důstojnosti.

Zkoumejme tyto výklady nepřátel o původu náboženství!

2. *Vynálezem kněží*, tedy produktem prohnatosti kněžského kastovního ducha je prý náboženství!

Směšné tvrzení! Všichni národové země shodli a shodují se v tom, že v knězi vidí osobu službě boží zvláštním způsobem posvěcenou. Je tedy božstvo vynalezeno lidmi, kteří by se službě jeho zasvěcovali — nebo nebyla-li snad dříve víra

v božstvo, měla-li možna býti služba tohoto božstva a tím i možné kněžstvo?

3. *Zákonodárci* prý vynalezli náboženství, aby si jím zjednali nadlidskou vážnost a větší moc nad svými poddanými!

Dějiny však svým neúprosným výrokem neví o tom ničeho. Čti pravěké náboženské knihy Číňanů, posvátné zkazky Indů, projdi staroiránskou literaturu, lušti kamenné a hliněné desky assyrského a babylonského pravěku, všude nalezneš pod skladbou zákonů státních prastarý a hluboký náboženský základ. Nikde v dějinách světových nenalezneš vzepření nějakého národa proti bohům, kteří byli vymyšleni násilnou mocí (vládců) tyranův a jemu vnuceni — ano: shledáš náboženské boje, krvavé války starých domácích proti vnikajícím cizím bohům a náboženstvím ve smutném počtu, ale právě jen boje z *náboženství*, ale ne-shledáš žádných *proti náboženství*.

4. *Dále*: bázeň před bouří a bleskem, před neznámými přírodními zjevy hrozivého druhu, vyvolala prý první náboženské pocity v člověku. — Ale přestali snad lidé míti náboženské city, když bázeň před nemilými mocmi přírodními zmizela při fyzikálním porozumění těmto přírodním silám a zjevům? A vymyslili snad lidé pouze bohy, jichž se bylo báti — či neuctívali v míře mnohem větší přátelských, pomáhajících a požehnání rozdávajících, tedy světlých a dobrotivých mocí, jichž tedy nevymyslila žádná bázeň?

5. Náboženství vzniklo prý dále z *neschopnosti* lidí *ke správnému objasnění přírody* a ze spojené s tím náklonnosti, hledati za zjevy přírodními bytosti osobní a nadsvětové.

Tato námitka pozbývá úplně síly krátkým zpětným pohledem do dějin náboženských. Klademe otázku: Vznikla víra v Boha z počátečního zbožnění přírody, jež vedlo k polytheismu a pak k monotheismu? — Poslyšme, co k tomu odpovídají dějiny náboženství pravěku!

Počněme s pravěkou kulturní zemí *Indií*. Posvátnými knihami Indů jsou čtyři knihy „Veda“. Veda sluje česky „vědomost“. Nejstarší části Vedy sahají snad asi do doby 2400—1200 let př. Kr. Jediný pohled do této literatury — Vedy — dává poznati spoustu bohů: Mitra, Indra, Varuna, Agni atd. Ale v knize Rigveda čteme: jeden jediný je Bůh mezi bohy. Jako slabý ohlas z časů lepších svítá ještě vzpomínka, že tento jediný nejvyšší Bůh nazýval se *Dyu*. Nuže, co je *Dyu*? *Dyu* znamená tolik jako „svítiti“, „paprsky vydávati“, znamená dále „nebe“ a „den“. Nyní nalézá se však u všech indogermánských národů — t. j. u Indů, Peršanů, Germanů, Řeků, Římanů, Kelťův a Slovanů — týž kořen k označení božstva: v sanskritu *deva*, *dyaus*, *dyauspitar*, v řečtině boetské $\Delta\varepsilon\u00f9\varsigma = \text{Ζεὺς πατήρ}$, v latině *deus*, *Jupiter* = *Diu* — *pater*, v jazyku gotském *Tius*, ve staroislandském *Edda Tyr*, ve staroněmeckém *Zio*, v litavském *diewas*, v jazyku staropruském *deiws*.

Jedním slovem: byl čas, kdy všichni národové indogermánští měli jednu společnou řeč a ctili jednoho jediného společného Boha. Deva, Dyu je společný Bůh Indogermánů, „Bůh svítící“, „Bůh paprsky vydávající“.

Snadno vidíme: třpytné, čisté, vševidoucí a všeoživující slunce bylo jeho obrazem a jeho symbolem. Není-li nám velmi dobře znám ve Wuotanu, v Odinu krajin severních, v bohu s jediným vševidoucím (slunným) okem a modrým hvězdným pláštěm, na jehož ramenou sedí Huginn a Muninn, dva havrani, t. j. myšlenka a vzpomínka, a jemu mručí v ucho, co na svém letu světem vyslídili a vyslechli?

Jděme dále ve druhé kulturní středisko starých dějin světových — v kraj veletokův Eufratu a Tigridu, do *Assyrie* a *Babylonie*.

S nekonečnou námahou rozluštilo uplynulé století pravěké klínové nápisy, jež tam pohřbeny byly v rumu a v prachu zapadlých tisíciletí. Důmyslná a učená bádání dokázala nade vši pochybnost, že i semitští národové právě jako indogermánští měli jedno společné jméno k označení božstva. Tím je slovo El, babylonsky Ilu (přichází v Bab — Ilu = Babylon, brána boží), hebrejsky El Eljon, arabsky Allah. Tedy také zde vzpomínka na dobu čisté a nezkalené víry v Boha.

Třetí kulturní středisko starého světa bylo nilské údolí, *Egypt*, podivuhodná země faraonů. Je možno, že staré egyptské písemné svitky, zvané

papyrus, jsou 4000 let staré; jistě jsou nejstaršími písemnými pracemi lidské ruky, jež máme v původním textu, díky tisíciletému jich odpočinku v královských hrobech pyramid, kde nemohla k nim blížiti se zkáza.

Pravěkým památkem egyptské víry v bohy je t. zv. kniha mrtvých. Její vlastní titul je: „Kniha o východu v den“; účelem jejím bylo ukázati mrtvému cestu ke dni věčnému a pomáhati mu ze všech nebezpečností, jež by se stavěla proti němu na poslední veliké a obtížné cestě v říši mrtvých; mumiovým mrtvolám dávali do rakve tu či onu část této knihy. A tato kniha mrtvých začíná těmito slovy „O býku z Amenti, věčný králi!“ Býk byl Egyptanu znamením moci a síly jeho božstva. Ale za symbolem kryjí se vznešené a čisté myšlenky. Tak nazývá se božstvo „stvořitel nebe“, „stvořitel bohů“, „bůh, před nímž všichni bohové hluboce se sklánějí“, „veliký bůh, jenž je sám ze sebe“. Staroegyptská jména Osiris a Ra, k nimž přistupují později Amon a Ptah, jsou vykládána v téže knize mrtvých jako identická.

Tedy všude, kde ve velikých a významných kulturních oblastech doby předhistorické lze poznati náboženství, a pokud lze vývoj jejich sledovati v době historické, všude a vždy nalézáme klesání s dřívější výše a čistoty víry v Boha a těch pojmů, jež si lidé o božstvu byli učinili.

Na počátku, kdy ještě čistší představy byly směrodatné, příroda a jmenovitě nejkrásnější, co

příroda má: jasné nebe, zářící a čisté světlo, bohatá a bujná plodnost země, byla člověkem považována za symbol *jediného, nadsvětového* a neviditelného božstva: tedy za *obraz* jeho, nikoli za jeho bytost.

Ale během doby vlivem mravní pokleslosti národů zatemňovaly se ony čistší a šlechetnější názory. Na původní symbol božstva hleděli a jejtíli nejdříve jako na jeho bydliště, později však jako na jeho vtělenou bytost. Nebe stalo se bohem Číňanu; slunce stalo se bohem Japonci, Egypťanu, Peruanci; i země stala se božstvem, vše rodící a vše zase pohlcující matkou bohů náboženství syrsko-foenických; oheň stal se velikým nebeským ptákem o zlatých perutích a heroem, jenž bojuje proti temnotě a její mrazivým mocnostem, v náboženství staroperském. Báje tvorná fantasie, jakmile jednou nastoupila tuto hraniční stezku, nemohla se uskrovniti ve vymýšlení nových a stále nových symbolův a bohů. Vodě i větru, oplodňujícímu dešti a slunci, padající ranní rose i putující mlze, dunícímu hromu, šlehaajícímu blesku i spěchajícím mrakům dostalo se jich bohů, často utvořených něžnou, slunnou poesií — jako jsou nymfy a skřítkové; často utvořených velkolepě smělým nazíráním přírodním — jako Asové a obři, nebo vpřed se ženoucí oblační ořové walkýr, kteří noční rosu sypou ze svých hřív; často též utvořených tichým, myslícím rozumem lidským — jako majestát obyvatele Olym-

pu, světlá postava Appollinova a Athény, panny nesmrtelné; jindy utvořených uchvacující melancholií — jako Adonis a Baldur; a často též zobrazených šilící rozkoší — jako Dionys — nebo zběsilou ukrutností — jako Moloch, jemuž Karthago ročně obětovalo svých dvanácte nejušlechtilejších a nejkrásnějších hochů.

Vzpomeňme krátce, co bylo naším okamžitým úkolem!

Chtěli jsme rychlou poutí dějinami náboženství zjednat si odpověď k otázce, vzniklo-li náboženství ze zbožnění přírody. A odpověď tato zní: Nikoli! Nikoli, náboženství nevzniklo ze zbožnění přírody; náboženství spíše teprv ke zbožnění přírody kleslo, a to se stupně mnohem vyššího, na němž kdysi trůnilo.

6. A nyní k poslednímu tvrzení: Člověk sám utvořil si náboženské pojmy z potřeb *čistě ideálních*; z úcty k duším svých mrtvých, jichž nemohl zapomenouti; z pudu rozumu, aby našel důvod a smysl věcí a jsoucna; z hluboké potřeby srdce, jež má sídlo v jeho nitru, aby svá přání, svá na zemi nevyplněná přání, aby svoji nikde na zemi neuklidněnou tužbu viděl vyplněnu, a aby ji viděl vyplněnu ve vysněné zemi svých myšlenek, na blažených nivách Aalu Egypťanů, kde roste zlatá pšenka nebeská, a kde zvou stinná loubí ke sladkému odpočinku; na blaženém ostrůvku za „vodou smrti“ Assyřanů; v Garanmaně, v ráji Parsů, k němuž vede úzký most Tschinwat; v ko-

nečném rozplynutí v Brahmovi a v jeho vyproštění z rozkoše i trýzně života, jak si je vytoužil měkký naturell Indů; nebo ve Walhalle, germánském ráji, nebo v Tlalokáu, ráji mexikánském, neb i v chudém štěstí nebe pověstí polynesských, s něhož duše mrtvých dolů na zemi pohlízejí zářícíma očima hvězd.

Tvrdí tedy *námitka*: Náboženství je prý básnický výtvar lidského ducha, jenž napínal struny své touhy, a lidského nitra, jež na nich dává zníti tonům naděje, brzo tiše, jako zpívá touha po domově, brzo hlasitě, jako sténá bouřlivá tužba.

Ano — vskutku tomu tak — částečně vzniklo tak náboženství.

Uvidíme, proč pravíme „částečně“. Ale není potřebí námitky této vyvracet. Že náboženství jest odpovědí k nejvznešenější otázce člověka a k nejhlubší jeho touze, je zajisté nejlepším důkazem toho, že mu tedy musí odpovídati pravda nadsvětlová.

Čím jinak byly by celé dějiny náboženské práce myšlenkové a náboženské touhy, jak jsme je právě prošli? — Lží, nesmyslem!

Čím byly by nejvznešenější světlé myšlenky člověka? — Lží, temným klamem!

Čím byl by člověk? — Jak bohat myšlenkami, jak bohat planoucí touhou — a zcela bez vyplnění! Dítětem, jež volá po otci a matce, a jež přece nikdy otce a matky nemělo!

Nikoli, přáteli! Že člověk kdy vyslovil jméno božstva, je dostatečným důkazem, že uloženy jsou v něm nebeské jiskry, jež mají nad jeho životem šířiti světlo a teplo.

Pravím „nebeské jiskry“ a spolu mám ti vysvětliti, proč tvrdili jsme před tím, že víra v Boha a náboženství vznikla „jen částečně“ z myšlení a toužení člověka.

Samo o sobě — řekl bych: čistě theoreticky řečeno — bylo by lidstvo dospělo i svým vlastním rozumem a srdcem samo poznání Boha a víry v Boha. Ale ve skutečnosti — historicky a prakticky řečeno — chová každé náboženství zárodky zjevení božího, jež stalo se na počátku dějin lidstva. Bůh mluvil k lidem dříve, nežli lidé k němu. Náboženství člověka, ať je sebe více rozumem přiměřeno, není přece pouhým náboženstvím přirozeným, pouhým náboženstvím rozumovým. —

Množství otázek připíná se k tomuto tvrzení — ale o tom později; zde není místa o tom mluvit.

6.

Bůh v lidském svědomí.

1. Člověk je stvořen, vlastně zrozen jako bytost mravní. V pojmu „bytost mravní“ jsou obsaženy *tři důležité věci*, z nichž žádná nesmí býti přehlédnuta, totiž:

Předně skutečnost, že od lidské vůle a lidské libovůle je naprosto nezávislý a podstatně nezměnitelný rozdíl mezi dobrem a zlem;

druhé skutečnost, že dobro ve všech případech, kde uznáno je jako povinnost člověka, také velitelsky žádá na člověku svého vyplnění — a tato velitelská moc poroučí ve všech případech uvarování zla i tu, kde toto před námi stojí jako dráždění nebo vábení sebe svůdnější;

třetí skutečnost, že vyplněná povinnost dává člověku naději v odměnu — s vykonaným však zlým skutkem spojeno je vědomí vnitřní proviny a trestuhodnosti.

2. Tyto tři skutečnosti, jak dokazuje vlastní zkušenost, jeví se od doby probouzejícího se rozumu v každém mravním lidském vědomí — nazýváme to krátce „svědomí“. —

Pravíme: v mravním vědomí každého člověka; svědomí může v jednotlivých případech býti velice nevytěžované, v jiných případech může býti opět velice zvrhlé a sesurovělé, ale rozdíl dobra a zla, povinnosti a zločinu, odměny a trestu vyskytuje se v duši každého člověka; že jsou skutky dobré a zlé, jež je konati či opomíjeti, skutky, jež mají v zápětí odměnu či případně trest, v tom shodují se surový kanibal a třeba předseda soudního dvoru v Evropě úplně, i když mají velice různé náhledy o tom, *co* v jednotlivém případě jeví se jako dobré či zlé.

Toto mravní vědomí je *nevyhladitelné*. Můžeme *proti* jeho předpisům jednati — ale ony nepřestávají. Můžeme proti jeho předpisům zuby skřípěti — než ony nedají se setřásti. Můžeme tento poroučející či varující, chválící či hrozící hlas v nitru svém ohlušiti v požitcích či rozptýleních ušlechtilého nebo hrubého druhu — opětné jeho procitnutí bude jako sténání viny nebo jako vzdálené hřmění soudu. Ba ani smrt neumlčuje hlasu toho. Když ona se blíží, přistupuje i svědomí stále blíže k člověku jako jasný nebo mstící anděl. Sebe větší vzdělání, sebe lepší rozumný náhled nedovede výrokům svědomí vzíti jich síly nebo svědomí zcela odstraniti — naopak — všechn pokrok duchovní i ve vzdělání spojen je s rostoucím uznáním a plněním požadavků svědomí. Ani výrok moci ani rozsudek krvavý nikdy nedovedl udusiti nevyhladitelné mravní vědomí lidské duše.

3. A *jak* poroučí člověku toto svědomí! Nedá si nic uchvátiti, nic vyvzdorovati. Nelichotí — vymáhá; neprosí — poroučí. Zná pouze jedinou formu řeči, kategorický imperativ: máš — nemáš! Mravní vědomí člověka je v pravdě věčné boží písmo v duši, nepadělatelné, nezničitelné!

4. Tento *závěr* z mravního vědomí člověka na jsoucnost jednoho, vše stanovícího, svatého a věčného Boha je nepopíratelný. Svědomí je vědomí všeobecných, nezměnitelných, nevyhladitelných a od nás samých absolutně neodvislých zákonů našeho mravního jednání. — Byly by takové zá-

kony myslitelný a možné bez nejvyššího *zákonodárce, který vše stanoví?*

Svědomí je vědomí, že zavázáni jsme k dosažení a konání mravního dobra a vystříhání mravní zloby. Bylo by tak možno bez *nejvyšší bytosti*, plné dobroty a *svatosti*, jež chce dobro, nenávidí zla a bdí nad konáním dobra i zla jako *nejvyšší moc soudní?*

Svědomí je vědomí o zásluze a vině, tudíž požadavek budoucí odplaty za dobro a zlo — odměnou či trestem.

Bylo by takové vědomí možno, nezhroutily by se bezmocně požadavky jeho, požadavky, jež právě před tváří smrti bývají nejhlasitější, bez záruky jejich vyplnění *věčnou, osobní mocí*, jež triumfuje nade všemi mocnostmi zla, jež dobru dopomáhá ke konečnému vítězství, jež přivodí spravedlivé vyrovnání mezi vniternou cenou a vnějším osudem, odměnou nebo trestem?

Kde jest ozvěna, musí býti také hlas volající. Ozvěna svědomí ve tvé duši i hlas, který ji probudil — obou nebudeš moci popřít, jestliže o obou hlouběji budeš přemýšlet.

7.

Původ svědomí.

1. Nikdo nepopírá existence mravního vědomí v člověku. Je svědomí, je morálka — praví všichni.

Ale někteří z filosofů tvrdí, že mravní vědomí se svými zákony prý nepochází od Boha. *Není* theomem svědomí, není „νόμος Θεοῦ“ — *není zákonem božím*. Autonomní, od samého člověka opět člověku daná mravnost je mravností čistě *humanní*.

Tak učí — zajímají-li tě jména — filosofové Comte, Bentham, Mill a Spencer a mnozí jiní z jejich družiny.

Jsou-li jejich tvrzení správná, přirozeně závěr ze skutečnosti svědomí na existenci boží byl úsudkem klamným. Proto poslyšme tedy a zkoušejme!

2. Takto — praví se na straně nevěrecké — *vzniklo mravní vědomí člověka*.

Svědomí v lidských prsou není dar boží, vložený v každá prsa lidská. Svědomí je spíše *výsledkem* dlouhého dějinného *vývoje*. Abychom porozuměli tomuto vývoji mravního vědomí, je nám jíti zpět v dějiny pralidstva, snad zpět v celá tisíciletí.

V ráji — praví nevěra — pralidstva nenalzáme, nýbrž kdesi na zemi, snad v Lemurii (domnělá zašlá země ve vých. Africe) nebo v báječné zemi Atlantidě — jež obě nyní jsou pohřbeny v nejhlubším oceánu. Tu bydlilo *pralidstvo*. Jeho praotcem bylo zvíře podoby opičí. Ale jako měl málo pojmů mravních onen zvířecí praotec lidstva, tak málo jich mělo toto *lidské polozvíře*, jak asi smíme nazvati pračlověka.

Veliký zákon dobra, zla i povinnosti, která se má vyplniti, nevládl životem pračlověka. Ba *neznal* ani vniterného a trvalého rozdílu *dobra* a *zla*. Dvě hlavní moci, jimž podroben byl jeho život, byly pud po zachování vlastního „Já“ a po zachování vlastního rodu: tedy nevázaný hlad a dosud ještě nezušlechtěná láska.

O stupeň výše uvedlo pračlověka tvoření stád, jež rozvíjelo se pak dále ve tvoření kmene a příbuzenstva. Zde nemohl již pud sebezachování a pud zachování pokolení býti ukájen bez míry a bezmezně; bylo třeba vzájemně se přizpůsobovati, vzájemně se uspořádati, vzájemný ohled bráti, neměla-li celá horda či celé příbuzenstvo se opět rozpadnouti. Bylo nutno varovati se toho, co škodilo jinému; bylo přihlídati k tomu, co prospěšno bylo společnému blahu.

A tak škodlivé jmenovali „zlým“ a prospěšné „dobrým“. Když někdo tajně z hordy odnesl skolenou zvěř z ohně, a potom bylo obtížné hádání a dlouhé nevražení ve kmeni, nazvali to zlým, protože to bylo škodlivé. Postihl-li naproti tomu někdo z hordy v lese druha, na něhož poraněné divoké zvíře se chtělo vrhnouti, aby rozdrtilo kosti bezbranného, a vehnal-li buvolu nebo medvědovi svůj oštěp ve slabiny, nazývali to dobrým, protože škodlivé, smrt a zármutek byl od kmene odvrátil.

Odtud stoupalo se rychleji! *Nový zákon* o dobru a zlu stal se brzo starým *zvykem*, zvyk stal

se panujícím *mravem*, a mrav zajisté svojí silou jest otcem *mravnosti*.

Staří *zákonodárci* a tyranové k moci mravu připojili ještě moc *strachu před trestem* — ať lidským či božským, bičem či peklem, který postihl nebo měl postihnouti provinilce zákona.

A tak stala se mravnost vědomím *nezranitelné, vyšší autority* mravních předpisů, a poslušnost stala se povinností!

Vidíš, tak *povstalo* svědomí! Co vzniklo, může také *zase zmizeti!* —

Přišel ten, jenž chtěl učiti lidstvo, jak může se odstraniti svědomí, kteréž nepochází od Boha, ale jež lidstvo samo sobě dalo. Je to Bedřich Nietzsche, nejmodernější filosof, jenž pádným kladivovým ranám mocné své řeči dal zvučeti proti věčným sloupům mravnosti, na nichž posud spočíval život, aby je rozvalil.

Připomíná člověku, jak vznešeně daleko to přece kdysi přivedl, když z polozvířete stal se člověkem.

Ale ukazuje mu ještě vznešenější cíl v budoucnosti. Jako totiž stal se kdysi člověkem, právě tak nyní má se vyvinouti — v „*nadčlověka*“

„Zvířata stádní“, „lidé-otroci“, kteří nemohou řetězovou nemoc, t. j. stará pouta mravnosti se-třásti, ať plazí se dále ve svém tupém, dusném životě. Ale „lidé-páni“ mají se vypínati vzhůru a stávají „nadlidmi“, kteří jsou mimo všelikou morálku a stavějí se mimo „dobro i zlo“.

Neboť takto praví Zarathustra: „Co je největším, jehož se můžeš dožít? Tím je hodina velikého opovržení, hodina, v níž vaše štěstí stane se vám hnusem a tak i váš rozum i vaše ctnost.“ Pak je *svědomí mrtvo!* pak pochováno bude pod růžově červenou rozkoší života. A nemyslíš, že potom všechny žilky tvého srdce pošlou tomuto novému „řetězů zbavenému životu“ vstříc na pozdrav zvonění slavnostní?

Než nyní zkoumejme tyto smělé hypotézy o narození a smrti svědomí!

Slyšel jsi, jak prý svědomí *vzniklo!* Hypotézu široce rozpředenou a daleko sahající jsi slyšel.

Jen něčeho se jí nedostává: neplní toho, co slibuje. Slibuje vznik svědomí vyložiti. Za tím účelem buduje zcela *nedokázaný* a dějepisné skutečnosti zcela odporující *předpoklad*: že prý člověk povstal ze zvířete, a že na počátku své doby dějepisně sledovatelné byl polozvířetem, beze všeho mravního pojmu.

Celé učení o vzniku svědomí se proviňuje hrubým *paděláním* pojmu. Tvrdí prostě, že lidé pro obecné blaho pojmy „dobrý“ a „zlý“ dali na místo pojmu „užitečný“ a „škodlivý“.

Jen poslyš! jen poslyš! Právě touto hypotézou má být vysvětleno, odkud najednou rozbřeskly se v tomto polozvířeti pojmy „dobrý“ a „zlý“. Odkud přišly tyto nové tuchy, odkud jen přišly? Znam rozluštění: Bůh od počátku vložil v lidské

srdce, co je člověku činiti a čeho pomíjeti. Avšak ona *hypothesa nedává a nezná vysvětlení.*

Nikoli, jinak tomu není: Svědomí je věnem Boha jeho dítěku — lidské duši.

Nyní to druhé: jak jednou zemře svědomí?

Kdosi — je to Olaf Hansson, Šved — nazývá Nietzsche-ho „bouřlivou výhni a východiskem velikých vln“. Ano, mnohá *dobrá* lidská duše pocítila již hučeti v sobě divoký příboj těchto vln, a mnohý *ušlechtilý* duch byl v něm rozbit. Ano jsou mnozí, ba přemnozí, kteří se již pokládali za nadlidi, jestliže se pouze přenesli za jisté hranice morálky, kteří mnoho Nietzsche-ových slov četli, málo jich strávili a jistě *jednoho* si nepovšimli, ač vlastně pro ně je psáno: „Chci míti ploty kolem svých myšlenek, ba i kolem svých slov, aby mi do mých zahrad nevnikli vepři.“ Ale ke smrti Nietzsche svědomí nepřivedl přece.

Jen na okamžik si mysleme, že by učení o nadlidství bylo všeobecně přijato!

Kdo bude potom „hrdinou“ mezi „novými“ lidmi? Kdo směle rozláme, co se proti němu vzpírá a tvrdě pošlape, co pod ním se vztyčuje.

Nuže a *pak?* Co pak činiti bude nadčlověk? Nevzpomene jednoho dne v dějinách lidstva starých časů, v nichž bude chváliti jako pány a vůdčí duchy ty, kteří, jak praví filosof Paulsen, vedli bratry své ke světlu a životu?

Nebude pak *něco* v nitru nadčlověka toužiti po tom, aby opět konal něco lepšího, než byl drtičem jiných?

Nebude to potom v srdci naříkati a volati, jako hluboký a skvostný zvuk zvonů, ale jako znění zvonů plné vánoční sladkosti, jež šumí a jásá nad sněhem: „Pokoj na zemi lidem dobré vůle?“

A odkud volati budou tyto hlasy touhy?

Ze svědomí, o něž se řeklo, že je mrtvé, nebo se věřilo, že je mrtvé.

Vidíš, příteli, *svědomí neumírá!* Nikoli, pravdou zůstává: co nevyhladitelně hluboce tkví v duši, Bůh tam vepsal; a písma božího nevyhladí nic a nikdo, nikdo.

8.

Stopy boží v řádu stávajícího světa.

Znáš pověst o zastřeném obrazu saiském? Byl to posvátný obraz Isidy, společné matky všech bohův a všeho života. Skvoucí závoj z purpuru a zlata zahaloval obraz bohyně. Kdo jej pozvedl, spatřil nejhlubší tajemství víry v bohy a poslední smysl; ale svatý závoj pozvednouti směli toliko kněží, kteří byli zasvěceni ve službu bohyně.

Jakýsi jinoch, zachvácen nezkrotnou touhou po pravdě, odvážil se kdysi tajně vkročiti do chrámu

bohyně za tiché noci a zločinně odhaliti zastřený obraz.

O tom, co viděl, nikdy nepodal zprávy. Kněží našli ho ráno na zemi rozprostřeného u nohou obrazu bohyně — bledého, němého a na duchu pamateného. Byl na vždy člověkem zlomeným. Proč? — Spatřil nejhlubší tajemství víry v bohy a poslední smysl; poznal, že všechno bylo lží.

Tušíš, na co se tě nyní chci ptáti? Zdali také tvá *víra v Boha* prokáže se jako lež a klam, pozvedáš-li závoj stvořených věcí a pátráš-li po posledním důvodu těchto věcí a jejich řádu? Pohlédněme ve veliký kolečkový stroj stvoření a otažme se sebe samých, kdo napial poháněcí pružná péra tohoto podivuhodného řádu!

1.

Nejprvé pohled do stavby a ústrojí *lidského těla!*

Málo lidí tuší, jak mohutná, obsáhlá a přece zase podivuhodně rozvětvená veliká činnost nalézá se v lidském těle!

Je tu oddělení ředitelské, mozek. Pro jednotlivé společné úkony činnosti zařízeny jsou v tomto společném vedení oddělení odborná, která však ani okamžik nepracují bez nejpřesnějších spojitostí. Silný kabel — mícha — s nesčetnými odvětvími, nervy, zprostředkuje jako telegrafní síť rozkazy ředitelství jednotlivým stanicím, t. j. orgánům tělesným.

Jsou tu dva úřady telefonní, oba orgány sluchové, které vedením sluchového nervu zevně přijaté dojmy zvukové přenášejí do centrály v mozku.

Je tu fotografický aparát oka, jenž potřebuje toliko jediné citlivé desky, na níž nekonečný počet snímkův a to vždy nových a v barevné nádhře originálu lze hotoviti. A mimo to posílá se každý snímek vedením zrakového nervu dále do optické centrály v mozku a uchovává se tam k libovolné reprodukci.

Jsou tu dva chemické vyšetřovací ústavy, smysl čichový a chuťový.

Je tu dvojitá pumpa na zdviž i na tlak — srdce, jež pomocí neobyčejně bohatého a důmyslně založeného kanálového systému žil žene životní šťávu krve do všech částí těla.

Je tu samočinný čistící system ledvin a kůže.

Je tu ústřední topení zažívacího systemu, jenž s nejvyšším možným využitkováním dodaného materiálu vydává stejnoměrné teplo; spálené pak plyny odstraňují se plicemi.

Je tu pila i mlýn, jenž potravu, kterou tento spalovací aparát se krmí, rozdrobuje a rozmílá, aby se mohla dobře využítovati.

Zde je hudební automat, hrtan — podivuhodné varhany v malém měřítku — u nichž plíce, průdušky a hlasivky odpovídají měchům, ventilátoru a píšťalám, a jemuž při tom je vlastní nekonečně

bohatá schopnost změnit sílu tónu i zbarvení zvuku.

Je tu v kostře a v systému svalovém zařízen ideální stroj pákový a spojovací! Především ve stavbě kostí použito je mistrně veledůmyslných vymožeností nejmodernějších staveb mostních.

Toť podivuhodný stroj lidského těla. Můžeš popřít tu stopy stvořitelské vševědouceho?

2.

Sestupujeme o stupeň níže, dolů ve tři nás obklopující říše přírody!

Je tu rozsáhlá říše *krystallů*, z nichž v pravém smyslu slova svítí a září nám vstříc vznešenost boží.

Jsoucnost těchto geometrických, mnohostěnných forem žádá vysvětlení. Buď hmota má zde sílu tvořiti formy, jež ovšem při nejmenším předpokládá myslící schopnost, jež ovládá soubornou matematiku, nebo vládne v těchto krystallovaných útvarech síla nějakého ducha, jehož nutno pojímati zcela dle analogie ducha lidského. Celé vlastní, nerozumné a nečinné chování hmoty činí první mínění ovšem nemožné — a tak zbývá pouze přijmouti druhé.

A potom *zjevy životní!*

Ve veškeré organisované hmotě činný jsou pouze všeobecné fyzikální a chemické síly přírodní, ale jsou činný ve způsobu zcela vlastním.

Co je život? Uvedli pro to přeradostně přerůzná jména v naději, že rozluštili záhadu — a opět velice zklamáni zavrhli je s vědomím, že dosud ještě a zase znovu stojí před nerozluštěnou záhadou. Duchaplný O. Liebmann poznamenává s jemnou ironií k jáсотu jistých sanguinikův, jenž obdobně se vyskytuje a opět zapadá nad konečným prý odhalením tajemství života, že je tomu asi jako s radostí onoho duchaplného diletanta, jenž ohlásil, že vynalezl „perpetuum mobile“; je prý to svrchovaně umělecký stroj, nesmírně složité stavby; chybí v něm pouze ještě nějaký háček, jenž by se stále sem a tam pohyboval.

Ano, co je život? Společné působení fyzikálních a chemických sil, jež samy o sobě a na sobě nemají v obvyklém smyslu nic tajuplného, ale — tajuplné společné působení ve službě jednotného organismu.

Co je život? Stálé ovládání těchto sil jakousi silou vládnoucí, jakousi „dominantou“. Ale co je tato dominanta? — A konečně není asi za těmito všemi dominantami jakýsi dominátor — jakýsi „dominator Dominus?“

Jaké jen je množství úžasné vzájemných, spořádaných vztahů ve *světě rostlinném!* Tajemství přírody ve stavbě a oplodnění květiny, dále vzájemné přizpůsobení v říši zvířat a rostlin je příliš známé, než aby se o tom mnoho mělo mluvit. Pouze příklad! V kanálu languedox-ském ve Francii vyskytuje se velice četně *vallisneria superba*.

Její květy sedí pod vodou na lodyze spirálovitě stočené. K oplodnění rozvine se lodyha a dá poupěti vystoupiti na povrch vody. Jakmile oplodnění nastalo, stočí se opět lodyha, a celá rostlina zase klesne ve vlhký živel, z něhož přijímá svoji potravu.

Instinkt zvířat byl ode dávna zjevem, jenž pojímán byl jednou z mnohých, ale také nejtěžších záhad filosofie i vědy přírodní.

Zvíře přesně zná potravu jemu škodlivou i jemu prospěšnou. Linné tvrdí, že skot požírá z bylin jemu přístupných 276 a 218 se ani nedotkne; ovce přijímá 387 druhů bylin a opomíjí 141 druh; koza požírá 449 a pohrdá 126, kuň pak volí 262 druhy a nedotýká se 212.

Příbytky mnohých zvířat, na př. termitův a bobů, nebo hnízda mnohých ptáků jsou architektonická umělecká díla. Známa zobonoska březová vyhryzuje si pro svoje vejce a larvy z lupenu na stromě jakousi nálevku, při jejíž konstrukci řeší ne právě jednoduchý problem vyšší matematiky (konstrukci evoluty z evolventy — křivky odvinuté z křivky odvojně). Samčí larva roháče lesního vydlabuje si při zakuklení dutinu ve dvojnásobné délce tělesné, jako v tajemné, bezpečné předtuše v budoucnosti rostoucích parůžků; polní myš vykusuje nashromážděným zrnům klíčky, jako v tajemné, bezpečné předtuše, že by jinak v nastávající zimě mohla růsti. Mořský pavouk, druh raka, pokrývá se chomáčky trávy, jež svými

klepety uřezává a všude je klade po těle, aby tyto semo tamo vlnící se travné praporečky zakrývaly vespod ležící zvíře. Mořský ďas, ryba, zahrabává se až po svoje vystupující oči do mořského písku a oddává se pak nejčistšímu sportu rybaření na udici, tak totiž, že jednu ploutev, jež má na svém konci jakýsi masitý cíp, uvádí v kyvadlový pohyb, až pokusí se některá rybka zakousnouti, jež pak ovšem bleskurychle zmizí ve veliké tlamě.

Ale dosti již příkladů! Všeho zkusili, aby vysvětlili pud. Přijali *intelligenci zvířete*, jež mu dává vésti si účelně. Ano — jen kdyby totéž zvíře za změněných podmínek životních nepočínalo si tak bezpříkladně hloupě a nejapně! Slepice, která bleskurychle poznává dravce, nedovede rozoznati pravé vejce od vejce sádrového, jež jí podložili, a vesele sedí na něm dále. Pták, jenž najde cestu ze Sibiře a Egypta přes pevninu i moře, nedovede v kleci nalézt cestu k svobodě nejjednoduššími padacími nebo sklopnými dvířkami. Učelivý papoušek, jenž mladému svému pánu šťastně odposlouchal nějakou písničku, jistě jako Pepík-hrubec řekne distinguovanému hosti, jenž se mu předobrotivě obdivuje, nějaké svrchovaně fatální rčení pouliční do očí. — Nikoli — intelligence zvířete, s tím není co činiti! Ano, intelligence ve zvířeti, o tom dá se mluvit, jako také se mluví o intelligenci ve hracím strojku, který svůj kousek automaticky dále mele. Ale, dobrý pozor, také

jen zcela v témže smyslu, jako o hracím strojku, lze mluvit o inteligenci zvířete, totiž o *vložené* a jen zcela pohotově a nezměnitelně se *projevující* inteligenci, jež pro *svoje účely* úplně stačí, pro každou podstatnou změnu však právě tak úplně selhává. Kdo na hracím strojku nežádá, aby hrál nějakou varhanovou fugu, je-li na desce jen jakýsi obyčejný pochod, nebude ani toho haniti, jenž zvířeti dal *jeho* specifický instinkt — Stvořitele —. A toho nelze opomenouti, i když se snažíš instinkt vysvětliti *dědičností*. To není vysvětlení, to je pouze opsání; nechci však slov, chci věc, příčinu — chci míti původce!

3.

A nyní pohleď vzhůru, příteli, *tam nahoru k hvězdám!*

Byla kdysi doba — a není příliš vzdálená — kdy s posměchem se mluvilo, že nikde ve vesmíru, ba ani nejnovějšími a nejostřejšími hvězdářskými dalekohledy nelze spatřiti prst boží nebo zlatou podnož jeho nohou. Lidé, kteří nedovedli rozeznati stálici od oběžnice, pokládali starou víru v Boha za věc ztracenou pro vědu hvězdářskou.

Pohleď jen jednou za jasné noci k nebi, a vím, že usměješ se takovým ubohým časům, v nichž analfabeti našeho Hospodina honosili se svým nerozumem.

Máš tušení o velikosti *prostorův a vzdáleností*, o něž zde běží? Metr, kilometr, míle — jsou

měřítka trpasličí, jichž zde nahoře na obrovských silnicích, po nichž ubírají se hvězdy, upotřebiti nelze. Jest ohlédnouti se nám po jiném měřítku.

Tímto měřítkem je tak zvaný světelný rok. Paprsek světelný proletí ve vteřině 40 tisíc mil. Cesta se země ke slunci je zaokrouhleně dlouhá 20 millionů mil. Tuto trať, kterou by rychlovlak projel v 337 letech, proletí světlo svými vteřinovými kroky po 40 tisících mil asi v osmi minutách. O prostoru, k jehož proniknutí potřebuje světelný paprsek jednoho roku, říkáme, že je ve vzdálenosti jednoho roku světelného.

Délka pak takového světelného roku obnáší asi 63 tisíce průměrů slunečních čili 1.260,,000,000.000 zeměpisných mil.

Nám nejbliže sousedící stálice, „hvězda a“ v souhvězdí „Centaura“, tedy jinými slovy našemu slunci nejbližší „slunce“, je dle nejnovějších výpočtův od nás vzdáleno více než 4 světelné roky.

Náš druhý soused v říši stálic je tak zvaná „hvězda 61“ v „labuti“. Pouť světelného paprsku s ní až k naší zemi trvá 7 let.

„Sirius“ jest od nás vzdálen asi 17 roků světelných, „hvězda 85“ v souhvězdí „Pegasus“ přes 60, „Wega“ 30 světelných roků.

„Wega“ řítí se s ohromnou rychlostí 16 *km* za vteřinu k naší zemi — dělová koule „plíží se“ proti ní ve vteřině pouze půl kilometru. Přes tento zběsilý let dosáhla by „Wega“ naší země

za 280 tisíc let; ostatně je postaráno, aby nebylo srážky.

Jsou to prostory, před nimiž zastavuje se i nejmělejší fantasie. A přece, milý příteli, jsou to drobnůstky poměrům přiměřené! Naše nejlepší hvězdářské dalekohledy ukazují nám ještě slabě třpytící se hvězdy, jež asi 2300krát jsou od nás vzdáleny, nežli stálice *a Centauri*. Toť cesta více než 9000 světelných roků.

A nyní napni křídla svého ducha; letíme na hranice světa! Znáš bělostně se třpytící pás na nebi, jenž uzavírá náš viditelný vesmír: „mléčnou dráhu“. Cesta mezi zemí a plochou mléčné dráhy od země odvrácenou je — 20 tisíc světelných roků.

Na hranice světa — řekl jsem — chtěli jsme zaletěti? Nikoli — nebylo správně řečeno! Hledí-li kdo nejsilnějšími a nejostřejšími nástroji, jež lidský důmysl vymyslel a podivuhodná technika vystavěla, daleko, daleko tam za tento proud plný světla hvězd, který zoveme mléčnou drahou, objeví oko stále „hlouběji v prostoru“ se vynořující hvězdná oblaka a mlhové kupy — daleké břehy nových z části teprv vznikajících světů. Tam ovšem nedonáší již žádný let obraznosti!

Geniální výpočet udal, že světlo s nejbližších těchto hvězdných oblaků potřebuje až k nám doby — slyš a žasni — 90 millionů let.

A co je „za tím“, ví — pouze jeden jediný!

A jak se čte v prastaré knize Job? „Od půlnoci přichází zlato, kolem Boha je — hrozný majestát — Všemohoucího nedosáhneme!“

A potom *velikost světů* v těchto nezměřitelných prostorech! Velikost slunce nejdříve! Daleká je tam cesta. Kdyby se mohlo, snad ranou nějakého podivuhodného děla, znamení poslati s naší země nějakému tajemnému pozorovateli, jenž by se vznášel nad žhoucími moři slunečními, potřeboval by tento zvuk 13 let a 9 měsíců, aby dospěl slunce, předpokládajíc, přirozeně nemožné, že postup zvukových vln byl by možný ve vzduchoprázdném prostoru aetherovém.

Prostorový obsah slunce jest asi 1,300.000krát větší, nežli obsah země. Váha slunce obnáší 1 quintillion 879.000 quadrillionů kilogramů. Teplo, jež vyzařuje ze slunce, stačilo by, aby v době jednoho roku roztavilo 13 metrů silnou, celou zemi obepínající ledovou kůru.

My lidé radujeme se na této zemi, vidíme-li, kterak voda jako tekuté sloupy tryskajícího zřídla šumíc stoupá šplouchavě do ovzduší — ale na povrchu slunce bylo lze pozorovati tryskající zřídla z ohně a žáru, jež hroznou erupční silou v slunečním nitru 500.000 kilometrů vysoko byla mětána rychlostí 350 kilometrů za vteřinu.

To jsou pouze jednotlivé údaje o massách a silách vesmíru. Ale slyš — „Capella“ má 18 průměrů slunečních, „Arcturus“ 100; a je známo asi

1000—1500 millionů z části svítících, z části vyhaslých „sluncí“ ve vesmíru!

A tyto všechny světy točí se prostory nikdy neměřenými rychlostí, jež prostě zahanbuje každou míru naší představovací schopnosti.

Naše země sviští v obrovském letu prostorem 30 kilometrů v jedné jediné vteřině; letí tedy asi 60krát rychleji nežli vystřelená koule dělová! Jiné hvězdy mají vteřinovou rychlost 10—70 kilometrův i více. A k těmto pádicím světům náležejí i ona „slunce“ na nebi, jež oku našemu zdají se klidně státi, ale jež ve skutečnosti zběsilou rychlostí pádí a pádí, jako pádí i naše „slunce“ se svým zlatoskvoucím průvodem planet — — — kdo ví, kam? kdo ví, kolem kterého tajuplného střediska v bezedných hlubinách prostoru?

Jak známo, jsou však všechny tyto obrovské massy, obrovskou tíží nekonečnými prostory vržené, sobě vespolek nebezpečstvím. Přitahují se navzájem a při tom hrozí si vytlačiti se se svých kolejí. Nastaly by asi hrozné katastrofy, kdyby na druhé straně do těchto mass nebyla vložena podivuhodná uzákoněnost; kdyby jejich bez oddechu řádící síla nebyla zavedena v nezměnitelně pevné dráhy; kdyby všechny vzájemné poruchy nebyly opět úplně vyrovnány.

A nyní táži se tebe a táži se každého člověka, jehož bádařský duch povznesl se kdy k těmto hvězdným polím, plným drtících rozměrů, a přece plných nerušené harmonie, plných velikostí, jakých

nevymýšlí si žádný duch lidský, plných harmonie, jak ji poznává každé dítě ve zlatorouných hvězdných beráncích na blankytných lučinách nebeských; — táži se, kdo vířivý let nekonečných velikostí v nekonečnosti prostoru a času učinil hrajícím chorovodem třpytných světů, jehož nikdy nerušené rytmy dávají nahlédnouti do věčných dálek i hlubin zákonitosti a pořádku a harmonie?!

Kdo jest, jenž položil neviditelné a přece pevné koleje hvězd?

Kdo jest, kdo stanovil osy vesmíru? Kdo jest, kdo vypočítal běhy hvězd a již předem vyrovnal možné poruchy?

A pro koho je všechna ta nádhera a vznešenost tam nahoře? A pro koho byla, když nezřelo jí žádné oko lidské, protože ještě žádného nebylo? A pro koho ranní i večerní červánky, komu pěly hvězdy své harmonie světových sfér? Komu zářila všechna ta nádhera barevných hvězd, jež jako obrovské rubíny a smaragdy, jako šeříkové a stříbrobělé drahokamy kříží své plamenné blesky, na nichž jasnomodré dny a zlatojasné noci v sebe vzájemně se mihají v harmonii barev, nikdy nenapodobené?

Kdo stvořil tento vesmír a jeho divy?

Hmota? — Ale ta je líná a mrtvá!

Síla? — Ta je slepá a nepořádá!

Zákony světa? — Zákony jsou něco „sta-

nového“, něco daného, a zákony žádají nějakého zákonodárce, který je vymyslí a provádí!

Náhoda? — Nechci nepotřebné slovo „náhoda“ dlouho vysvětlovati — raději poslyš!

V zemích, jimiž protékají Eufkrat a Tigris, žili ve staré, šedé době, z níž máme nyní jen něco rozpraskaných kamenů, lidé, v jichž srdcích hořely tytéž otázky jako v našich duších. Odkud je člověk? Kam se ubírá? Kdo bydlí nad zlatými hvězdami?

A odpověď oněch lidí k této otázce byla odpovědí, jak ji dal nepředpojatý duch a ještě méně předpojaté srdce: Jsou nebeské moci, jež řídí dobré hvězdy, od nichž pochází dešť i úrodnost, a jsou mocnosti neblahé, jež rodí špatné hvězdy, s nichž padá k zemi krupobití i bouře.

Nebyla zcela správná tato odpověď; lidem šedého pohanského pravěku bylo příliš těžko povznést se nad rozmanitost věcí a nad boj protiv k nejvyšší bytosti, která objímá a vysvětluje všechnu jednotu.

V zemi těchto lidí panoval zbožný král, jenž se svým lidem sloužil bohům v bázni a pokoře.

Jednoho dne přišel ke králi jeden z mudrců země s neslýchanou zvěstí a s požadavkem ještě neslýchanějším. Zpráva jeho zněla: Bohů nad zlatými hvězdami není; po tisíce a tisíce nocí prý přemýšlel a přemýšlel, až tajemství celého vesmíru stalo se mu jasným; není bohů, kteří by řídili hvězdy; hvězdy jsou prý pouze mrtvé světy,

v nichž nebydlili duchové; dráhy jejich však pohybovaly se dle nezměnitelných zákonů, které prý přesně vypočetl. (Dnešní lidé by řekli, že je pouze hmota, síla a zákon — a mimo ně nic.)

Ale k hrůze smělou byla žádost mudrcova:

„Králi,“ tak pravil, „buď moudrý a dej zavřít chrámy bohů; chceš-li moudřejším býti, dej je zbořit; chceš-li však ze všech knížat býti nejmoudřejší, dej lidu svému muže učené, kteří by ho vzdělávali, kteří by světlem vědy zaplašovali temnotu pověry — staří bohové upadnou brzo v zapomenutí — vždyť nejsou již jiného hodni než zapomenutí.“

Král byl vskutku jasného a bystrého ducha, nikoli, že by snad ihned vykonal, co mu onen radil, nýbrž že pravdivost mudrcovy řeči teprv zkoumal.

Kteréhosi ustanoveného dne dal král shromáždit lid svého hlavního města, i mudrce své země kázal povolati; onoho však postavil do jejich středu. Pak poručil král, aby lid vstoupil do kruhu kolem jakési malé arény, jež byla posypána jemným modrým pískem, a do níž vkročili tito mudrcové. Zlatý sloup stál uprostřed arény.

Hlasatel dal zvučnou fanfárou znamení, že král chce mluvit. A ticho jako v kostele zavládlo v aréně i v lidu, když mluvil král a oznamoval, co mu byl onen mudrlec zvěstoval a čeho žádal. A tichá hrůza prošla lidem, jako když dech větru běží přes klasné pole; jen oči mudrcovy svítily,

neboť věděl, že lesk jeho slávy neumře právě tak, jako lesk slunce.

A když byl král ukončil svoji řeč k lidu, pokynul dvěma otrokům. Ti přinesli ve zlaté truhle sto diamantů, z nichž každý byl tak veliký jako malý ořech, a sto rubínů, každý tak veliký jako holubí vejce; a vzácné kameny svítily, jako svítí hvězdy na nebi. I řekl král mudrci: „Lid můj slyšel, co jsi řekl a čeho jsi žádal. Nyní dej pozor! Těchto sto bílých a těchto sto červených kamenů vezmeš do rukou — jeden po druhém; každý pak roztočíš po modrém písku arény, aby běžel kolem zlatého sloupu v kruhu, ale žádný kámen nesmí se druhého dotknouti a rušiti v jeho cestě. Toho dovedeš snadno! Vypočítal jsi dráhy hvězd, jichž moudrost bohů neřídí — jak pravíš — tím snáze bude ti tvoje moudrost řídit tyto kamenné kouličky; našel jsi tajuplné síly hvězd, jimiž nepohybuje všemohoucnost bohů — jak vykládáš — tím snáze roztočí tvoje rámě tyto malé kameny v drahách nerušených. Podaří-li se ti dílo toto, věříme ti; tvé je bohatství těchto kamenů; chrámy bohů se zboří; první budeš mezi mudrci, kteří by poučovali lid v budoucnosti!

Ale slyš, moudrý muži: nepodaří-li se ti, pak rouhal jsi se bohům, a dám ti hlavu sraziti!“

Mrtvé ticho bylo mezi lidem, skoro bylo možno slyšeti, jak tlukou rozbouřená srdce.

Jen hlasitý výkřik byl slyšán, jak vyráží jej smrtelná úzkost: Mudřec ležel před králem sté-

naje v prachu a — prosil o milost a o svůj život — — — —

Myslím však, že by i dnes bylo mnohému mudrci umřítí, měl-li by přestáti tutéž zkoušku pro pravdu svých slov, která popírají jsoucnost věčného Boha.

9.

Pokusy, popřítí stopy boží v řádu světovém.

I. P e s s i m i s m u s.

„Jest řád a účelnost ve světě?“ — „Ano, může býti,“ — řekne popírač Boha. „Ale nic mne neopravňuje,“ tak pokračuje, „abych tento pořádek přičítal jakési nadlidské vševědoucnosti a všemohoucnosti, tedy osobnímu Bohu.“

„Proč ne?“ tážeš se; neboť stopy boží ve světovém pořádku jeví se přece příliš jasně, než aby jich mohl někdo popírati. Ale popírač Boha řekne ti věci, jež na první pohled zdají se skutečně býti ironií na každý pokus, dokázati rozhodný pořádek světový, a právě tak ironií na toho, kdo asi takový pořádek vymyslíl.

1. Neproniká celým stvořením ostrý *zlozvuk*? Neznáš oné prastaré, přesmutné písně o *strasti* a *bolesti*, jež počíná s prvním žvatláním člověka a umírá s jeho posledním vzdechem? Neplíží se zemí lidí *paní Starost*, aby rozplakala každého,

jemuž pohleděla do oka? Nehladoví *nouze* ve statisících chudobných chýších, nepotí se *námaha* na suchých, neúrodných polních hrudách, nezírá *bída* na krupobitím zničená osení, nerve *zoufalost* nadarmo železné okovy, protože nechtějí spadnouti? Nevyskakují z moře pěnohříví oři Neptunovi, aby pozřeli zemi i lidi? Neotrásají ustavičně titáni, vyobcovaní do nejvniternějších sklepení zeměkoule, základními pilíři země a nervou pracně utvořená kulturní území a statisíce drahocenných životů nemilosrdně dolů do hlubin chvějící se země?

A není-li těchto zlozvuků poslední a nejpronikavější dissonancí *smrt*, smrt všude tam, kde zkvětal život nebo zpíval či myslil? Smrt, jež rozdírá zemi v hrob rychle se uzavírající a srdce ranou, jež neuzavírá se nikdy? Smrt, která mává svým morovým srpem či krvavou svojí kosou, aby sotva rozvitých květů lidských zkosila jako zvalou travu a tisíce, kdož sotva dožráli k polovině nadějí — jako přezrálé klasy?

Nepozdvihuje *rozkoš* pěnivých svých pohárů a nepije z ní *hřích* své vítězství? Neubírá se *bezprávi* po cestách vítězství a nejde *porobené právo* v jeho otrocké družině? A co je s *milliony zárodků*, jež plodí síla přírodní a jež moc přírodní zase ničí, jež nestanou se nikdy květem a nikdy plodem? Co jest s nejbídnějšími syny země, v nichž jasné, teplé světlo rozumu zůstává po celý život jen doutnající jiskrou, kteří duševně či tě-

lesně *zmrzačeni*, polozvířecky téměř plíží se po boční stezkou životní, zatím co jiní radují se u bohatě pokrytých stolů života a vysmívají se oněm „ubohým bláznům“?

A co je se všemi *plány životními*, jež potutelnost osudu láme jako zpuchřelou hůl — co se všemi *nadějemi*, jež nikdy nevyplněny, zahaleny jsou ve sladkobolně krásný rubáš illuse, zakovány v rakve zoufalství a pohřbeny pod svírajícím tlakem tupé resignace?

Nikoli, nikoli, vypíná se nevěra — toho *Bůh* nevymyslíl a nechtěl, Bůh plný moudrosti a všemohoucnosti! Celý pohled na život za světla denního, jež nám ukazuje štěstí tohoto bytí, jest jedinou, ohromnou lží. — Pravdou je pohled na život za noci, jenž dává ti pohlédnouti do hrůzy života a jeho propastí. Možno, že v souboru všech věcí přebývá jakási podstatnost jako důvod života, vůle, jež nevědomě a nerozumně se dere k věčnému vývoji i bytí — snad; ale je to chtění neblahé, vůle zlořečená, a nejlépe bylo by: všemu učiniti konec! Vůle k bytí je bédou světa, vůle k žití bédou lidí! Tak praví kdesi Rosegger, jenž ostatně jinak nenáleží k zástupcům tohoto *světového názoru pessimismu*: „Není Boha, to je pravda, rozluštění všeho a věčné amen. Nebesa i srdce svíjejí se ve svém boji bez konce, je věčným blouzněním a světélkováním bahna, a každé bytosti je jejím utrpením a bolestí do srdce vepsáno: Není Boha a není Boha!“

Je to skutečně věčné amen? Mluví Schopenhauer a E. v. Hartmann správně, hlásají-li *pessimismus*? A kdo pohlédl bytí do srdce a životu do duše: *Pessimista*, jenž slovo Danteovo od vchodu pekla přinesl si jako heslo: „Lasciate ogni speranza“! (vzdejte se všeliké naděje), nebo *křesťan*, jenž ke své duši praví: „Čekej, duše má!“ a jenž doufá v konečné rozřešení všech nepopíratelných dissonancí, byť teprv v jasných a nerušených harmoniích budoucího života?

2. Pravím: *všech nepopíratelných dissonancí!* Neboť jisto jest: tento náš svět *mohl by* fysicky i mravně býti lepší, nežli skutečně jest — ač nelze porozuměti, jak by měl býti lepší pro nás lidi, jací my skutečně nyní jsme.

Je pravda: *země mohla by* také místo trní a bodláčí dobrovolně, nepijíc tolik krůpějí potu z lidských čel, ploditi červené růže a šťavnaté hrozny i zlaté obilí. A místo lesů mohly by ovocné háje střásati své sladké podzimní břemeno do rukou plesajících lidí. Ale co by se tím získalo? Země zahálčivého blahobytu, nic více — a ta přece v pravdě není lidským ideálem!

Je pravda: *nemusily by* utrpení a bolest, žal a bída zpívati své ukolébavky lidem slzy ronícím, a *nemusila by* hned za svítání kynouti jim ponurá starost ke vstávání a k pokračování štvavnice ode dne včerejšího — ale bolest ničí pýchu na domnělé síly; *utrpení* povznáší srdce k výšinám, jichž blahobyť nikdy nedolétá; *žal* ve

vlastní duši učí lépe rozuměti němé posunkové řeči žalu cizího; *trampoty pozemské* dodávají duši rozmachu, že zalétá ke břehům dosud neviděným, lepším, jako bílé labutě ve večerní červánky; a *rány pozemského osudu* dovedou samy z tvrdého mramoru naší lidské podstaty vypracovati onen ušlechtilý obraz, jenž je pak hoden, aby stál ve věčných galeriích Boha. Ano, takovým je právě člověk, že potřebuje ran přírody proti němu se vzpírající, mají-li sršeti skryté jiskry jeho ducha, o něž bez výjimky zapálily se zářící pochodně kultury. Kdyby nebyla země k tomu odsouzena, aby plodila trní a bodláčí, byla by orba, lesnictví a zahradnictví věcmi, o nichž neměli bychom ani tušení. Kdyby půda, kterou člověk vzdělává, a hmota, kterou donucuje, nebyly odbojné, vzpurné a tvrdé, nikdy nebyla by vznikla podivuhodná díla techniky. Kdyby nebyl člověk podle těla vratký a slabý, nikdy nevzešlo by nad světem požehnání umění lékařského a s ním ušlechtilejší sestra lékařství — obětavá pomáhající láska.

Kdyby nebyly na zemi rozděleny pustiny a kraj úrodný, nebyl by nikdy spatřil světla celý nesmírný světový obchod s tou ohromnou sumou duševní bystrosti a energie, odvahy i rozvahy.

Jistě: život stal se školou, pokud žije lidstvo, školou s kapitolami, ustavičně nesnadnějšími a s úlohami stále spletičtějšími; to platí pro jednotlivce i pro celek. Ale nikdo, kdo není ve svém nitru rozvrácen, neřekne, že bylo věcí politování-

hodnou, že lidstvu touto školou života bylo projíti a že utrpělo při tom škodu nenapravitelnou.

A kdo těžkým úkolům životním jde vstříc s jasným pohledem a tvrdé povinnosti s věrností povždy obětavě pracující, nebude zdrcen v nitru svém. Tím vlastně odsouzen je celý pessimismus!

Bůh zkrátka vyslal člověka jako na vratké lodi do nebezpečných mělčin v burácející moře — nuže rci mi tedy: co je nyní heslem člověka důstojným? je snad tímto heslem: „skoč přes palubu!“ — nebo jest jím: „ruku na kormidlo a oko k věčným hvězdám?“

A s ostatními posicemi pessimismu není lépe: nelze jich udržeti! Smrt, neúprosná smrt — má vystoupiti jako hlavní svědek proti věčné vševědouce!

Nuže! Na okamžik si mysleme, že by nebylo smrti ve známých říších života! Pak bylo by jednotlivým bytostem vyzbrojiti se buď neobmezenou plodností — a proto není na zemi dosti místa; nebo byla by plodnost obmezená — a tu posléze obývalo by zemi miliardové obyvatelstvo břicho-pásků, kteří životu pouze ubírají a nic mu nepřidávají. Je možno obojí?

3. Všim, co bylo řečeno, nemá ovšem býti tvrzeno, že někdo z nás smrtelníků je s to, aby luštil tyto hrozné záhady, jaké skutečnost často k luštění podává. To je již vzhledem ke společnosti, do níž nějaké těžké neštěstí zaburácí, nekonečně těžké — ale zcela podati rozluštění, proč právě

toho či onoho jednotlivce, jenž započten je do nešťastného celku, na prach rozdrtila hrozná rána, je naprosto nemožno!

Jest ovšem pravda, že i tu ze zla povstává dobro. Veliká neštěstí, která vyvolána bývají zemětřesením, vzdutými vlnami, povodní, krupobitím, lavinami, mají i pro vzdáleného diváka sílu, jež rozvíjí lásku i pomoc jedinou svého druhu. Ale vyhaslé oko již toho nevidí, a stlačená prsa nedovedou toho již cítiti, a velmi zřídka blízké i vzdálené účinky neštěstí bývají odčiněny pomocnými a něžnými rukama.

Je dále zajisté pravda, že člověk z těchto trpkých lekcí učí se vždy něčemu novému pro dobro celku; je možno, že třaskavé plyny, mory a války umožnily dolování, medicíně, chirurgii nové poznatky, jichž oceněním mohlo budoucně více lidských životů býti uchráněno záhuby, než kolik oním neštěstím jich bylo zničeno. Ale penízem za vyučenou byla ušlechtilá krev lidská, a to je draze, trpce draze zaplaceno!

4. A přes to nemůže pessimismus z toho vytloukati kapitál; naopak: právě dissonance životní vyžadují konečného *rozřešení* nadsvětovým, osobním Bohem.

Má-li lidský život vůbec míti nějaký smysl, *nesmí* končiti smrtí *duše a těla*, tedy úplným zničením. To nebylo by již pouhou dissonancí, to bylo by rozerváním všech strun, na nichž hrána byla symfonie životní. Nemají-li nejvznešenější

myšlenky, jmenovitě náboženské ideje a city v lidské duši býti pošetilostí, musí jim odpovídati budoucí skutečnost či vyplnění!

Má-li „právo“ slouiti a býti něčím jiným než „smějícím se hříchem“ a „triumfujícím bezprávím“, musí býti budoucí odplata! Nemá-li lidský duch, spiatý pouty nemoci a zakrnění, zbaven býti své lidské důstojnosti, musí mu vzejíti doba, kdy závoj, jenž z vyšší vůle a důvodů, jež pouze jí jsou známy, položen byl přes dřímající duši, právě tak se rozplyne, jako sníh z pučících jarních květů na svahu pahorku!

5. Jediné, co proti tomuto: „*Tak býti musí!*“, jež nutno stále vyslovovati, pessimismem může jako odpověď býti namítáno, je brutální tvrzení: „Nebude tak již vzhledem k nebezpečnosti, že by pak bytí a život byly asi zvány ohromným něsmyslem!“ (Antický filosof ze zahrad Epikurejských řekl by asi: ohromný vtip, nad nímž by se člověk k smrti -- mohl uplakati!)

Odůvodňování pessimismu, že i v přírodě milionové květů nedozrávají v plody, že tedy i lidská přání mohou zůstat nedovršena a nesplněna, vlastně nic nepraví. Kdyby květy mohly filosofovati, řekly by si, že daleko největší jich část nemá určení, aby staly se plody, nýbrž aby sloužily účelům jiným, na př. za potravu hmyzu, že tedy život květů není bezúčelný a nesmyslný. Ale filosofující duši lidské jest ihned jasno, že její jsoucnost by byla něsmyslem, kdyby jejímu pod-

statnému určení, jejím vlohám, její nejhlubší touze nebylo vykázáno věčného dovršení a splnění.

Jestliže pessimismus, přes nevhodnost svých důvodů, pevně se drží tvrzení, že podstatou věcí je nevědomá, neblahá, v temnu a v slepotě a v nesmyslu tápající vůle čili touha po bytí, těžko je vyvracet. Absolutní blud totiž, jak praví *Paulsen*, dělí se s pravdou o tu přednost, že oba nemohou bytí vyvráceny. Ale majestát podivuhodných harmonických zvuků, jež šumějí vesmírem, prohlašovali pro několik dissonancí za nevědomou a slepou touhu po bytí, není již pravou filosofií.

Může bytí, obrazně řečeno, ve velikém hudebním kuse, že klidný, jasný tok harmonií je prolomen velkolepě založenou a geniálně rozdělenou dissonanční stupnicí. Řeknu snad, že to učinil hudlař, nebo budu klidně čekati duchaplného rozuzlení dissonancí?

6. Pro křesťanské vědomí víry přicházejí však ještě dvě myšlenky, které ostatně bych rád jen volně připojil: jednou vzpomínka na prastaré viny lidstva, jež uzavřela nám nezasloužený ráj, aby zasloužiti nám dala ráje druhého — a pak nad všeliký pessimismus vynikající myšlenka na Onoho, jenž za nás nesl těžký, nikoli, nejtěžší kříž.

De Lagarde kdesi praví, že smrtí tohoto Nosiče kříže byli prý transponováni staří mudrcové utrpení ve vyšší druh toniny, z moll do dur.

Je to krásné slovo; a domnívám se, že mohli bychom dále říci, že již nyní zní vstříc žalostným

poutnickým písním lidstva z celé temnosti, jež dosud leží před námi, jako tichý, vzdálený jásot.

A řekněme tedy zmužile a vesele: Jest Bůh, to je pravda a rozluštění všech dissonancí a věčné amen.

Nebesa kolotají ve věčném, klidném majestátu, a srdce zmužile bojují boj až do konce a přes horečku smrti a zápach hniloby je každé bytosti jejím utrpením a bolestí a ještě více její tužbou do srdce vepsáno: jest Bůh — jest Bůh!

10.

Pokusy, stop božích ve světovém pořádku popříti.

II. Pantheismus (Monismus).

1.

Člověk vždy chová v sobě snahu, aby nabyl co možno jednotného světového a životního názoru; rád by všechny zjevy ve světě a životě odvodil z jediného, jednotného, všeobsáhlého a vysvětlujícího pradůvodu. Mocněji, než kdy jindy vane tato tužba po jednotném vysvětlení světa duševními proudy a snahami naší doby. Je tu všeobecně lidská, *psychologická potřeba* nezastaviti se spokojivě u kvapného běhu zjevů, nýbrž hledati v nich pevného pólu.

Stalo se dále *ustáleným zákonem kulturně historického vývoje*, že po periodě vědeckého spe-

cialisování následuje perioda vědeckého souboru. A 19. století vytvořilo takové množství vědeckých odborů, že 20. století zdá se toužiti po jakési jednotě systému.

Konečně ani v nejmodernějším kulturním člověku nelze potlačit *potřebu náboženskou*, a ta žádá — ano je těžko jednou větou a ještě obtížněji jedním slovem říci, čeho žádá. Ale žádá téhož, co kdysi Augustin mínil slovem: „Neklidné je naše srdce, Bože, dokud nespočívá v Tobě“ — a co míní novější i nejnovější, mluví-li o tužbě po nových prostorách, dálavách a výšinách, o tužbě po zemi věčnosti, o předtuše a polopoetickém pojetí světa, což nezřídka kladou výše nad veliké vědění. Skutečně proud touhy po něčem lepším, než je hmota, síla a nadlidství, proniká světem, proud, který bychom mohli jmenovati skoro náboženským, kdyby se mu ovšem k tomu příliš často nedostávalo opravdovosti, oné opravdovosti, jež netřpytí se jen duhovými barvami slov a frází a neokřídluje myšlenek svých paradoxy, jež nikdy nepovznášejí se k výšinám.

Ale neoddáváme se zajisté klamu a nečekáme, že by tato touha hledala otčinu v lůně křesťanství nebo docela v církvi katolické. Naopak: moderní, nevěrecký názor světový pevně staví mezi křesťanství a moderní myšlenku propast, kterou nazývá nepřeklenutelnou. *Křesťanství* — tak se praví — nevychází přes odlišnost mezi Bohem a světem, je podstatně *dualistické*; ale *moderní duch* chce

prý míti naskrze jednotný a *každou odlišnost* překonávající, tedy *monistický* názor světový. Křesťanství se svým ostrým rozdílem mezi Stvořitelem a stvořením se zamítá, a místo něho staví se system *monismu* (od řeckého mónos — sám, jediný), který lze shrnouti snadno ve větu: Vše — co je, tvoří velikou *jednotu* a nad touto jednotou není *nic*.

Tedy: *není* světa či stvoření a nad ním ještě původce světa či Stvořitele, *nýbrž* svět a příčina světa jsou jedno a splývají v sebe.

Monismus tvrdí, že možno tuto ve vnitru světa spočívající příčinu světa právě tak dobře jmenovati „Bůh“, jak jmenuje křesťanství svého nadsvětového stvořitele „Bůh“. *Vesmír* je Bůh: tím stává se monismus *pantheismem*.

2.

Nastává přirozeně ihned *otázka*, jak asi monismus nebo pantheismus *odůvodňuje* svůj světový názor.

Monismus vychází ze skutečnosti, že svět není chaos, *nýbrž* kosmos; že jeho hlavní známkou není slepá směsice a pustý zmatek, *nýbrž* uzákoněnost, pořádek, harmonie. Tato skutečnost předpokládá, a to připouští i monismus, že potřebí nějakého i vysvětlovacího důvodu pro tento pořádek.

Křesťanská víra nalézá vysvětlovací důvod *v nadsvětové* vševědoucnosti a všemohoucnosti, monis-

mus přijímá jakousi podstatu *vnitrosvětovou*, z níž odvozuje uzákoněnost, pořádek i harmonii světa. Monismus zamítá pojem nadpřirozeného Stvořitele, protože ve slově „stvoření“ vidí „řemeslnické zhotovení“ světa. Rádi citují známé slovo Goetheovo:

„Čím byl by Bůh, jenž by jen zevně narážel,
jenž by v kruhu na prstě dal obíhati vesmíru?
Jemu se sluší světem ve vnitru hýbati,
přírodu v sobě, sebe pak v přírodě chovat.“

A monismus pokládá tuto duši světa, z vnitra vesmírem pohybuující, za větší nežli Stvořitele-Boha.

Tento *bůh monismu* má býti *větší*, vznešenější nežli Bůh víry křesťanské!

Můj bůh, praví monismus, je mi vždy tak *blízký*.

V tichém planutí hvězd sněhobílých zimních nocí, v plápolající ranní záplavě jarního dne, v teplém paprsku štěstí, jenž září mně vstříc z milých, věrných očí — hledí na mne oko mého boha! Slyším jeho hlas, hřmí-li moře své bouřlivé písňe a jásá-li ve svých zpěvech slunečních, vytáhnou-li bouře své lesní rejstříky nebo hrají-li unavené písňe po pustinách. Cítím jeho dech, prochází-li tiše podzimním listím šelestění, jakoby to bylo oddechování všeboha ve snu, a řinou-li se přitlumeně dešťové kapky z kalného oka nebes, jako když pláče skrytá touha.

Můj bůh, praví monismus, můj bůh je *veliký!* Neunaví se, jda chodem osamoceným, kterým již často se ubíral po doby, jichž nelze sečísti, jda svým chodem slunečním ve světlozlatém vlasu. Plece jeho zdobí večerních červánků aksamitová nádhera, a zlatý svit hvězd mu plápolá kol vznešené hlavy.

Můj bůh, tak praví monismus, můj bůh je tak *vznešený a silný!* Tisíce let jsou jako úder tepny jeho života; jeho chod je železný krok dějin, jímž zašlapuje říše jako skřípající písek; jeho rámě jest obrovitá pěst osudu, kterou tříští sloupy lidstva, jež zdály se býti věčnými, jež vine koruny jako zlaté prsténky, jimiž hrají si děti; své světové soudy píše krví lidskou do písku bojišť a plamenným znamením svých rozsudků dává k nebi šlehati ze žárovišť války.

A *můj bůh*, tak praví monismus, *jest dobrotivý a milostivý.* S díkem pozdravuje mě v modrém květu, který pěstuji, i v pohledu zvířete, jež ruka moje hladí. Nepotřebuje odpouštěti hříchů, protože jich nezná, protože nenazývá hříchem, když jeho děti — lidé — užívají života a pijí krásu i rozkoš, kde se vyskytne. Nepotřebuje kněží, protože světového božstva je knězem každý člověk, jenž jiným podává posvátný kalich lidské dobroty, kterýž naplňuje slitováním a láskou a kterýž žehná porozumění a odpuštění.

V pravdě všudy přítomen je můj bůh, míní monismus, ve veliké jednotě všelikého jsoucna. Ne-

vědomě chvěje se ve světle i v životě rostliny; polosnivě sténá v řevu jelena, jenž duní od skalní stěny; k vědomí probuzen jásá ve slunné kraje v jodlování pasáček, jež dále zpívají ozvěny. Ale ještě více je než toto! Stupňuje své vědomí v geniálnost v jasných myšlenkách velikých vůdců lidstva a konečně přece povznesen je nad všeliké hranice lidského vědomí a lidské osobnosti — *nadvědomým a nadosobním je bůh monismu.*

Ano, on je „vše“ a proto jest i spolu vším: bezvědomý v kameni a v rostlině, málo vědomý ve zvířeti, sebevědomý v člověku; a přece má vědomí zvýšené, protože je všeobsáhlou a vše-přesahující jednotou veškerého vědomého života.

Tohoto svého boha, praví pantheistický monismus, toho chci ctíti, ale nikoli v temných, chladných chrámech z kamene. Nikoli; nebesa jsou jeho dómem, celá země jeho oltářem, na němž zapaluje slunce svůj oheň obětní; les pěje mu za léta svůj chorál a jako svíce bělostné větve planou pro něho v požáru slunečním za dne zimního. Věčná světla hvězd svítí v jeho domě, v němž obývá. A nejvyšší bohoslužba, kteréž mu prokázati mohu, záleží v tom, že přispívám, pokud mohu, k povznesení lidského života k osvětě, k lásce lidí a k práci kulturní: jinými slovy k tomu, abych osvobodil tohoto boha v člověku, osvobodil od pověry, osvobodil od staré domněnky hříchu a viny, osvobodil od úzkoprsosti a předsudků — — — ano, plesej, světe, monismus učí tě no-

vému bohu a nové písni pro něho: „Gloria in excelsis — homini!“ A zemru-li, praví monista, rozplynu se ve vesmíru, bez vědomí ponořím se do veliké, věčné zátopy jsoucna a zajdu jako vlna v moři. Potom chci se radovati a zpívati: „Zátopo, zátopo, přijď a zanes mě domů!“

3.

Co k tomu řekneme, příteli?

Nejprvé toto: že pantheistický monismus je system oslňujícího půvabu, jenž jmenovitě na mladého idealistu, který na pravé víře své utrpěl pohromy, může působiti strhující, podmaňující silou. Ale, milý příteli, nedej se tím ošáliti; pantheistický monismus je skrz naskrz nepravý a neudržitelný system: ano, nutno říci: je nesmírnou blasfemií. Má však kouzelný dar, všechno, čeho se dotkne, ihned zaplaviti proudem zlaté poesie; ale *pravda* v tomto proudu poesie se utopila.

Chci ti nyní ukázati, že pantheismus je skutečně *jed* ve zlatém poháru, *lež* ve slavnostním oděvu krásy.

Dvě věci tvrdí monismus čili pantheismus: jednotu a božskost všeho, co jest. Tyto dvě myšlenky, jednota a nekonečná dokonalost jsoucna, vracejí se opětovně. Tvoří základní osnovu celého monistického přediva lží a pouze mihotavý barevný lesk slov je má zakryti; jak ubohé, nedokonalé a křehké jsou tyto dvě osnovní nitě.

Monismus tvrdí *podstatnou jednotu* světa. Ať mi však někdo řekne, kde v celém světě lze této podstatné jednoty nalézt? Neříká člověku vlastní, nepochybná zkušenost, že podle nejvniternější své bytosti liší se ode všech jiných lidí? Matka a dítě, přítel a přítel mohou se spolu shodovati jako píseň a její ozvěna, ale jsou a zůstanou dvě bytosti, *nikdy* nemohou se státi bytostí *jedinou*. — Svlékní z čiré pravdy všelikou poesii, kterou ji někdo vyzdobil, a řekni mi: kde byla podstatná jednota všeho jsoucna, kde jediná a jednotná duše světa, když proti sobě stály Kristova jako slunce jasná svatost a čistota a farizejské padoušství a sprostota?

Promiň mi otázku, kterouž skoro bojím se dáti, ale která vrhá ostré světlo na podloudné vedení důkazu monistického, otázku, v čem tedy ukázala se příčina světa a jeho „božskost“: ve vznešenostiplném mlčení Spasitelově — nebo v královském komediantu Herodesovi, jenž Krista oblékl v šat blázna? Kde je monistický „všebůh“: ve hvízdajících koulích bitevních, v nichž přece podle theorie monistické vzduchem musí svištěti, třeba o tom nevěda — nebo v řadách „všebožských synů“, jež ničí ve slepé zuřivosti? Je snad v úkladném vrahu — nebo v jeho zkrvácené oběti, nebo snad docela v obou? Je v bouřícím orkánu a v ječícím příboji — nebo je v nešťastníku, jenž v orkánu se dusí či tone ve vlnách? Je v soudci, jenž pronáší svůj rozsudek, nebo ve zločinci, jenž

dán je v okovy, nebo je snad v obou? Je v právu, jež podléhá — či v bezpráví, jež triumfuje? Je ve hvězdách, jež bez myšlenky a citu kolotají prostory — nebo je v plesných zvucích vánočních a v hořkých slzách, na které již tyto hvězdy pohlížely?

Nikoli, příteli, není vniterní jednoty jsoucna! Celé jsoucno jest ohromná hra *protiv*, ale princip harmonie, jenž překonává všechny protivy, nesmí právě proto spočívat v protivách, nýbrž spíše *nad* protivami býti. Není *vnitrosvětové* jednotnosti jsoucna v jakési duši světa, o níž ostatně nikdo neví, čím jest a kde by byla; jest však *nadsvětová* jednota všech protiv, totiž ve věčném světovém plánu božím, jenž pořádá protivy jako geniální umělec konsonanci a dissonanci, aby totiž z nich vytvořil harmonii.

Ale monismu nebylo by ani s vnitrosvětovou (skutečně ovšem neexistující) jednotností jsoucna poslouženo. Toto jednotné jsoucno musilo by se všech stran býti absolutně dokonalé. Jest jím svět? Je souhrn všeho, co jest, skutečně dokonalý? „Tento svět,“ táže se Heřman Schell, „tento celý svět, plný nářku a bídy, špíny a bahna, podlosti a nenávisti až k smrti, lži a smyslnosti, máme pojímati jako výraz božství?“ A pokračuje dále, ostře odmítaje tuto domněnku: „Má-li temno světové záhady zmizeti, nesmí příčina světa býti *opět* tak myšlena, jako je svět.“ Monismus proti tomu nemůže namítati, že také křesťanský pojem

Boha neodstraní se světa oněch všech nedostatkův a nedokonalostí. Jistě ne — ale když monistická nebo pantheistická příčina světa byla by bezmocnou, ubohou, bez pomoci zůstavenou bytostí — platí o osobním Bohu víry křesťanské krásné, Schellem uvedené slovo Písma: „Já (Bůh) mohu zabít (právem), protože mohu opět oživit; Já mohu bít, protože mohu opět uzdravit.“

Bůh pantheistický může však pouze pohliti, nikoli opět oživit; neboť „sladká“ útěcha učení pantheismu o nesmrtelnosti, že každý ušlechtilý čin ve svých účincích dále trvá nějakým způsobem, a že každý atom těla vchází v jakási spojení s ostatními útvary bytostí a potud také povstává k novému životu — tato naivní útěcha zůstává asi každého chladným.

Málo povzbuzen bude aesthetic vzkříšením, jež snad slaví v keři růžovém, jenž snad kvete na jeho hrobě, a největší realista málo si z toho bude dělati, že z jeho „z mrtvých vstávajících“ atomů tělesných berou potravu obilní klasy, jež po stu letech rostou na jeho dávno zapomenutém hrobě.

A konečně tento krásný, monistický pojem Boha!

Že monistický bůh má býti „bezvědomý, podvědomý, polovědomý“ atd., mohli bychom snad přejíti; jsou to věci vkusu, kterými slovy přelepují se zející mezery nedostávajících se pojmů.

Že však bůh, ovšem bůh monismu, v jedné části své bytnosti, totiž v člověku, přichází k sebevědomí, a v jiných částech své bytnosti, totiž v kameni, v rostlině a ve zvířeti, má zůstatí bezvědomý nebo málovědomý, že tedy kruh tohoto božského vědomí obsahuje jasné i temné úseče *současně* v jediné jednotnosti vědomí — toho již nelze pochopiti; to prostě přesahuje každou lidskou logiku, nemá-li se hned říci: to je čirý nesmysl!

A co má znamenati: Bůh je nadosobní a nadvědomý?

Jsou pojmy, jež můžeme stupňovati a jinými i zvyšovati, protože kvantitativně nebo kvalitativně stupňování připouštějí; možno říci: mocný — přemocný, hlasitě — velice hlasitě, bohatý — přebohatý. Ale jsou pojmy, jež znamenají něco v sobě vniterně uzavřeného, a proto *nejsou schopny* stupňování; proto na př. je nesmyslné říci: kulatý — překulatý; mrtvý — velice mrtvý. K těmto pojům náležejí také pojmy „osobní“ a „vědomý“. Tyto oba znamenají vnitřní uzavřenost duchovního bytí, jež všechny svoje myšlenkové statky obsahuje a o všech svých silách samo rozhoduje. Přijetí *nadvědomého* a *nadosobního* duchovního života (monistického boha) je právě tak nesmyslné, jako přípustka *velice* kulaté koule.

Křesťanský pojem Boha jistě učí: že obsah osobního vědomí božího nekonečně převyšuje obsah i nejbohatšího stvořeného života duševního;

ale že z duševního života lidského smíme souditi na *analogický* (podobný) duševní život v Bohu, je mimo všechnu pochybnost. Má-li duch lidský vědomí, tím více musí Bůh, jeho původce, právem míti vědomí!

4.

Tak nezůstává zajisté, odečteme-li právě uvedené základní bludy pantheismu z celku jeho system, mnohem více než *poesie pantheismu*. Ale ta je pouze pěnou bez vlny a hloubky vln.

Ano, tato pantheistická poesie mohla ještě spíše živořiti v oněch dobách starého, klassického pohanství, v nichž dobří, zbožní občánkové vypravovali si za večera u praskajícího krbu, že viděli mlčící duchy, kteří v temných lesích Sabínských hor byli domovem nebo nejsouce viděni kráčeli přes širá pole; vypravovali si o velikém Panu, jehož pastýřskou flétnu domníval se ten či onen slyšeti za snivého ticha letního poledne; nebo o faunech, jež prý viděl lesním temnem se kmitnouti, když soumrak předl své šedé nitě kolem kmenů.

Ale — tak bylo jednou — ale nyní ty časy již dávno minuly. Zapadly a s nimi ta celá vznešenost pantheistického zbožnění přírody; neboť k tomu vlastně směřuje konečně celý pantheismus. „Veliký Pan“, pantheistický všebůh, je mrtev a nevzbudí ho již hlučné fanfary slov provanutých poesí.

Lidé následkem přírodovědeckého pozorování světa stali se velice střízliví, nepoetičtí a chladně rozumující. Oblační ořové walkýr již se neprohánějí — dnes dělíme oblaky velice střízlivě v různé druhy — a oblační ořové nestřásají již noční rosy z vlnících se hřív — srážky v ovzduší měří se dnes velice střízlivě hygrometrem. V lesních potůčcích nebydlí již nymfy — nikoli — zde sténají nyní vodní kola a dynamické stroje; ve válejících se ranních a večerních mlhách neprovádějí již povětrní elfové svých kolových tanců, lesní víla nevznáší se nad šelestícím listím, a ve kmitavém slunečním paprsku, jenž bloudí nad bařinou i stepí, duchové nehledají svých společníků.

A hledáš-li nyní té věčně dýchající *duše světa*, sám — nenalezneš jí také. Nejí ani v hlubinách země ani na výšinách nebes — není jí vůbec. Vše, co se o ní vypravuje — jsou snad velkolepé personifikace monistické poesie — ale je to jen poesie, která má *oslavovati svět* a nikoli čistá, ostrá, jako den bílá pravda, která má *vysvětliti svět*. A nám nezáleží na poetickém oslavení, nýbrž na filosofickém vysvětlení!

Ještě jednou si připomeň ve druhém oddílu tohoto pojednání uvedené zkoušky pantheistické světové poesie! Zbav každou jednotlivou větu jejího básnického roucha a ihned uvidíš: co v prvním okamžiku zdálo se býti pravým zlatem, je bezcenná bublina, v níž jen okamžik zableskuje se

světla plná poesie; ale přihlížíš-li správně, není vlastně ničeho, zhola ničeho za všemi těmi slovy a slůvky, co by tě jen o krok dále přivedlo k objasnění světa. —

A tak o celém systému pantheistického monismu možno použití duchaplného slova Oskara Wilde: „System tak pěkný jako utkaný koberec a právě tak — zhotovený.“

Udržuje-li se monismus přes vniternou svoji prázdnotu stále a stále skutečně krásnými filosofickými myšlenkami a jmenovitě čítá-li v kruzích básníků, umělcův a mladistvých idealistů, kteří svoji víru dětství ztratili, mnoho přívrženců, spočívá to jediné na náklonnosti těmto kruhům vlastní, totiž nebrati světa a života tak, jako jsou, nýbrž jak *dívá se na ně* mysl básnická nebo duch umělecký či mladické nadšení: totiž poeticky a nikoli filosoficky.

Může snad pravdou býti, že poeticko-geniální synthese promluvila často ve světě hlubší slova, nežli filosoficko-reální analyse! To však nemění na věci, že v otázkách objasnění světa patří *konečné slovo* filosofii a mysliteli, a nikoli poesii a básníkovi.

A nyní pokusme se pronéstí nad pantheismem slovo konečné!

Monismus skutečně *nepodává, co podati slibuje: jednotné objasnění světa*. Jednotnosti všeho jsoucna, kterou přijímá, v pravdě není — a tak zv. výklad světa, který podává, je ve sku-

tečnosti jen poesie, jež musí se rozplynouti před střízlivou prosou velikých záhad světových, jako půvab nějakého květu před rukou badatelovou, která jej na kusy trhá. Jednotného výkladu světa dovede v pravdě a skutečně podati jen *křesťanská víra v Boha*, protože jen osobní, nad světem jsoucí Bůh je s to, aby ve své vševědoucnosti vytvořil jednotný plán stvoření a také jej ve své všemohoucnosti provedl.

Monismus naprosto ničí vniterný a pevně založený *rozdíl dobra a zla*, ctnosti a nepravosti, mravnosti a nemravnosti. Monistický „bůh“ nepotřebuje ovšem hříchův odpouštění, protože sám je poskvrněn všemi hříchy a nepravostmi. On totiž je „všecko“ a také je tedy vším, co se ve vesmíru vyskytuje, je právě tak dobře hříchem a sprostotou, jako je ušlechtilostí a velkomyslností.

Monismus činí každý *náboženský poměr* člověka ke „všebohu“ nemožným. Náboženský poměr mezi člověkem a Bohem může jen tehdy obstáti, je-li Bůh bytostí osobní, duchovní, jež ví něco o sobě (je sebevědoma a nikoli sebenevědoma), jež ví něco o člověku (je tedy vševědoucí) a člověku v pravý čas a pravým způsobem dovede makavě pomoci (je tedy nejvyšš dobrotivý, nejvyšš moudrý a všemohoucí).

Co praví pantheismus o *uctívání Boha* ve velikém, svatém chrámu přírody, je vlastně pravdou pouze pro věřícího křesťana, pro pantheistu buď frásí nebo lží. Monistický bůh přece neslyší —

jak máme se tedy k němu modliti? Není sebevědom a neví tedy o sobě — jak tedy může se starati o volání za pomoc nějaké lidské duše, jež zmírá ve větru? Ke komu vznáší pantheista z lože modlitbu v naléhavých starostech, jeví-li se hodiny rozděleny v „atomy trampot?“ —

Nikoli, — jen křesťan může se modliti, jen křesťan může Boha ctíti *také* ve chrámu přírody! Pravím „*také*“ v přírodě! Neboť nikoli pouze zde bydlí Bůh! Svět, ten veliký, širý svět s hvězdnatým stropem a se sloupy pohoří, s modrou a zelenou podlahou moře a země, tento svět, řekl bych, je královským zámekem Boha. Ale kdo by tomuto králi prose a modle se k nohám chtěl padnouti, rád ho vyhledá ve vlastním sále trůnním, kde ve dne v noci a bez únavy přijímá své poddané tak, jak právě přicházejí, vyplakaní do červena a bledí žalem a se střevisi cestou zaprášenými — kde trůnní stan je rozbit v domě božím a kde neviditelní duchové andělští stojí svaudou stráž.

A jen křesťan, nikoli monista, může vlastně mluvit *o povznesení lidského života*.

Všechna práce kulturní a všecken pokrok nečiní nikdy a nikdy ze života lidí život bohů a nikdy a nikdy ze země ráj. Je třeba na důkaz toho jen zběžně pohlédnouti na život se zadního schodiště, kde skřípou nízké branky lidské bídy, a nikoli jen z průčelí do ulice, kde několik málo lidí, ano příliš málo kráčí zlatými mřížovými

dveřmi ke slavnostem životním... a nechci říci, k jakým slavnostem, při nichž kultura i zvrhlost, rozkoš a hnus často pijí na bratrství! Nikoli, kdo chce člověka v pravdě povznést, musí v lidský život vnést *cenu věčnosti, cenu nesmrtelnosti!* Kdo ze života lidského učiniti chce jásavou píseň „Gloria“, nestačí k tomu bez starého křesťanského textu; ale tento — jak známo — počíná právě *slávou boží* na výsostech — a skončí jednou věčnou slávou lidského života povzneseného na nebe: „cum sancto Spiritu in gloria Dei patris.“

Ovšem *monismu* jsou tyto myšlenky cizí, zcela cizí! Nezná *osobní nesmrtelnosti* jednotlivé duše. Jemu jest jednotlivec pouze malou vlnou, kterou vesmír vrhl na břeh existence na čas, na krátký čas přílivu života. Pak ve smrti přichází veliká zátopa a unáší jej domů v lůno vesmíru. „O zátopo, zátopo, přijď a zanes mě domů!“

Jak sladce a velice toužebně to zní... jako tiché, melodické pění vln, jež měkce a tiše unáší člověka přes černou vlnu smrti ve věčnou říši nevědoma!

A přece — jak hrozná, děsná ironie spočívá v tom, stříká-li jednou strašlivá zátopa smrti *skutečně* své první, těžké, studené kapky na blednoucí čelo člověka, jemuž *nedovede* nic jiného, naprosto nic jiného říci, než že zapadne a rozplyne se v nepovědomu, ve vesmíru!

Nikoli, příteli, postav jen monistický názor světový na onu úzkou a ostrou hranu života, jež

se nazývá „poslední hodina“ a neosvědčí se, nýbrž s řinkotem se rozpadne.

Jediný pouze ze všech světových a životních názorův odolává — onen, jenž učí tě, abys pln víry a pln důvěry volal jako dítě:

„Bože, Bože, přijď a vezmi mě domů!“

11.

Stopy boží v dějinách vývoje nebes, země a bytostí živých. I.

1.

Nebesa i země a všechno, co je v nich, nebyly vždy tak, jak jsou nyní. *Staly se*. Mají dějiny, dějiny vývoje plné velkoleposti a plných divů. O tom podává zprávu dnešní věda: Hledíme-li hvězdářským dalekohledem daleko, daleko přes hranice našeho systému stálic, objeví uměle zbystržené oko neodloučené mlhovité skvrny — pramlhové kupy nesmírných rozměrův a vypravené sotva prvními počátky pořádku a pohybu.

Toť prahmota světa, stavební materiál, z něhož svinuty jsou *milliony* a *milliony* nebeských těles, jež poletují prostorami světa.

V prvním počátku byla tato celá nesmírná světová hmota, která nyní je svinuta v jednotlivá světová tělesa, rozptýlena nezměrným prostorem jako řídká světová mlhovina. Ovšem v této světové pramlhovině bylo již asi obsaženo všechno —

asi jako in nuce — co se z ní později vyvinulo, tedy všechny elementy, pak flora na př. indická, nebo fauna třeba australská atd. Vidím, že žasneš — ale tak musí býti, neboť co nebylo hned na počátku jako v zárodku, nemohlo se ovšem vyvinouti později ve zralou bytost. Mohl-li tento vývoj míti svůj průběh zhola bez spolupůsobení mimohmotných faktorů — jest otázka jiná, kteréž však nechceme okamžitě nyní se chopiti; však o tom budeme ještě mluvit.

V tuto po celém světovém prostoru rozptýlenou massu hmoty přišel asi kdysi — a snad bylo tomu tak před milliony let — *pohyb*. Tvořila se střediska massy, centra hmoty, jež pak na sebe strhla veliké massy této prahmoty. Při tom vyvinulo se *teplo*, t. j. kolem kteréhokoli střediska shromažďující se částky mass světové této hmoty zazářily asi v ohromném žáru, když vzplanul první veliký světový požár.

Tyto obrovsky veliké koule světové hmoty kolotaly pak v rotačním (kulovitém) pohybu prostorem. *Síla letu*, jež stále vzrůstala rychlostí obrátů koule, *odtrhla* však konečně od těchto nesmírných žhavých koulí jednotlivé do běla *rozžhavené prstence z hmoty* dle téhož přírodního zákona, jenž vyrve ti z praku kámen, točíš-li jím příliš rychle kolem hlavy a přetrhne-li se prakový řemen.

Tyto do běla rozžhavené *prstence rozlomily se* zase v jednotlivé koule, jež pak dále kolotaly ko-

lem svého starého prstěncového střediska. Toť jsou jednotlivá světová tělesa *jednoho planetového systému*, jež kolotají kolem jednoho společného centrálního tělesa jako svého střediska. Tvoření prstěnce kolem jednotlivých planet se opakovalo, a tak vznikaly prstěnce planet, a když tyto zase *rozlomily se* v koule, vznikli trabantové oběžnic, „měsíce!“

Omezujme se nyní na pozorování jediného systému planet, *naší soustavy sluneční*, a na tvoření a vývoj jedné jediné planety, *naší země*.

Také naše slunce bylo a je z části ještě dnes ohromná, žhavá, plynová koule. Od slunečního rovníku odloučily se tytéž do běla rozžhavené prstěncovité massy, jako se dělo na ostatních hmotných koulích ve světovém prostoru. Z jednoho takového prstěnce svinula se naše *zeměkoule* a počala jako rozžhavená žárová kapka v elliptické dráze obíhati kolem tělesa slunečního. A pak odloučil se od rovníku této zeměkoule opět žhavý prstěnc; poslední událostí vývojovou této zeměkoule je pak měsíc, jenž věrně krouží kolem naší země, která jej taktéž zrodila.

V této periodě byly všechny *hmoty* zeměkoule *pára a tekutý žár*, a dnešní oceány zahalovaly tehdy zemi ještě jako žhavé oblaky a páry.

Ale do ohniva roztavená zeměkoule vyzařovala nepřetržitě teplo do sousedící jí části světového prostoru, jenž byl ještě chladnější nežli led. Když *ochladil se* povrch země až pod bod tavení jistých

látek na př. kovů, přešly nyní tyto látky na př. silikáty (látky křemičité), potom platina, stříbro, železo ze skupenství tekutého ve skupenství pevné. Na povrchu země tvořily se trusky, hroudy, ostrovy z látek ztuhlých, jež pak plovaly na mírném žáru ještě zbývajících látek tekutých, jako zmítající se ledové ostrovy na veletoku. Z těchto ostrovů na ohnivém jezeře zeměkoule srazila se pak více či méně dokonalá kůra zemská, jež s počátku byla tenká, ale pak víc a více přibírala na tloušťce. Když pak ochlazení tohoto obalu vodních par, jenž obklopoval zemi, kleslo pod 80° R, zhoustla vodní pára ve vodu — naše dnešní *oceány* řítily se v nesmírných průtržích mračen na zemi.

Při vzrůstajícím ochlazení země krabatila se pohnáhlu kůra zemská, jako jablko, jež se počíná svrašťovati. Vznikaly trhliny a rozsedliny. Gigantské vodopády hřměly z oceánů těmito trhlinami do hlubin nitra zemského, jež bylo plno zejícího žáru. Zde dole bojovaly mocnosti hlubin ohromný boj. Oheň a voda mísily se za mocných explozí par, pod jichž silou země byla zde násilně vyzdvižena na způsob puchýřů, jinde zase se prohýbala a klesala, nebo obrovské massy žhoucí lávy vyvěraly a pramenily jako červená krev z ran země. Tak vznikly *hory a pohoří, údolí a kotliny, moře, ostrovy a pevniny*. Pyreneje, Alpy, Himalaja i Andy jsou pouze obnažená kostra zemská — ovšem dnes zvětralá a rozhlodaná

sněhem a větrem, ledem i bouří, nebo blahovolně přikrytá mořem a látkami z něho volně a vrstevnatě se usazujícími, jež staly se prvotní ornicí, první podmínkou života, jenž na ní měl vykvést.

2.

Život! Nyní naučíme se znáti jeho dějiny!

Je nemožno, opomenouti při tom jisté řady pojmův a označení z pradějin země (geologie) a z pradějin bytostí živých (palaeontologie).

Dějiny zeměkoule dělíme právě tak, jako dějiny lidí žijících na zeměkouli, *na tři veliká období*: starověk (období palaeozoické), středověk (období mesozoické) a novověk (období kaenozoické) země.

Rozdíl v obdobích časových je pouze ten, že dějiny zeměkoule počítají se podle millionů let, k nim připodobněny dějiny lidstva jistě nejsou více, než krátký den jepice nebo rychlé pojíždění vodního pavouka nad nekonečnými hlubinami. Před prvním z těchto tří velikých období dějin země je *šedý pravěk*, jak jsme se naučili jej již svrchu znáti; je to perioda tvoření zemské kůry s jejími naprosto neoživenými pouštěmi prahornin z praruly, pragraniu, prabřidlice, turmalínu, rudy; bývá zván obdobím neoživeným (azoickým).

Starověk země čili doba palaeozoická člení se opět ve čtyři časové prostory: kambrium a silur

(obě zvané dle krajin anglických, jež obývali staří Kambriové a Siluriové), devon (dle anglického hrabství Devonshire), karbon (doba kame-
nouhelná) a perm (dle ruského okresu Perm).

V těchto čtyřech dobách mělo od pólu k pólu vládu klíma teplé, mrazuprosté. Celá zeměkoule byla pokryta mořem, z něhož čněly pusté ostrovy skalních útesů. V tomto moři kolébaly se ne-
smírné lesy mořských řas, velice bohaté formami, třeba dosud velice jednoduchými formami života rostlinného. Korálovití polypové staví své dlouhé, růžově červené trsy ve vlnách mořských. Jednoduché formy zvířecího života pohrávají si na mořském dně: houby, mořské hvězdice, mořští ježkové, mořské lilijice, loděnky, často obrovské velikosti; v kambriu a jeho vrstvách uloženi spočívají tříštítoví raci čili trilobiti; v siluru vynořují se první druhy ryb se zvláštními tvary chrupavek; v době kamenouhelné jednodušší obojživelníci, hmyz a pavouci; v zemských vrstvách útvaru permského objevují se první plazové jakéhosi druhu ještěrek. A na pevnině, jež volně se vynořovala z teplého moře, vznikaly džungle a lesy z konifer, stromů kapradovitých a prvních stromů jehličnatých. Dnes z oněch zašlých tisíců let neexistuje již živoucí tvor; jen v uhelném žáru v kamnech za zimy můžeš snad slyšeti zpívající a mluvící tajuplné hlasy o dávno zapadlých světech.

Tak zv. *středověk země* čili doba mesozoická

obsahuje tři časové prostory: dobu triasovou, jury a křídly.

Ještěrky a jehličnaté stromy vyvíjejí se ve vlhkém a horkém tropickém ponebí mesozoické doby v pravé obry. Kde v palaeozoické době ovíjelo se kolem zeměkoule mořské hadí plémě midgaru (nordického středu světa), tam vyčnívaly obří kmeny v pásu zelených lesů, jenž prostíral se od točny k točně. V moři doby jurské obývají nesmírní ještěři; možno patřiti v nich rybu, pozemské zvíře i ptáka; čtyřnozí to ohromní hadi, gigantští ještěři: možno je nazvati okřídlenými krokodily. Ve vrstvách triasových a jurských vyskytují se — ovšem ojedinele — první ssavci, kteří jsou ještě na nejnižším stupni vakovitých. V jurském okresu solnhofském nalezl se první zástupce světa ptačího tak zv. prapták (archeopteryx), zvíře, které se podobá rybě, ještěru a ptáku. Ve vrstvách křídových uchovány jsou nejstarší ryby kostnaté. Spolu ve světě rostlinném doby křídové nastal epochální obrat: vyskytují se první listnaté stromy: vrby, topoly, olše, fíky, magnolie, duby, javory a zatlačují stromy jehličnaté.

Ale teprv v *novověku* dějin země, v době kae-nozoické, dosahují listnaté lesy, květiny a jmenovitě ssavci svého plného zdokonalení. Dnešním dílům země dostalo se jejich velikých obrysů. Veliká, vysoká pohoří země: Pyreneje, Alpy, Karpaty, Himalaja a řetězy Kordiller, dávno pozvedla se jako zemská páteř. Nesmírné erupce vyzvedly

vulkánická pohoří vzhůru — Eifel, pohoří Sedmihorské, Westerwald, Vogelsberg, Rhoen a rovněž Etnu a Vesuv i veliký vulkanický pás, jenž obklopuje Tichý oceán.

Atmosférický závoj par, který zahaloval dosud zemi zasmušilým soumrakem, se roztrhl — umožnil se silný vliv světla slunečního a následkem toho tvoří se známá zemská klimatická pásma. Staré formy bytostí rostlinných i živočišných zanikají, přítomné se úplně zdokonalují, nové, z části dosud se vyskytující, vyvíjejí se z forem starých. Celá doba kaenozoická obsahuje dvě období a to periodu třetihorní a periodu čtvrtohorní, poslední opět s nižšími odděleními: diluvium (potopa) a alluvium (naplavenina). V době diluviální vyniká veliká doba ledová, jejíž příčiny nejsou dosud dostatečně vysvětleny; doba, která největší část Evropy od dálného severu až po Duryňky dolů naplnila ledovci a vnitrozemským ledem.

V přechodné periodě z diluvia do alluvia vyskytují se všichni nyní známí ssavci, listnaté stromy a květena: ve střední Evropě ze zvířat hlavně mamut a slon, tur a zubr, jelen, los, medvěd jeskynní atd. — v Americe obrovští pasovci, v Australii ohromné vačice.

Vyskytl-li se v diluviální době člověk, jest otázka, kterou asi nutno potvrditi. V něm došlo stvoření své koruny — neboť že se dějiny bytostí živých pohybují v *linii vzestupné* a tak spolu

schopné svého vyvrcholení, je nade všechnu pochybnost.

12.

Stopy boží v dějinách vývoje nebes, země a bytostí živých. II.

Byly to ohromné dějiny, jež jsme poznali ve vývojovém pochodu těles nebeských, země i bytostí živých, a uzavírají v sobě téměř nezměřitelnou hojnost událostí, skutků a věcí.

Ještě jednou krátce si představíme, čemu jsme se naučili!

Předně, na prvopočátku věcí, byl *chaos*, celý to souhrn hmoty a síly, jenž naplňoval prostor, — nyní vidíme na své vlastní oči svět jako *kosmos*, t. j. atomy hmoty světové nepronikají sebe navzájem bez plánu, bez cíle a účelu v jakémsi ztřeštěném vířivém tanci, jako sněhové vločky, jež bičuje slepý severák, nebo jako zrněčko prachu zmítané bouřícím orkánem; atomy hmoty světové jsou spíše spořádány ve formy a podoby plné smyslu a účelu, a často plné krásy a ušlechtilé harmonie.

Tento kosmos, tento podivuhodný, nádherný koberec světa, je výsledkem dlouhého, dlouhého vývoje, jenž postupuje od pramlhoviny a žhavé kapky světové, až ke krásnému a účelnému členění hor, údolí, moře, pahorkatiny i zahradní prsti

— od jednoduché řasy a primitivní chaluhy vždy bohatěji vyvinutými formami až nahoru k dubu, jenž vede rozhovor s hvězdami i bouřemi, a k jeho bratřím, kteří v lidské ruce shazují měkké, sladké plody, až k růži a jejím sestram ve věčném sněhu i v tropickém žáru slunečním — od jednoduchých prvků, měkkýšů, členovců, medús, které světélkují jako hvězdnaté voje mořské hlubiny, až k oři, jenž vydupává jiskru ze země, k jelenu a srnci, kteří pádí skrze lesy, k býku, jenž skřípající pluh vleče ornicí, k slunnému orlu, jenž tiše se vznáší v oblacích.

To jsou skutky, skutky nepopíratelné — a k tomu má připojeno býti několik vážných *otázek*.

1. Viděli jsme, že v pralátku světa, která byvši na počátku nesmírně rozředěna, rozptýlena byla ve světovém prostoru, *kdysi vešel pohyb*, který pak zhustil ji ve žhavá střediska mass. *Odkud pochází tento pohyb?*

Nevěra praví: jest od věčnosti; pohyb je věčnou vlastností hmoty.

Ale následující úvaha přesvědčí tě o neudržitelnosti tohoto názoru a tvrzení.

Je s mathematickou jistotou pevně dokázáno, že ze světových těles jsoucích v pohybu stále je vyzařováno *teplo* ve studený prostor světový, *jež však nemůže opět býti změněno v pohyb*. Ve světový prostor rozptyluje se tedy nepřetržitě síla pracovní. Kdyby tedy jevy pohybu světových těles stávaly již od věčnosti, byla by —

což lze zase s mathematickou jistotou vypočítati — již dávno všechna pracovní síla v prostor světový vyzářena. Vesmír musil by nyní ocitnouti se ve stavu absolutní rovnováhy všech hybných sil, t. j. v absolutním klidu.

Protože však vesmír tohoto stavu dosud velice je dalek, *nemohou tedy jevy pohybu býti ve hmotě světové od věčnosti.*

Kdysi byl asi pohyb *hmotě* sdělen.

Ale kde je *první* pohyb, tam býti musí také první *pohybovatel.*

A protože — abych obrazně mluvil — svištěcí obrovské kolo nemůže v pohyb býti uvedeno malou rukou dětskou, je mi připustiti, že jakési všemohoucí rámě propůjčilo hmotě světové ohromné síly hybné — *rámě boží.*

2. Pohyby, jak mezi nebeskými tělesy všeobecně, tak na naší zemi zvláště, nejsou chaotické, bez plánu a bez cíle, nesmyslné — naopak jsou ve směru svém ostře a přesně určeny — jsou *vzestupné* — směřující k určitému cíli. Atomy pralátky spojily se v elementy dle zákonů tajuplné chemické příbuznosti (ve volbě); elementy spojovaly se v duchaplné formy bytostí. A tato celá stavba všehomíra provedena jest pouze a jedině silami a vlastnostmi, jež jsou uloženy v samotném materiálu stavebním. Nebylo pořízeno žádné zevnější stavební lešení, aby se zase rozpadlo. Žádná zevnější síla strojová nepřitáhla řídkých chomáčků pramlhoviny z nejbzdálenějších

prostorů nebeských — světová hmota přišla, jak jí bylo potřebí, a šla, kde dosud nebyla zralá, aby třeba desetkrát, stokrát, tisíckrát se vrátila, aby konečně bylo jí použito jako stavebního kamene ve velikém vesmíru. Tu tekly spořádané proudy světla, jichž jednotlivé zlaté kapky jsou světy v neobsáhlé velikosti. Zde nejsou těžké massy podezděny těžšími, aby jimi byly nesený; tu poletují a vznášejí se prostorem nezměřitelné massy hmoty tak lehce, jako poletuje ptačí pero.

Zde bude se země; klade se vrstva, půda granitová; pak, po millionech let, vrstva břidlicová; pak vrstva uhelná; pak složka mramoru a křídý; pak zjevuje se cosi zcela „nového“, o čemž mluvíti je nám později, *život*.

A také zde opět jasně a určitě, dle vypočítané účelnosti jeví se *vzestupný směr forem životních*. Nejprve jednoduché, pak stále dokonaleji se vyvinující formy a druhy ve světě rostlin i zvířat. Gigantické bytosti, jako ještěři, podobné na hrubo a kostrbatě vytesaným balvanům oživené hmoty — konečně koruna celku, člověk, v němž opět zableskuje se cosi nového, *světlá jiskra ducha*. Ale nikde není omylu, nikde nesmyslného, strastiplného tvoření! Všude za jistým cílem nesoucí se stoupání od nižšího k vyššímu.

Kdo asi udal tomuto celému vývoji cíl a směr? *Kdo* již od počátku pevně uložil jej v tyto koleje, v nichž bráti se měl tento celý vývoj? *Kdo* spořádal tuto celou nesmírnou hru obrovských

sil v harmonii? *Kdo* určil tomuto nesmírně zpěněnému proudu životní síly bezpečné řečiště, aby se nevytratil, nýbrž stále stával se hlubším a širším?

Musí nade všemi těmito silami býti moc rozvážlivá, dle jejíž vůle tyto jsou činny a pracují! *Musí* nade všemi neobmezenými možnostmi vývoje státi rozvážlivá a rozvažující intelligence, která vládne celým kosmem, a jež z chaosu nesignifických i smysluplných možností dala vypracovati se kosmu duchaplných a účelných skutečností. — A myslím: Moc, která s takovými silami zaměstnává se hravě, je nám zváti *všemohoucnost*.

A intelligence, která z chaosu hmot a sil dala vyvinouti se takovému kosmu, musí býti *nejvyšší moudrost*.

3. Je nutno, *zjevům životním* ve světě ještě zvláštní věnovati pozornost. Nejdříve běží o *vznik života*.

V jisté vhodné době dějin země vystupuje po prvé život. Dnes je vědecky dokázáno, že život nepovstal z jakéhosi šťastného spojení neživých atomů hmotných, za okolností zvláště příznivých, když před tím nemohl se vyskytnouti na rozžhavené zeměkouli. Je-li tomu tak — a tak tomu je — pak musí vznik života býti uveden na vůli jakési *moci stvořitelské*.

Nevěra zkouší ovšem všechno možné, aby tomuto závěru unikla, ale nedaří se jí.

Praví se, že prý první zárodky života s meteority zaletěly na naši zemi s jiných těles světových. Ale tím se otázka pouze oddálila, ale nerozřešila; zbývá otázka, jak vznikl život *jinde*.

Praví se, že atomy světové hmoty byly prý od počátku oživeny —. Ale tomu odporuje skutečnost, že život ve formách nám známých prostě je nemyslitelný v hrozných stupních vedra rozžhavené zeměkoule.

A dále odporuje tomu naše zkušenost, které neodbytně vtírá se *rozdíl mezi hmotou oživenou a neoživenou*. Chci tě upozorniti na *tři* podstatné *rozdíly* mezi neživým a žijícím. U neživotného je hmota vším, forma je vedlejší, — u oživeného je forma všechno, ale hmota je vedlejší; mramor zůstává mramorem, i když tisíckrát jinak mu dááš formu; ale rozmačkni jednoduchou medúsu, a zvíře přestává býti. Dále: Co žije, má schopnost samo ze sebe reagovati na zevnější podráždění — co nežije, je bez citu, němé, hluché, slepé pro každé podráždění. Konečně: co žije, podléhá stálé výměně hmoty, která činí možným vzrůst z vnitra na venek při trvalé jednotě zevnější formy a zastavení výměny znamená smrt; — co nežije, výměny látky nezná, roste pouze zevnějším přisunutím hmoty a nezná smrti. Tyto tři známky postačí již samy, aby vratkým učinily tvrzení, že by nebylo rozdílu mezi neživotným a životem.

Praví se — aspoň ve knihách za vědecké vyhlašovaných a v časopisech lze toto tvrzení často

nalézti — praví se, že prý vznikl život ze hmoty neživé a z jakéhosi šťastného složení její atomů, jež se, neví se kdy a jak, před statisíci let stalo skutkem v teplém praoceánu v pravěku. Jak známo, *zdá se, že život v podstatě je podmíněn přítomností sloučenin bílkovitých.*

Snad, tak domnívá se nevěra, seskupilo se kdysi šťastně takové života schopné sloučení atomů, nejdříve v massu zcela jistě nečleněnou, rosolovitou nebo slizovitou, které pak byly schopny neobmezené vývojové možnosti. Ano, věřilo se již, že z hlubiny mořské vylovili první a nejjednodušší kousky oživeného praslizu — ale toto mnohoslibné mořské dítě, jež mělo se osvědčiti prarotcem všech živých bytostí, osvědčilo se bohužel prozatím jako zcela obyčejná — sádra.

Risum teneatis amici! — Přátelé, nesmějte se! — Ale vážná věda učinila pohádce o vzniku života z neživé hmoty již dávno a navždy konec. Dnes nevěří již, kdo má za sebou jen slušné vzdělání z obecné školy, ve starou báj o „*praplození*“.

Tam, kde jde o vyskytování živých bytostí ve hmotě neživé či jmenovitě ve hmotě se rozkládající, je to vždy vznik života z často nekonečně malých živoků, semenných buněk, semenných vláken, na hmotě jako *živné půdě*, ale nejde nikdy o vznik života z látky neživé jako *půdy mateřské*.

Proslulé pokusy Němce Schwanna a Francouze Pasteura bezpečně to dokázaly. Pasteur sestavil

jakousi tekutinu, která pak přivedena byla do bodu varu a neprodyšně uzavřena. Po 1¹/₂ roku nejevila se vůbec v ní stopa živé bytosti. Když pak ponechán byl přístup volnému vzduchu, vyvinul se po jediném dni opět život v této tekutině. Byl-li však volnému vzduchu ponechán přístup pouze skrze rozžhavenou rouru, zůstala tekutina bez života. Tím podán byl důkaz, že atmosférický vzduch v obyčejném (nežhavém) stavu je v jakési souvislosti se vznikem života v tekutině.

Nyní došlo pouze na to, objasniti tuto souvislost. Pasteur dal pomocí jakéhosi aspiratoru (vyssavače vzduchu) hnáti vzduch do roury, kterou uzavřel chomáčkem střelné bavlny. Jakmile chomáček tento byl dán do onoho odvaru, jenž nejevil po 1¹/₂ roku života, vznikl v tekutině život. Souvislost byla nyní jasná: vzduch je nositelem a šířitelem pramalých buněk semenných, vajíček, zárodků, které bývají jím zaneseny na příznivou výživnou půdu a zde mohou pro nezasvěceného vzbuditi zdání, jakoby z neživé hmoty a nikoli *na* neživé hmotě vznikly. Ale jen zdání! Ve skutečnosti nelze vznik života vysvětliti jinak, leč *příčinou stvořitelskou*.

Stop božích v dějinách vývoje světa nelze skutečně popírati. Musili bychom zavíratí oči, aby-
chom jich neviděli. Ale pravá a vážná věda nedá si oči zavázati předsudkem — nebo jinak by přestala býti vědou. Pak počíná tím, že hádá a sa-

ma brzo bezradně tápá v temnu — a končí tím, že ztrácí pod nohama půdu skutečnosti a přestupuje v kouzelnou zemi fantasie, kde konečně i vzdušnou budovu ze sádry můžeme pokládati za zámek z mramoru.

13.

**Pokus, popříti stop božích v řádu světovém:
t. zv. učení descendenční („Darwinismus“)
vývojové.**

Výklad a kritika.

I. Výklad systému.

Není možno, objasniti celý vývoj světový *bez* Tvůrce a bez jeho vševědoucnosti, stanovící účel, a bez jeho všemohoucnosti, sledující účel.

Nevěra kladla si otázku tuto dlouho a často, a stal se i pokus, pokus na první pohled velkolepě se jevící, otázku tuto zodpověděti kladně. Je to tak zvané učení rodozkumné, vývojové, obyčejně (ač ne zcela případně) označené podle anglického přírodozpytce Charlesa Darwina jako „darwinismus“.

Není zde místa, mnoho mluviti o správnosti či nesprávnosti tohoto pojmenování. Nám může stačiti, abychom poznali základní rysy systému, který Goethem a vrstevníkem jeho Geoffroy St. Hilaire byl razen, Charles Darwinem ve dvou hlavních spisech 1859 a 1871 založen a Arnoštem

Haeckelem dále budován, který v přítomnosti mezi učenými přírodopytci má právě tak mnoho odpůrců, jako — díky nesčíslným „vědecky populárním líčením“ — přívrženců v širokých vrstvách polovzdělanců, pochybovačů a tak zvaných volnomyšlenkářů, kteří mají více nebo méně nejasné, mělké a zmatené vědomosti a pojmy.

Základní myšlenka celého systému zní takto: Formy živočišné dnes zemi obývající jsou vesměs mezi sebou více nebo méně zpříbuznělé a poukazují k jedinému nebo k více, t. j. k několika málo *pratvarům* života. Z těchto praforem vyvinuly se všechny druhy *hrou čistě přírodních sil*. Není nutno, abychom připouštěli nadpřirozenou účel stanovící inteligenci, protože tyto čistě přirozené síly plně dostačují k objasnění dnes stávajících druhů živoucích bytostí. — To je pyšně a směle řečeno!

Proti tomu položíme však *dvě otázky* a žádáme k nim odpovědi.

1. Dá se učení vývojové dokázati?

2. Jak dá se vysvětliti pochod vývoje pouze a jedině z podstaty a účinků hmoty a síly (tedy bez nadpřirozené, účel stanovící intelligence)?

1.

Kterých důkazů může podati učení vývojové pro správnost svého tvrzení o všeobecné příbuznosti všech bytostí živých a o jich původu z jedné nebo z několika málo praforem?

Čtyři jsou toho důkazy: první je vzat z *nepřetržitě se vyskytující podobnosti tělesné stavby*, druhý z *dějin vývoje* jednotlivých živých bytostí od prvních klíčících počátků jich života, třetí ze *živočišného zeměpisu* (učení o zeměpisném rozšíření jednotlivých druhů zvířat), čtvrtý z *paleontologie* (předhistorického a prahistorického vývoje živočichů).

První důvod.

V celé říši živých bytostí vyskytuje se nepřetržitá podobnost všech forem. Všichni živočichové mají podélnou osu (peň u rostliny, trup u zvířete) a se strany připojené pohyblivé orgány (listy, ratolesti, větve u rostliny, ploutve, nohy, křídla, paže u zvířete); to vše dává alespoň tušiti společný původ všech forem. Ale tato domněnka neobyčejně posiluje se skutečností, že přemnozí živočichové v jistých orgánech vykazují způsob stavby, jenž jest absolutně nesrozumitelný, chceme-li jej uváděti na vůli nějakého stvořitele, jenž prý všechny druhy stvořil tak, *jak jsou* — ale tento způsob stává se však ihned srozumitelným, vysvětlíme-li takové orgány vznikem těchto zvířat z druhů dřívějších. Pro tyto druhy z dřívější doby měla zvláštní stavba těchto orgánů ještě jakousi cenu, ale pro zvířata v přítomnosti takto stavěná jsou takové orgány bez ceny; můžeme také zcela přesně stopovati, jak během doby orgány tyto víc a více zakrňovaly. Tak na př.

křídlo alky má vzhledem ke kostře stavbu křídla ptačího, ač slouží zvířeti pouze jako veslo nebo ploutev. Co z toho především následuje? Že tvůrce stvořil alky s nesmyslnou a bezúčelnou stavbou křídel —, nebo že alka má svůj původ od jakéhosi dřívějšího druhu ptáků, který nalézal potravu své ještě v ovzduší, kdežto alce v mořích arktických jest se za potravou potápěti, a proto křídlo ve stavbě kostí zařízené k letu musilo se přetvořiti na veslo nebo na ploutev?

Krtek má pár očí, ač zakrnělých a srstí zakrytých. Vypravil jej tak moudrý tvůrce, tedy s přístrojem zrakovým, jehož nemůže užívat i a pro svůj podzemní život také neužívá — nebo pochází tento malý horník zvířectva od zvířete žijícího na povrchu země, jemuž oko jeho bylo kdysi velice potřebné a užitečné?

Samička vinopasnika velikého má zbytky křídel, jimiž však nemůže ani létat aniž létat se pokouší. Dal jí všemohoucí a nejvyšší moudrý tvůrce tento nezpůsobilý a bezúčelný lítací přístroj — nebo jsou to zakrnělá křídla druhu motýlů dříve okřídleného?

Nezdá se tedy býti pochybností, že otázka: „Stvoření či rod?“ má se zodpověděti slovem „rod“.

Druhý důvod.

Vývojové dějiny jednotlivého živočicha prodělávají za pozvolného vytvořování a dozrávání zá-

rodku či vajíčka řadu forem, které na vlas shodují se s formami bytostí níže stojících. Připodobníme-li na př. dozrávající zárodek rybí a zárodek žabí — jak již pozoroval Aristoteles — nasazenému vejci slepičímu, najdeme ve všech třech pozoruhodné zjevy. V okolí krku tohoto zárodku jeví se totiž malé rýhy, tak zvané otvory žaberní, jež se pak u ryby a pulce vyvíjejí dokonale, u kuřete a zárodku ssavčího nikdy však se neprolamují, případně bývají zase zakrnělé. Protože však pro živočichy plicemi dýchající nelze v tomto základu k žaberním otvorům v průběhu zárodkového vývoje chápati nějakého smyslu, hledá učení vývojové smyslu toho jinde. Stanoví totiž zásadu, že ssavci, ptáci, plazi a ryby pocházejí od prapředků, kteří měli žábry, t. j. od obyvatelů vod pravěku, a že každá jednotlivá bytost probíhá během svého zárodečného vývoje celou stupnicí svých předků. Praví se také: „Dějiny zárodku jednotlivé bytosti jsou rychlým opakováním dějin rodů její předků.“

Třetí důvod.

Geografické rozšíření zvířecích druhů na zemi zdá se též za pravdu dávatí učení vývojovému.

Jednotlivé díly země mají určité, jim vlastní živočišné formy, které ovšem v hrubých rysech jich tělesné soustavy se shodují, ale v jednotlivých vykazují více nebo méně značné odchylky. Formy zvířectva severní Ameriky, severní Evropy

a severní Asie jsou v podstatě tytéž. Jižní a severní Amerika jsou v tomto ohledu značně rozdílné; neboť svět opic a kolibříků jižní Ameriky nemá svého protějšku v Americe severní.

Australie má sobě zcela vlastní zvířata vačnatá, jež ve všech ostatních dílech země zatlačena byla ssavci. Jižní Afrika, jižní Amerika a Austrálie mají své veliké ptáky — běžce: Afrika pštrosa, jižní Amerika nandu, Austrálie emu. Afrika a Madagaskar rozkládají se na blízku, a přece zvířectvo Madagaskaru velice se liší od zvířectva afrického.

Máme snad připustiti, že tvůrce stvořil pro každý díl země zcela zvláštní formy živočišné — nebo vysvětluje se věc ta mnohem jednodušeji, připustíme-li společný rod živočišných forem, jichž vlastní ráz mohl snadněji býti setřen v souvisejících dílech země a lépe mohl se udržeti v dílech země, jež z jakýchsi důvodů, hlavně zemskými katastrofami, byly od sebe odloučeny?

A vskutku, dějiny země zdají se tuto poslední domněnku potvrzovati. Severní Amerika a severní Asie byly až ke konci doby třetihorní spojeny širokým pozemním mostem na místě nynějšího moře Beringova. Pozemní most mezi jižní a severní Amerikou je poměrně nový; jižní Amerika, Afrika i Austrálie byly vždy izolovány, a Madagaskar byl již na počátku doby třetihorní utržen od Afriky.

Otázka: „Stvoření či rod“ zdá se, že opět zodpověděna býti musí slovem „rod“.

Čtvrtý důvod.

Učení vývojové volá posléze i hlubiny zemských vrstev i doby prasněta, aby podaly důkazového materiálu.

Paleontologie právě nám ukázala, že skutečně lze poznati trvale vzestupnou, od forem jednoduchých k formám stále bohatším vzestupující stupnici ve zkamenělinách útvarů zemských. Zbytky ryb dýchajících žabrami vyskytují se již v nejposlednějších vrstvách starověku země, potom následují asi přibližně uprostřed starověku země obojživelníci dýchající plícemi, krátce před počátkem středověku země plícemi dýchající plazi a v dalším běhu středověku zemského ssavci.

Aby však tuto stupnici vyššího po nižším vysvětlili jako původ vyššího z nižšího a tak jednou pro vždy rozhodně dokázali, musili by stoupeni učení vývojového uvéstí všechny meziformy, které by představovaly volný přechod od druhu k druhu, třeba „v přemalých krocích“ za převelikých period časových. To však sotva se podaří učení vývojovému. A proto nemělo by se mu činiti výtek; je zajisté ohromným úkolem, prokopati všechna vystižitelná území zkamenělin, a pak všezahalující mořská hladina zakrývá lidským očím asi tři čtvrtiny povrchu zemského a s nimi též všechna tajemství hlubiny.

Ale dosud ještě je několik pěkných příkladů „rodu“ z oblasti paleontologie.

Náš dnešní kůň má, jak známo, na spodní části přední nohy jediný trojčlenný prst, jehož konečný článek stojí na půdě a je povlečen rohovitým kopytem. Musím tě upozorniti, že nám právě známá doba třetihorní dělí se ve čtyři veliké oddíly: Eocen, oligocen, miocen a pliocen. V pliocenu, jehož vrstvy leží nejvýše, postihujeme koně se třemi prsty, v miocenu koně se třemi prsty a zakrnělým zbytkem čtvrtého, ve vrchním eocenu koně se čtyřmi a ve spodním eocenu koně s pěti prsty. To je proslulý slavnostní kůň učení vývojového, který již více znepokojil, než bylo potřebí — a vždy byl uváděn na důkaz, jak z pětičlenného tvaru předního údu přizpůsobení k zevnějším okolnostem vyvinouti se může jedno-prstové kopyto. Vzpomeň ještě křídla alčího — a opět dráti se chce na jazyk slovo: „rod“, znovu-li dávám otázku: „Stvoření či rod?“

Věz, milý příteli, že nesmíme se báti theorie; máš učit se nahlédnouti celému systému a jeho skladbě, jež sestavena jest autory jeho právě s takovou pílí jako bystrostí, až na dno, a pak uvidíme, máme-li strach, že tvé víře vězí nebezpečnoství v některém „dokázaném“ koutě této theorie. —

Proto právě tak jasně a bez tajnůstkářství, jako jsi slyšel důvody učení vývojového, máš se do-

věděti, jak celé dějiny vývojové měly se dohráti *bez Boha!*

2.

Descendenční učení představuje si postup celých vývojových dějin *bez Boha* takto:

První myšlenka:

V přírodě vládne nesmírný a neúprosný *boj o život* — nezapomeň tohoto hesla! Co není zvláště plné životnosti a pro budoucí příhody účelně opatřené a schopné, aby celou soutěž překonalo, hyne. Rub této zásady jest, že v boji o život vždycky zůstává vítězem zdatnější tvor. Tak na př. žihadlem opatřená včela evropská zatlčila úplně domácí včelu australskou, jež žihadla nemá — její malé jedovaté kopí dodalo jí v boji o život převahy proti její bezbranné odpuřkyni.

A k tomu přichází ještě něco! V tomto boji o život vznikly, kde to lepšímu zdaru bylo prospěšné, nové orgány. Rostliny pustin a stepí zapouštějí hlubší kořeny střebavé, jež by jim hledaly vody, nebo tvoří jako kaktusy tlusté, masité, vodu shromažďující listy nebo, jako divizna, drsné chloupky opatřené lodyhy a listy, jež chrání před příliš rychlým odpařováním vody.

U naupliů, larev račích, přetvořen je první hybný pár v části ústní. Jsou motýlové, kteří jsou zbarveni jako kůra stromová, nebo jichž celé tělo upravilo se klamavě v podobu listí. Z počáteč-

ního dráždění a tření vytvořily se hybné orgány, opětovaným působením dráždícího světla a zvuku na jisté body tělesného povrchu vznikly pak tomu odpovídající změny tkáně: první počátky oka a ucha. Častější a stále intensivnější užívání orgány tyto přirozeně sesilovalo a zjemňovalo. — *Tak vznikly první rozdíly forem.*

Druhá myšlenka.

Živé bytosti mají vlastnost, že jsou schopny dalekosáhlých *změn* — technicky řečeno: *jsou proměnlivé*. Sotva je třeba uváděti proto dalekých důkazů. Pohled na různé druhy koní, od velice těžkého tažného koně k maličkému trpasličímu ponny, nebo na druhy psů, od siláckých dogg až k ladnému chrtu, nebo na nekonečný počet změn v říši květin, nebo na bohaté odrůdy, jež se jeví mezi japonským zákrskem a libanonským cedrem a dubem — zběžný pohled na tyto skutečnosti dokazuje téměř neobmezenou schopnost změn jedné a téže základní formy.

Především je to *přizpůsobení* k zevnějším podmínkám životním, jež vytvořilo ponenáhle změny formy základní.

Tak na př. podařilo se učenému přírodozpytci (Semperovi), že určitými změnami v solné vodě změnil tři druhy raků navzájem ve třech generacích. Zalejeme-li obyčejnou zahradní řeřichu slanou vodou, dostane se jí těchže masitých listů, jako rostlinám na břehu mořském. Darwin vysvětluje dlouhý krk žirafy tím, že za doby ne-

dostatku potravy předržela hlad jen ona zvířata, která mohla natahovati krk po větvích a listech výše ležících. Změněná výživa má často za následek i změnu barvy; kanár zčervená, je-li opatrně krměn kajenským pepřem (Cayenna místo v Americe); zelený papoušek brasilský nabude rovněž červeného peří masem jistých ryb. Vůbec letní a zimní změna barev u zvířat jest, právě jako přizpůsobování ke zbarvení jich okolí, věci známou (ochranné zbarvení či „mimikry“); lev má žlutohnědou pískovou barvu pouště; koroptev barvu pole, křemenáč (pták) barvu sněhu, hnědý rak říční dostává, svlékl-li po nově pokožku ve vodě slinovitého dna, modravé zbarvení; cvrček jeví se na červeném slíně červený, na bílém bílý, a změna barev u chameleona vzhledem k jeho dočasnému okolí je rovněž dosti známa. Nastoupila-li v nějaké části nebo v nějakém orgánu tělesném jakási značnější změna, má ona za následek změny a přizpůsobování i v ostatních částech a orgánech tělesných. Že pak mezi jednotlivými orgány jest asi skutečně vztah vzájemný („korrelace“), je jasno ze skutečnosti, že bílé kočky s modrýma očima jsou vždy hluché. Následkem tohoto vzájemného vztahu odpovídá vysoké štíhlé noze bahenních ptáků protáhlý, lehký, dna dosahující krk; delšímu krku žirafy odpovídá zvýšení předních noh, silnějšímu týlu buvola širší, svalnatější prsa, zvýšené rychlosti zvířat divoce pádicích větší štíhlost celé tělesné stavby; ptáci,

kteří od potravy zrnité přecházejí k potravě masité, docházejí dalekosáhlých změn soustavy střevní.

Jestliže jsme viděli v provedení první myšlenky, jak vznikly rozdíly druhů, ukázaly nám výklady druhé myšlenky, jak základy vyskytujících se druhových rozdílů vyvíjely se *vždy dále a bohatěji*.

Třetí myšlenka:

Druhové známky jednou již získané a se vyskytující jsou pro potomky *dědičné*. Tak zvané pěstování rač ve zvířectvu i v rostlinstvu je toho důkazem, neboť případným výběrem zvířecích a rostlinných exemplářů, jež připouštějí se k rozplodování, přenášejí se přednosti exempláře otcovského a mateřského na jich potomky a přednosti ty pokud možno v nich se stupňují. Známe dobře obrovský chřest, obrovské melouny, obrovské hlavy zelné, obrovské husy, obrovská kuřata. Znameníť anglický závodní kůň „Král Herodes“ měl ve svých potomcích 497 vítězných běhounů, jiný „Eclipse“ 334.

Čeho lidská vůle dosahuje tedy výběrem k plemenitbě v živočišstvu a rostlinstvu, činí dle vývojového učení příroda *přirozeným výběrem k plemenitbě*. Samice mají prý totiž zvláštní zálibu k oněm samcům, kteří se vyznamenávají zvláštní silou a krásou, hřívou, rohy, parohy, tesáky, nádherou barev svého peří, libým hlasem a schopností zpěvu nebo dunící silou hlasu atd. Tím způsobem dostávají se nejkrásnější a nejsilnější

individua k tomu, aby své lepší vlastnosti přenášela na své potomky. A tím právě se udržují vyskytující se *rozdíly druhu*, ba jsou ještě *stupňovány a množeny*. Jednak mizejí jisté vlastnosti, známky a tvary, stávají-li se za změněných životních podmínek bezúčelné. Tak dlouhým nepotřebním povstávají tak zvané zakrslé či rudimentární orgány; rudimentární ptačí křídlo tučňákovo, rudimentární oko krtčí, rudimentární křídlové pahýly mnohých motýlů, rudimentární prsty koňské nohy. Jinými slovy: *rozdíly druhové se zostřují*. A obsahem třetí myšlenky jest: zachování, stupňování a zostření druhových rozdílů.

Shrňme všechno krátce ještě jednou!

Nauka vývojová snaží se odstraniti Stvořitele účel stanovícího a účel sledujícího.

Nejprve uvádí mnoho důvodů, že různé formy a druhy živočichů *nelze* odvozovati ze *stvoření*, *nýbrž* ze společného *rodu* a rozličného *vývoje*. Pak ve třech myšlenkách vysvětluje, jak *vývoj* tento postupoval jedině a pouze ze sil čistě přirozených — *bez Boha*. Vskutku: jak se zdá, nikdy nepotřebovali jsme slova „Bůh“.

Než přistupme nyní ke *kritice* toho systému.

II. Kritika systému.

Zajisté připustíš, příteli, že nelze snadno, bez předsudku a bez bázně postupovati proti nějakému systému, jako jsme postupovali proti nauce vývojové. Nemohl jsem ti, abych široce nemluvil,

uvésti všechny skutečné případy; ale nejlepší důkaz pro to, že slyšel jsi o nejdůležitějších a nejpronikavějších, záleží zajisté asi v tom, že — jak věřím — nauka vývojová ti bude prozatím nesmírně jasnou. Bude-li tomu tak i potom, když jsi byl několik stránek dále četl, ještě se ukáže!

V podání systému rozlišovali jsme přesně důvody a výklady: totéž učiníme nyní v kritice.

Zodpovíme opět dvě otázky:

1. Čeho dokazují *důvody* nauky vývojové?
2. Stačí-li její *vysvětlovací myšlenky*, aby stvoření *bez Boha* rozumělo se jako přirozené dějiny vývoje?

1.

Čeho dokazují důvody nauky vývojové?

Dokazují skutečně, že mnohým druhům zvířat lze v jich celé *tělesné stavbě* snáze a prostěji rozuměti, přikládáme-li jim původ od druhů dřívějších. Také naprosto nic nepřekáží v cestě, abychom za pravdu dali darwinistické *živočišné geografii*.

Naproti tomu nemají však dějiny zárodků moci důkazné.

Přesně mikroskopické badání jasně totiž ukázalo, že podobnost forem zárodkových různých druhů na jednotlivých stupních dějin tohoto zárodku jeví se pouze oku neozbrojenému, že je tedy zdánlivá; zevně je zárodek jabloně i hrušně

vespolek podobný; přesnějšimu zkoumání vykazují se však oba právě tak různé, jako rozdílné jsou kvetoucí jablonoň a kvetoucí hrušeň. A pak je možno připustiti, že postupem dějin zárodku objevují se na zárodku všechny známky onoho druhu, k němuž zárodek ten náleží; ale každý zárodek je pouze od jistého přesně určeného stupně zralosti schopen života. Z nasazeného vejce, jež otevře se v době žaberního rozštěpení, nevyjde ani ryba, ani pulec: to nestává se nikdy. Je to bezpečným znamením, že zárodek *ve skutečnosti neprodělavá* stupně řady svých předků, nýbrž opakuje hlavní známky svého druhu.

Zásada: dějiny zárodku jsou prý opakováním dějin kmene, není udržitelná.

Ani odvolání na *paleontologii* nemůže této nauce vývojové poskytnouti dostatečně bezpečného a širokého základu; ze tří důvodů nikoli: předně protože rodokmeny, hlavně o středních formách jednotlivých druhů, nemohou bez mezer býti sestaveny ze zkamenělin, dále proto, že vyšší druh vyskytuje se často *zároveň* s druhem nižším, což je pro tento system přímo rána palicí; konečně, protože mnohé druhy mizejí beze stopy, aniž se rozvinuly ve formy vyšší. Co se týká známého parádního koně vývojové nauky, nezdá se, že by toto číslo ještě poutalo! Shledalo se totiž, že stará forma praconě vymřela již dříve, nežli vystoupila nová. Toto zase bije každému přiznání skutečného rodového vývoje prostě ve tvář.

Ale všechno to jsou jen nedostatky čistě vedlejšího významu, jež lpí na důvodech nauky vývojové. Dokazují-li již tyto špatně, čeho by *mohly dokázati*, totiž původ *jistých druhů zvířat z forem dřívějších*, pak nedokazují prostě nic z toho, čeho by na prospěch nauky vývojové dokázati měly.

Čeho by měly dokázati? Zajisté: netoliko, že některé určité druhy zvířat, nýbrž *všichni živočichové* poukazují k jedné nebo k několika málo praformám!

Připouštím pouze, že tučňák, krtek a motýlové, že buvol a tur, kanadský a evropský bobr atd. pocházejí od společných praforem. Ach, nezáleží na tom v pravdě nic této maličkosti připustiti. Ale z pouhé podobnosti *několika* forem uzavíratí na skutečný původ *všech forem* z praformy, *přece nelze*. Pak bylo by i podobnost krystalů vysvětliti rodem.

Ale táži se ještě jednou: *Čeho měly by dokázati pro nauku vývojovou?*

Že *všechny, všechny* živé bytosti vyvinuly se z jedné nebo z několik praforem! Učinila nauka vývojová za tím účelem jen jediný pokus? Uvedla jen jedinou stopu důkazu, že slon a krtek, žirafa a chrt, cvrček a mořský orel, motýl a ledový medvěd, opice a los atd. atd. dají se odvoditi z jednoho či z několika stejnotvarů? Dokázala také jen jediné stopy příbuznosti mezi živoucími bytostmi botanickými a zoologickými? Rostlina

a zvíře musily by dle této theorie býti přece sourozenci nebo potomci sourozenců: vlaštovka jakousi odrůdou prarostliny, lev příbuzný s lotosem, velbloud s palmou, jelen s révou vinnou, medvěd s astrou — ale spíše bychom vypukli v smích a poctivě bychom řekli: „Blázen, kdo tomu věří!“

2.

A se způsobem, jak touto teorií vysvětluje se společný vývoj *bez* přijetí nadsvětové, cíl stanovící a cíl sledující všemohoucnosti, není lépe!

V boji o život zůstává vždy na živě jen účelné, praví tento system.

Ano, ale odkud vůbec se vzalo účelné a účelnější? Jak k tomu přišel *bezsmyslný*, chaotický vír atomů, aby tvořil *smysluplné* formy a podoby? — Žádná odpověď!

Dále! V boji o život vznikly prý *první počátky orgánů!* — Jak? Pak vyválcovalo snad moře velryby a polární točna ledové medvědy z nějakých praforem. Pak neustálé dráždění slunečního světla opravdu vedlo k utvoření očních facett hmyzů, jichž nedovede napodobiti žádný brusič démantů, a zatím činí to bezděky sluneční úpal? — Žádná odpověď!

Dále! Přizpůsobením ke změněným podmínkám životním na venek a vespolným a obapolným přizpůsobením orgánů uvnitř *zdokonaleny* byly orgány vůbec, a víc a více se rozlišovaly ve známky

druhů! Nehledě k tomu, že příklad o krku žirafy velice upomíná jistých obrázkových proměn v žertovných časopisech, než zodpověděna přece budiž otázka, co by prospěly zvířeti hybné jeho orgány dosud neúplně přizpůsobené — zvířeti vodnímu, z něhož má se státi zvíře pozemské, změněné ploutve v pahýly noh, zvířeti, jež se strojí létati, hrubé pahýly křídel na místě noh předních? Nic, zhola nic! Učinily by je pro starý živel neschopným, a pro nový příliš neohrabaným; tato zvířata by zahynula.

Tento system jest nucen k přijetí vývoje skokem a tím se protlouká.

A ještě jedna otázka! Není-li vnější a vniterní přizpůsobení něčím neobyčejně důmyslným a je důmysl myslitelný v bytosti bez intelligence, která by jej vymyslila a tam vložila?

Opět žádná odpověď!

Dále! Nauka vývojová poukazuje *k variabilitě druhů*. Jistě! Druhy jsou proměnlivé, — ale jen v mezích toho druhu, k němuž náležejí. Je možno, že je několik set druhů růží a karafiátů a jirín; ale přechod od růže k tulipánu neb od karafiátu k smrčku neb od borovice k dubu nebo k jabloni nikdo ještě nepozoroval. Ještě méně shledal kdo kdy v přírodě přeměnu rostliny ve zvíře. Takové změny nedaří se ani nejraffinovanějšímu umělému výběru k plemenitbě, a několik málo hříček v mezích jediného druhu, které se podaří a které vykazují v jisté míře znamenité rozdíly, nebývají

obyčejně plodné neb upadají ve starou formu, jakmile bývají zůstaveny samy sobě.

Tím méně mohou se podařiti slepé přírodě takové přechody od druhu k druhu. *Přirozený výběr k plemenitbě* ve smyslu nauky vývojové, který připisuje zvířeti smysl pro krásu, jest rozvážlivými badateli již dávno prohlášen za výplod fantazie. Mimo to i méně silná, ba často i nemocná individua dospívají k tomu, že děděním přenášejí své špatné a zvrhlé vlastnosti na své potomky, a tak způsobují méně cenné počátky rač, jež pak v zestupně nejsou dále pěstitelné.

Děděním, řekli jsme! Toto jest a zůstane tajemstvím, před nímž dosud badání bezradně se zastavuje. *Táži-li se po rozluštění této veliké záhady, jak je možno, že tělesné a duševní vlastnosti rodičů přecházejí na potomky*, dá nám opravdové badání tušiti ovšem divy moudrosti a účelnosti, ale poslední věci jest opět — žádná odpověď!

III. Ú s u d e k z á v ě r e č n ý.

Co zbývá nám vlastně ještě z celého systému, jenž zdá se býti tak bystře vymyšlen a jako z jedné litiny zpracován?

Je naším úkolem, abychom o něm nabyli spravedlivého a skutečnosti odpovídajícího *úsudku!*

1. Celý system v té formě, jak jej vědecky zastávají v populárně filosofických spisech Darwin, Haeckel a Weismann, Carus Sterne a Vilém Bül-

sche — *udržeti se nedá*. Zvláště Haeclovy domněnky z části nesou známku jako přímé padělky, z části byly zavrženy jako smělé fantasie. Rozvážliví a přísně odborně vzdělaní badatelé nejnovější doby zachovávají *odmítavé* stanovisko právě proti jádru a hvězdě vývojové nauky v její darwinistické formě. A *jádro darwinismu* je: samotným bytostem živoucím není vložena účelnost pražádná, t. j. tedy v ně vložená jakousi vyšší inteligencí; co se nám tedy zdá účelným, stvořila pouze a jedině všemohoucnost pouhé výchovy přirozené, bez intelligence nadsvětové, účelnost vybičovaná a ku předu hnaná neúprosným bojem o život a stržená vnějšími podmínkami životními v dráhy zcela určité, jež kategoricky žádaly buď přizpůsobení nebo hrozily záhubou. To je vlastní jádro „darwinismu“.

Již generace nyní právě zašlých starších darwinistů, k níž mezi jinými čítali se Wallace, Askenasy, Mivart, po jistou dobu také Romanes, nalézala v tomto bodě odpůrce, kteří ovšem theorii darwinistickou *v celku* připouštěli, ale přece *nevěřili*, že by mohli postrádati účelnosti, založené v živoucích bytostech. Takoví odpůrci principiálního druhu povstali darwinismu v Naegeli-m, Kölliker-u, ale jmenovitě v Karlu Arnoštu v. Baer-ovi, jenž svého času heslo, od té doby nikdy nezašlé, o účelné, v organismu založené snaživosti, rázně vyslovil a odmítl působnost darwinismem ovšem nikdy nevyslovené, ale též nikdy od něho neod-

lučitelné slepé, pouhé náhody, o níž mohlo by se říci, že chce pouze chaos a přece tvoří kosmos, alespoň dle názoru darwinistického.

Jest interessantní a nebude bez významu, poznati několik badatelů, kteří se staví *dnes* odmítavě proti nauce vývojové ve *formě darwinistické*: Dennert, Drisch, Fleischmann, Haacke, Kassowitz, Korchinsky, Reinke, de Vries, Wasmann, Wolf, kteří výsledky svého badání urvali darwinismu důležité části důkazné. Můžeme klidně a určitě říci, že tito badatelé *hledí na nauku vývojovou* ve formě *darwinismu* a, abychom užili suchého slova, „haeckelianismu“, jak *na nauku zhroucenou*.

Znamená to tedy jinými slovy: *neobejdeme se bez vnitrosvětové účelnosti*, jež pochází od nadsvětové intelligence, chceme-li vysvětliti vznik světa tak nesmírně bohatého formami živých bytostí. Z toho důvodu může darwinismus, jenž uznává účelnost, nikoli jako výsledek aktivní, v organismech založené účelné snaživosti, nýbrž pouze jako resultát čistě passivního, slepým bojem o život organismům vnuceného přizpůsobování ke vnějším podmínkám životním, platiti za system již překonaný.

2. Ale tím není ještě zamítnuta jiná myšlenka, již dnešní věda přírodní *hájí se snahou právě takovou jako se schopností*: myšlenka o *vývoji druhů z určitých praforem*, jimž však vlastní je *vniterná účelnost i účelná snaživost*, jež činí je schopnými k aktivnímu a samostatnému a nikoli

pouze k passivnímu a zevně vnucovanému přizpůsobování k zevnějším podmínkám životním. Protože však tyto životní podmínky jsou nekonečně různé, dána je možnost nesmírně četných změn forem základních.

Ze všech *důvodů*, jež uvádí darwinismus ve svůj prospěch, nemluví proň vlastně ani jediný, ale všechny mluví pro vývoj (evoluci) nyní se vyskytujících druhů živých bytostí z určitých praforem následkem vniterné účelné snaživosti. O slušném počtu rostlin a zvířat je to důkaz asi nezvratný a již dokázaný — jak poznali jsme zajisté příklady — že nevyšly z ruky Stvořitelovy tak, jak jsou nyní. Darwinismus se svým popřením všelike účelné snaživosti vzniku jejich vysvětliti nedovedl. Jakmile však připustíme, že druhy jsou ke svým základním formám asi v tom poměru, jako různé formy časování nějakého slovesa k jeho kořenu, a že pomocí vniterné účelné snaživosti dovedly se přizpůsobiti dotyčným podmínkám životním, je záhada vysvětlena. Vyhlídky, že se kdysi podaří nalézt v rostlinstvu a živočišstvu praformy ke „změněným formám“, jež bez mezer mají se teprv vyhledati, jsou zajisté mizivě skrovné, vezmeme-li v úvahu nikoli *druhy jednotlivé*, ale *soubor všech bytostí živých*.

Ale víra sama o sobě a pro sebe nemá zhola ničeho namítati proti připuštění jakési *evoluce*, pokud se ovšem nepopírá účelná snaživost, a ta je vskutku právě tak nezbytná, jako je patrna

na povrchu věcí. *Účelná snaživost ve světě vyžaduje* však ke svému vysvětlení intelligence, která má o ní sama vědomost i nad ní samostatnou moc, jež tedy je duchová; jež účely viděti může a jich dosáhnouti; jež minulost a budoucnost, formy, které byly a které se teprve mají státi, slučuje; jež je nejvyšší moudrá, protože nezná omylů, a všemohoucí, protože nezná překážek. *A tak správně pojatá myšlenka vývoje přichází na půl cestě vlastně vstříc víře*, jako s druhé strany stojí darwinismus v příkrém odporu k světovému názoru podle víry. Je také jasno: vývoj je pohnutí rozvíjení skutečných schopností; čím toto rozvíjení je bohatší, tím větší jest intelligence, od níž pochází; a čím základních forem a praforem, do nichž vloženy byly vlohy ke všem ostatním, bylo méně, tím nutnější je přijetí nadsvětové, nejvyšší moudré intelligence a všemohoucí stvořitelské síly. Dlouho již před moderními darwinisty a evolucionisty geniálně to pochopil sv. Augustin, když poukazuje, že dle zprávy Písma sv. o stvoření nepovolal Bůh rostlin a zvířat bezprostředně v život, nýbrž řekl, že „voda a země má zploditi bytosti živoucí“.

3. Jako rázně je nám, milý příteli, odmítnouti darwinismus, právě tak nemáme důvodu, stavěti se proti evolucionismu, který nepopírá účelné snaživosti, Bohem do věcí vložené („teleologie“). Kdo s věrou připouští stvoření, nemůže a nepotřebuje vzdávati se *stvořitelského plánu*, a vývoj živých

bytostí, jenž vychází z vniterné účelné snaživosti z určitých praforem a v jistých hranicích, je na nejvyšší Boha důstojný. *Víra a věda přírodní mohou si zde svorně podati ruce.*

Nelze však zapomínati, že věda *sama*, i kde zastupuje rozumný evolucionismus, nemůže podati uzavřeného názoru světového.

Říše životní i přes nesmírnou svoji velikost je přece jen *výkrojem* vesmíru, — světový názor však musí se vztahovati na svět v celku!

A pak pozvedají se opět staré otázky, na jichž zodpovědění přece všechno záleží a jichž zodpovědění právě vědě je nemožno:

Odkud pochází prvoprvý počátek života? —
Přírodní věda sama neví toho!

Jak lze vysvětliti vznik života z jedné nebo více, praforem?

Věda toho neví!

Jak lze vysvětliti vznik vědomí, ducha a mravnosti?

Věda neví!

Čistě přírodovědecký system evolucionismu bez výpůjčky, kterou je mu činiti u filosofie, není tedy způsobilý, státi se názorem světovým.

Ale jakmile přírodovědecká myšlenka evoluce spojí se s filosofickou myšlenkou vniterné účelnosti a účelné snaživosti, nestává pro víru principiální nutnosti, aby evolucionismus zamítla. —

A nyní, prosím, milý příteli, pohleď ještě jednou k bleskotavým světům nad sebou, pohleď ještě

jednou na život v šedém pravěku země, jak vznešeně povstává z noci ke světlu, z chaosu k divuplnému pořádku říší i druhů, jež tě obklopují — vzpomeň ještě jednou veškeré síly a nádhery, kterou jsme spatřili od prvního víru praatomův až k veškeré pozemské kráse v rostlinstvu a zvířectvu, a rozpomeň se konečně na slova sv. Písma, jež platí pro každý system, jenž již napřed nepopírá účelnosti a účelné snaživosti! Slovo to zní:

„Na počátku bylo Slovo a Slovo bylo u Boha. Všechno skrze Něho učiněno jest — — — — — a viděli jsme slávu Jeho!“

14.

Stopy boží v posledních součástkách světa: ve hmotě a síle.

1.

Naivní a denní názor ne„učeného“ průměrného člověka vrcholí v tom, že svět aneb alespoň jeho tělesný obsah sestává posléze „z hmoty a síly“. Předlož obyčejnému, ne„učenému“ člověku otázku, co jsou vlastně hmota (materia) a síla, a jistě se setkáš s absolutním mlčením! Předlož tuto otázku učenému odborníkovi, filosofovi nebo přírodnímu badateli, a — nechci tvrditi — dostane se ti konečné a rozhodné odpovědi, že za pojmy „materia“ a „síla“ otevírají se právě pro-

pasti otázek a záhad! A toto přesvědčení, k němuž mají tě vésti následující výklady, má do sebe to dobré, že neučí rychle a povrchně hleděti na hmotu a sílu asi jako na kameny a skoby jakési stavebnice, z nichž lehce by se dal vystavěti celý svět; a to je přece ještě těžší a spletitější, než by se mohlo zdáti mnohým stavitelům světa, kteří jsou plní fantasie.

Již ve starých dobách budila se v člověku chuť vypátrati, nesestávají-li konečně všechny ty různosti věcí přece jen z jediné a jednotné základní látky. Starý Thales z Miletu vysvětloval, že voda je pralátkou všech stávajících věcí. Snad mnohému mladému studentu pohrává kolem úst úsměv, slyší-li po prvé tento výrok jonského filosofa, protože se mu nezdá, ani že by se svět zrodil ze zátop vod, ani že by se chtěl rozplynouti ve vodě. Ale za touto dle zdání podivnou ideou skrývá se podstatný, základní rys lidského ducha a lidského badání, totiž potřeba a snaha pojímati pestrou hru všech věcí jako jednotu.

Mluvíme-li však o *hmotě* neb o *materii*, je to něco, co na první pohled zdá se býti pochopitelné, a snad řekli bychom, massivní, ale při bližším přihlédnutí rozplyne se formálně v pouhý pojem. Ovšem je všudy „materia“, právě tak, jako je na př. „ovoce“. Ale právě tak, jako toto ovoce existuje ve zcela konkrétní formě jablka, hrušky, slívy atd., tak existuje i „materia“ jen ve zcela konkrétní formě pevného, kapalného,

vzdušného tělesa — — — — ve formě mineralií, rostlin, zvířat, vod, plynů, par, které poznáváme. Je pouze otázka, zdali této „materii“ základem nejsou podstatné prasoučástky, jež posléze skládají v určitých poměrech seskupení a váhy všechna tělesa. A to je právě otázka, kterou si již zodpověděl starý Thales, připustiv, že *voda je základní hmotou* všech věcí.

Miletský mudřec byl by nyní jistě svrchovaně udiven, kdyby byl napřed znal odpověď, kterou na stejnou otázku o prahmotě všech věcí našlo devatenácté století.

R. 1815 učinil totiž Angličan Prout objev, že váhy atomů různých živlů jsou násobkem váhy atomů vodíků. Jeho udaje byly na počátku potírány, ale byly v jistém smyslu potvrzeny určením váhy atomů chemika Stasa, co do přesnosti nedostiženým.

Zdalo by se, že Thales měl tedy pravdu svou myšlenkou, že voda je pralátkou všech věcí. Jeho ještě značně hrubé pojetí bylo pouze tím zjemněno, že od doby Prouta a Stasa hledělo se na *atomy vodíku* jako na poslední součástky všech věcí, na věci samotné jako na společné seskupení atomů vodíku v různých číselných poměrech.

Ale, jak řečeno, byly údaje Prout-ovy potvrzeny jen v jistém smyslu. Stas shledal totiž, že váhy atomů živelných jsou pouze přibližně násobkem váhy atomů vodíkových. Co Prout mínil, že vodík zdá se býti prahmotou všech věcí, o tom domníval

se Stas, že správnější je říci, že *pralátka* věci je nám zatím *neznámá*; že vchází však s atomy vodíku v nejjednodušší spojení, jež v různých živlech stávají se vždy složitější, ale že vždy jsou přibližně násobkem atomů vodíkových a přesně násobkem dosud neznámých atomů pralátky. Prout tedy a jeho předchůdce Thales byli korigováni. Věda nebývá takových korektur ušetřena; ony však učí, že mnohý problem je mnohem hlubší, než kam dosahuje olovnice mnohého „populárního filosofa“.

Otázka o pralátce zůstala zase nezodpověděna.

Nyní je zkušeností dokázáno, že žádné spojení atomů nedovede vzdorovati účinku vysokých stupňů žáru. Kdybychom my, lidé, ve svých laboratořích byli s to, abychom vyvodili dostatečně vysokých stupňů žáru, mohli bychom rozložit tělesa v jich poslední součástky, a snad bylo by možno nalézt pralátku. Ale těch nejvýš 2000 stupňů tepla, jichž dovedeme vyvoditi, k tomu nestačí.

Ano, kdybychom měli laboratoře na slunci!

Tam mohli bychom si opatřiti nejméně přes 100.000 stupňů tepla; ostatně slunce samo jest obrovskou laboratoří nesmírných rozměrů. Duch lidský vzlétá vysoko a sestupuje hluboko! Nedojde-li člověk až ke slunci, má alespoň geniální prostředek, by resultáty sluneční laboratoře snesl dolů na zemi: spektrální analýse.

Dáme-li slunečnímu světlu procházeti hranolem, rozloží se — jak známo — sluneční paprsek v širokou světelnou stuhu o sedmi duhových barvách. To stává se tím, že rozličné světelné vlny, které skládají složené (říkáme obyčejně „bílé“) světlo, mají různou rychlost a různou lomivost: vlny ve světle červeném nejmenší, ve světle fialovém největší. Tak můžeme vyšetřovati světlo sluneční.

Dáme-li naproti tomu světlu z nějakého rozžhaveného plynu vyzařujícímu procházeti hranolem, *nevznikne*, jako při světle slunečním, stuha sedmi spolu souvisejících a navzájem přecházejících duhových barev, nýbrž jeví se pouze jednotlivé, ostře ohraničené, svítivé linie, jež jsou odděleny bezbarvými, tedy tmavými meziprostory. Dle různosti plynů či par jsou i linie v barevném spektru (světelné stuze) různé.

Touto spektrální analýsí lze dokázati, že vodík, jak známe jej my pozemští obyvatelé, vyskytuje se na povrchu stálic, jež jsou dosud do běla rozžhavené. Že ani nesmírné stupně tepla těchto světových těles nemohou vodík dále rozkládati, je důkazem, že vodík je téměř jednoduchou, tedy jen velice málo složenou látkou. Že však *není zcela jednoduchý*, opět dokazuje spektrální analýse. Spektrum hořícího vodíkového plynu vykazuje totiž ještě neustále čtyři spektrální linie, t. j. vodík dosud spojuje světelné vlny *čtyrnásobně různých rychlostí*. Atom vodíkový je tedy

nějak složen. Atomy vodíkové *nejsou tedy jednoduché a stejnorodé atomy.*

Když věda od počátku 19. století zdála se míti naději, že rozluští problem materie, přinesl konec 19. stol. řadu překvapujících objevů, jež zdály se ukazovati nové cesty k řešení starých otázek.

Nejprve objevil *Roentgen* proslavené, dle něho nazvané paprsky. Laikovi jsou nejvíce známé tím, že procházejí tělesy, jež jinak světla nepropouštějí, jež jsou tedy neprůhledná; dále, že na straně, kde vystupují z těchto těles, mohou ještě působiti na desku fotografickou; a konečně že, mají-li jimi proniknuté části těla neb obsahy těles různou světelnou prostupnost, kreslí na fotografické desce nástinu těchto částí či obsahů.

Němečtí fysikové *Goldstein* a *Lenard* shledali, že „Roentgenovy paprsky“ nejsou vlnami elektrickými, za něž je na počátku pokládali, nýbrž proudem pramaličkových částíček hmoty, jež jsou napojeny negativní elektřinou, a vzduch, kterým probíhají, i tělesa, na která dopadají, napájejí též negativní elektřinou. Nebylo již těžko, naléztí také kladně nabitě částíčky síly elektrické, které se od těles odlučují. Těmto pak nekonečně malým částíčkám hmoty dali jméno „*elektrony*“. Ale jak se stává, že se od hmoty a jednotlivých těles odlučují, bylo ještě věci temnou.

Tu objevil *Francouz Becquerel*, že uran, železu podobný, velmi vzácný kov, má ve svých spoj-

kách schopnost, vysílá neviditelné paprsky, které vzduch jimi proniklý nabíjejí elektřinou a působí na desku fotografickou.

Jeho krajanka, madame *Curie*, nabyla pak z uranu nové látky, radium, které ve zvýšené míře přísluší zmíněné vlastnosti uranu.

Anglický fysik *Rutherford* věnoval se zkoumání radia a získal si veliké zásluhy. Shledal, že z radia ustavičně vyzařují malé částičky elektrické síly, jež pak při nárazu na clonu, která je natřena světélkující látkou, vyvolávají zjevy světelné a nabíjejí elektricky své okolí. Většina těchto elektronů je elektrická pozitivně, menšina negativně. Tato menšina zdá se býti blízka paprskům Roentgenovým; může zajisté pronikati neprůhledná tělesa. Z radia mimo to proudí ustavičně jakási plynová substance, jež opět ze sebe vyzařuje pozitivní a negativní elektrony. Tyto zcela zvláštní zjevy byly pozorovány i na jiných kovech, na př. na velice vzácném poloniu a aktiniu. Všechna tato tělesa, jež jeví vlastnosti toho druhu, jmenujeme „radioaktivní substance“. V přítomnosti zná věda 23 radioaktivních produktův a zdá se, že počet jich bude denně se množiti. Ovšem 19 či 20 z těchto radioaktivních substancí nedají se blíže charakterisovati. Jsou po ruce jen v tak malém množství, že unikají všem pokusům vážení a prozrazují svoji existenci jen svým dokazatelným zářením. Dle rozličných známek různého záření nutno uznávati i různé radioaktivní substance. Při

nejmenším se zdá, že skoro v nejbližší době bude lze prohlásiti možnost všeobecného „rozkladu atomů“.

Na vylíčených skutečnostech činila nyní věda závěry nesmírných dosahů. Protože radioaktivní substance ustavičně ze sebe metají částičky, bude asi trvání jich života obmezené, i když připouštíme je sebe delší. Ale myslí se, že vůbec všech na tělesa jsou podrobena takovému rozkladnému procesu, a tato přípustka otevírá pohled do *nekonečných dálek*.

Elektrony, praví věda, jsou první podstatné částky věcí. Dříve se připouštělo, že by to byly *atomy*, na př. atomy vodíkové nebo atomy jiné, blíže neznámé látky. Ale v pravdě i atom sestává snad z mnoha set elektronů. Massa elektronů byla pak vypočítána na $\frac{3}{100}$ quadrillionu grammu. Tyto elektrony jsou, které skládají atomy, molekuly, tělesa, věci, mnohé, pestré věci ve světě. Budou-li i tyto elektrony nějakým badatelem opět dále rozlučovány, nelze v okamžiku ani tvrditi ani popírati. Prozatím jsou elektrony krajním pojmem našeho lidského poznání o podstatě hmoty; posune-li lidský duch koly svých poznání v tomto okrsku prazáhad ještě dále ku předu, zatím nikdo nedovede říci.

2.

Obtíže, jež se vyskytují při luštění problému hmoty, opětují a sesilují se, obíráme-li se *problemem síly*.

Praví se, hmota a síla tvoří prý svět. Stojí-li však již otázka o podstatě hmoty a prahmoty mnoho přemýšlení a zůstává snad ještě více tušit. a se dohadovati, poskytuje otázka o podstatě, působnosti a jednotě všech sil již napřed o obtíž více, ježto — řekl bych — patrnost a hmatatelnost hmoty silám úplně schází.

Co v přírodě pozorujeme *nejdříve*, není „síla“, nýbrž je to veliká různost sil. Ale touha lidského ducha po jednotném vysvětlení světa pudila člověka i zde, aby v rozmanitosti hledal *jednoty*.

Že síly tlaku, nárazu, tažné posléze nejsou ničím jiným, než různými formami pohybu, lze snadno poznati a experimentálně dokázati.

O zvuku připouštěla již doba nejstarší, že jeho poslední příčinou je pohyb. Již Porphyrius pravil, že u zvuku a u tónů příčinou výšky je rychlost, příčinou hloubky pomalost. Důkaz pro toto tvrzení podali Galilei, Descartes, Newton, Leibnitz.

Také ve zjevech světelných již staří tušili pohyb. V pozdější době pokládali světlo za látku, jež proudí ze svítících těles. *Huyghens* byl r. 1690 první, jenž zbudoval tak zvanou theorii vln vysvětliv, že světlo záleží ve chvění velmi jemného a pohyblivého světelného éteru, jenž je všudy v prostoru rozšířen. Na počátku 19. století rozvedl *Young* theorii tuto šíře, jež pak zdokonalena byla *Fresnelem*, *Sellmeyerem* a *Helmholtzem*. Tedy také světlo spočívá v pohybu.

J. R. Mayer a Helmholtz stanovili v novější době vnitřní souvislost tepla a pohybu. Shledali, že teplo vzniká tím, že molekuly oteplených nebo rozpálených těles jsou v nejvyšším rychlém, kmitavém pohybu velice malých dimensí. Teplo je tedy molekulárním pohybem.

Příbuznost magnetismu a elektřiny dokázal Ampère r. 1822. Poučil lidstvo, že všechny magnetické zjevy jsou účinky elektrických okružních proudů, jež obklopují molekuly magnetických těles. Tehdy považovali elektřinu ještě za jakési fluidum, t. j. za tekutinu. Trvalo to až do r. 1892, kdy geniální, bohužel, záhy zesnulý Jindřich Hertz mohl uvést experimentální důkaz identity elektřiny a světla; tím pak potvrdil předchozí tušení Oerstedovo, idee Faradayovy a výpočty, důmyslného Maxwella.

Otázku, co jsou asi námi pozorované síly přírodní, zodpovíme tedy takto: jsou to projevy *jednotné síly*, jež tvoří základ různým pohybům.

A otázka, co je tato jednotná síla sama, není tím ani o vlas blíže přivedena k rozluštění.

Řeklo se rychle a krátce, že síla je pohyb. Ale to nestačí. Síla je spíše *příčinou* vznikání míry a způsobu pohybu.

Ale, jak tím jest, je nesmírná záhada, na jejíž rozluštění vynaložily nejlepší hlavy nejlepší svou sílu — nadarmo!

A v patrné nevoli nad trapným neúspěchem této námahy vůbec zcela *zavrhli pojem síly*. Vysmáli

se síle a vyjádřili se, že jí vůbec není. Nazvali ji básnickým výmyslem lidského ducha, jenž prý všudy vidí tajuplné magické bytosti, činí-li mu kalný soumrak jeho vlastní nemohoucnosti nemožným jasnodenní poznání věcí a jich příčin — básnickým výmyslem — jenž není prý o mnoho lepší, než asi jako pohádka dětí o ženě, jež sype ze svých peřin peří, a kterou si vypravují hoši i dívky nevědouce, proč právě toho či onoho mrazivého dne pozdního podzimu po prvé sněží. Není prý vůbec síly; jsou prý pouze stavy a zjevy rovnováhy a pohybu.

Nuže, táži se, co spíše znamená tajuplnou, magickou domněnku nebo, lépe řečeno, útěk do tmy: domněnka síly, která je příčinou a měrou všech stavů rovnováhy a pohybu — či domněnka, že, obrazně řečeno, všechna ta obrovská kola i miniaturní kolečka v celém vesmíru tak exaktně a přesně do sebe zasáhají a přece že nic, ať to nic jest a zůstává sebe tajuplnější a neznámější, je nepohání a jimi nehýbe?

K pojmu síly poutá se ještě více záhadných otázek, na př. známá otázka o působení síly prázdňím prostorem a bez prostředí do dálky; ale jediná nerozluštěná a snad nerozluštitelná otázka o podstatě síly může dostačiti, že běžných frasí o hmotě a síle, jako praprincipech vesmíru všechno vysvětlujících, používají velmi často lidé, kteří myslí, že dospěli cíle všech myšlenek a bran poznání a kteří v životě sotva asi přijdou

k vědomí, že dosud nebyl nalezen klíč k říši pravdy pro ty, kteří jsou vševědové a všemudrci, ač dosud nestojí ni na počátku vážného přemýšlení.

3.

Posud dali jsme mluvit vědám přírodním; také vskutku mají první a hlavní slovo v takových otázkách, o jakých jsme právě uvažovali.

Slova *posledního* a rozhodného však nemají; slovo to má *filosofický* názor světový a úvaha o světě a ta vyžaduje jasné a určité odpovědi na několik malých otázek, — nebo chceš-li — na několik otázek často velikých až k zoufání.

Věda přírodní ukazuje, že zatím mají pro nás platit elektrony, jako poslední součástky těles a světa.

Co jsou tyto elektrony? Odkud jsou?

Přírodní věda odpovědi nemá. I kdyby se snad podařilo, aby ještě dále elektrony rozložila nebo je odvodila z jakéhosi působení sil, znovu se pozvedají otázky: *Co?* a *odkud?*

Věda přírodní ukazuje, že přírodní síly jsou vlastně jen různorodé formy jakési jednotné síly, jež se projevuje v pohybech, jež přitahují nebo odpuzují. Ale co *podstata* této síly? *Odkud* pochází? *Odkud* pochází *různost* sil, jak dospívá „síla základní“ *k projevům různorodým?*

Přírodní věda ukazuje *rozdílnost* sil přitažlivých i sil odpuzivých, jež se jeví jako pozitivní

a negativní elektřina elektronů. *Odkud* pochází tato rozdílnost?

Filosofický názor o světě rozhodně vyžaduje zodpovědění těchto otázek. Vyhláší však vědu přírodní za neschopnou, aby dala kdy takou odpověď z toho totiž důvodu, protože nikdy vůbec nedospěje dál než *k rozeznání* síly a hmoty, a proto není s to, aby podala dokonale *jednotného* světového názoru.

Filosofové pokusili se tedy podati jednotného názoru světového, když — jak na př. Hertz a Mach — *pojmem síly* úplně odstranili a připustili jen ještě stav pohybu posledních a nejmenších součástí hmoty. Ale přece musíme říci: ať síla dle své nejvniternější podstaty je čímkoli, není-li jí, odsouzena je hmota k věčné lenosti, ztrnulosti, nepohyblivosti a bezmocnosti, a nikdy by z ní svět nepovstal!

Filosofové však dále přes to pokusili se, aby *úplně odstranili pojem hmoty* s připustkou — jako jí zastává na př. *Ostwald* — že všechno je pouze síla nebo energie a nic než energie! Znamená to jinými slovy: Co našemu poznání jeví se jako hmota a síla, jsou ve skutečnosti jen dvě formy jediné, neznámé energie. Zde však stojí zase fatální slovo „neznámé“ a opět ozývá se otázka, jak dospívá tato tajuplná energie k tomu, že se projevuje v tak různorodém způsobu.

Filosofové posléze vysvětlili, že *rozluštění celé této otázky spočívá ve věčnosti a nekonečnosti*

hmoty a síly. Ale to není rozluštěním otázky, nýbrž její zvěčněním a znekonečněním.

Jinými slovy mlčelivý souhlas s tím, co poctiví badatelé již dosti často a dosti hlasitě vyslovili:

„Nevíme nic a nebudeme nic věděti.“ Co hrozilo téměř spáliti srdce Faustovo?

4.

Ostatně, milý příteli, otázka táž vnucuje se i nám, nám, kteří v Boha věříme: co pak asi víme? víme vůbec něco?

O něčem — ne! I my *nevíme*, co je hmota a co jsou elektrony. *Také nevíme*, co je konečně síla. *Spolu nevíme*, lze-li asi hmotu a sílu uvést na jakýsi jednotný pojem energie.

Něco však víme, o čem nechtějí věděti ani přírodní badatelé ani filosofové v táboře nevěřícím. Slyš, o čem *nechtějí* věděti! Víme totiž, že svět, jakýrná nyní jest, nikdy a nikdy nedá se vysvětliti z atomů neb elektronů nebo, Bůh ví, z jakých *x-pratělísek*, aniž ze samotného pohybu!

Je to již starý, snad poněkud opotřebovaný, ale přece pádný a výstižný příklad, jenž se pravidelně uvádí k objasnění správnosti právě vyslovené věty: Kniha dle svého obsahu sestává nejprve z několika set tisíc kombinací (totiž slov) dvaceti šesti elementů (totiž písmen), jež pak jakousi silou tlaku byly spojeny. Rozumný člověk nebude však zajisté vážně tvrditi, že vznik a obsah knihy úplně

by se vysvětlil *jediné* těmito prvky a silami. Každý rozumný spíše připustí, že za spořádáním písmen v rozumné tvarosloví, slov v rozumné věty, věty v rozumné kapitoly a kapitoly v rozumný celek stojí intelligence. Obráceno na svět zní pak: z kombinace elektronů ve tvary tělesné a ze hry *samotných* sil nelze *dokonale* vysvětliti vznik a obsah světa.

V působení hmoty a sil tají se asi zajisté všeobsahující intelligence a všeobsáhlá síla, protože ve všech bytostech a formách jest pouze jediný *mysl*, jenž přece původ svůj nemůže míti z *nerozumu* pusté směsi atomův a elektronů. Básník (O. Liebmann) táže se velmi případně, je-li svět rozumný či nerozumný, praví-li:

„Mračnem prachu je příroda? Vírem písku? Parou
pouhou?

Mlhou beztvárnou? Nikoli, tu schází někdo,
a kdo ten „Někdo“ je, snad není třeba, bych sem
ti to psal!“

5.

Ostatně přicházíme nyní k otázce poslední:
Odkud pochází hmota a síla?

Chtěl bych ji nazvati otázkou otázek; je to otázka po „původu“ všech věcí a sestávají-li tyto pouze a *jediné* ze síly a hmoty? *Odkud* pochází hmota a síla?

Nevěra mlčí o tom úplně, ale prohlašuje o hmotě a síle, že pocházejí *od věčnosti*.

Ale slovo „věčnost“ jest ovšem udáním časovým a nikoli důvodem jsoucnosti hmoty a síly. Nechci však věděti, *od které doby* svoji jsoucnost má hmota a síla, nýbrž *odkud* mají svoji jsoucnost.

Konečně *nevěra* neumí říci nic jiného, než že hmota a síla jsou skutečné věci. Opakuji však, že *nechci* věděti, *co* jsou hmota a síla, nýbrž *odkud* jsou! Věř, příteli, že zjev — (chci raději psáti: skutek — věc uskutečněná) jest jen tehdy vysvětlen, je-li dokázán jako účinek skutku, skutku Stvořitele, obdařeného vší mocí a moudrostí.

A proto pravíme: hmota a síla jsou účinky moci a moudrosti *stvořitelské*.

Kdo mluví jinak, podává místo vysvětlujících pojmů znějící nebo též chřestící slova — „slova plněná vzduchem“, řekl by Shakespeare.

15.

Pokus, vysvětliti svět bez Boha z hmoty a síly.

M a t e r i a l i s m u s.

1.

Materialismus — jméno lze lehce vysvětliti — pokouší se o vysvětlení světa *bez* Boha. Tvrdí, že vznik a obsah světa možno vysvětliti *čistě mechanicky, pouze* z hmoty a síly.

Protože především záleží na výrazu „čistě mechanicky“, snad bude na místě krátké jeho vysvětlení.

Čistě mechanický je na př. chod hodin od okamžiku, kdy nataženo je spirálovité pero, jež může poháněti kolečka. Kdyby došlé pero bylo s to, aby se samo vlastními silami natáhlo, byl by celý chod hodin *čistě mechanický*. Jakmile však zasáhnouti je cizí síle, aby ochablé spirálovité pero přivedeno bylo zase v napětí, nelze chod hodin, resp. jítí hodin prohlašovati již za *čistě mechanické*; v mechanismu stroje hodinového spočívající síly nestačily již *samy pro sebe* a bylo jich doplniti vnější silou cizí.

Je nám tedy říci: čistě mechanicky je svět vysvětlitelný tehdy, vznikl-li *bez* zasáhnutí vyšší síly, pouze a jedině z hmot a sil tak přesně, jako je nyní.

2.

Pokusme se tedy s materialismem o *čistě mechanické* vysvětlení světa! Není tedy nyní pro nás nadsvětové existence a síly nebo, lépe řečeno, musíme si jich úplně odmysliti. Ten „někdo“ bez toho všeho, co je nyní příroda, zůstal by po všechny věky prachovým mračnem elektronů, pískovým vírem, pouhou parou, beztvárnou mlhou, tento „někdo“ musí v systému čistě mechanického vysvětlení přírody — v materialismu — úplně

zůstatí mimo všelikou úvahu. Pro nás není teď ničeho, leč hmota a síla!

Především jest se nám rozpomenouti, že hmota a síla člověku, i tedy materialisticky myslícímu, jsou dosud slovy záhadnými. Fundamentální otázky o jich původu a jejich podstatě jsou nezodpověditelny *bez* uznání Boha-Stvořitele.

Nezapomeňme tedy, že čistě mechanický názor stačí budovati na otázkách nerozluštěných — *a nepřál bych si v pravdě na tom zakládati názor životní!*

Nyní připusťme, aby elektrony spořádaly se v atomy! Představme si na okamžik obraz velice smělý! Všechny elektrony *jednoho* atomu mohou v naší fantasmii přijmouti velikost světových těles! Vidíme v duchu, kterak tyto světové elektrony krouží kolem tajuplného střediska, jako krouží planety kolem slunce. Tímto způsobem mohli bychom získati „astronomické poznání“ postupů v jednom atomu, alespoň poznání fingované. Pravděpodobně opakovaly by se všechny divy systému slunečního v jediném atomu — jenom nesmíme teď, abychom myslili materialisticky, připustiti vševědoucnost a všemohoucnost, která to všechno spořádala!

Mluvili jsme však teprv o jednom atomu. Násob nyní počet divů jednoho systému atomového počtem všech, v celém světě se vyskytujících atomův a učíň dle toho právě tolik otázek — ale

nezapomeň: k jich rozluštění nesmíš připustiti vševědoucnosti ani všemohoucnosti!

Nyní jsme teprve u atomů! Z atomů musejí vzniknouti molekuly a tělesa. Představme si celý dešť atomů, jenž opět se všech stran je pronikán jinými dešti atomů, — a v tom musejí atomy účelně se spojovati v molekuly a molekuly v tělesa a to nikoli, aby se tak podařilo pouze jedenkrát, ale aby se dařilo ustavičně v tělesných podobách, — ale dobrý pozor: *bez* nadsvětové intelligence a síly!

Z těchto spojek atomů — neboť nesmíme připustiti žádného stvořitele — jež jsou bez života, musil tedy kdesi a kdysi vzniknouti život. V táboře materialistickém kloní se ovšem k tomu, aby oživení přičetli praatomům, ale rozhodně je tento „život“ atomův od života oněch bytostí, jež v obyčejném smyslu označujeme jako „oživené“, jistě tak rozdílný, jako se liší život a — smrt.

Jak dále tyto atomy, které přece samy o sobě a pro sebe obdařeny jsou pouze silami přitažlivosti a odpudivosti, mají nabýti vědomí a dojmů mravních i aesthetických, je prostě nevysvětlitelné! Jak z vířivého tance atomů v kostěném pouzdře, které jmenujeme lidskou lebkou, vznikají čistě *mechanickou cestou* nenávisť a láska, štěstí a bída, naděje a zoufání, nelze opravdu poznati! Proč nemyslí atom fosforu na mé srdce a myslí v mém mozku — proč nebásní atom železa na

otáčejícím se kole, ale básní ovšem atom vřelé krve básníkovy, je vskutku podivuhodné!

A z téhož vířivého tance atomů povstaly prý *čistě mechanicky* celé dějiny lidského ducha i kultury. Čím byla konečně bitva u Lipska? Dle vniterného ohledu zvláštní kombinace, svrchovaně zmotaná kombinace atomův olova, prachu a železa, sloučená s odrážejícími se navzájem pohyby velikého množství oněch skupin dvounohých atomů zvaných lidé, nic jiného!

3.

Myslím však, milý příteli, že dosti již máme na těchto zkouškách čistě mechanického vysvětlení světa! Zajisté často již jsi viděl děti hrající si v písku! Dají malým, jemným pískovým zrnkům propadávati ručkama a musejí se z nich stávati přerozmanité věci: jednou pláň, do níž se zastrkávají stromové větvičky jako pyšné palmy; pak zase hora Ararat, na níž právě stanula archa Noemova; pak trochu zvlažená vodou bývají tato trpělivá písková zrnka formována v různé podoby zvířat; jindy zase vytvoří dětská ručka z tisíce pískových zrněk ptáčky; pak jsou zase uhlazena v podlahu třpytícího se nádherného sálu, kde kněžny z dynastie loutek dávají si dostaveníčko.

A skutečně, jde to! Patří k tomu jen dětská — fantasie, které se ovšem v pozdějším lidském věku smějeme!

A tak vidíme, kterak si člověk hraje s *pojmy!* Dává malým, nepatrným elektronům a atomům propadávat rukou a musí se z nich státi všechno: tělesa, život, cit, vědomí, mravní cit, smysl pro krásu, dějiny, všechno, vůbec všechno!

A v pravdě jde to: patří k tomu jen ještě o něco více fantasie nežli u dítěte — ale filosofie zralejšího věku smála se vždycky materialismu. Materialismus je filosofií ve stadiu dětské naivnosti a fantasie.

Materialismus může také býti zjevem stárnoucí filosofie. Stáří totiž činí též často člověka naivním a dětským. Často bylo osudem národů, kteří procitli k myšlení nebo kteří v myšlení stařecky ochábli, že jejich naivní filosofie, a dle zdání střízlivá, byla ve skutečnosti nad všelikou míru filosofií fantastickou, věřící zázrakům materialismu.

Materialismus byl ovšem vždy *principiellním* zapíráním *Boha*, a ostří jeho nepostrádalo často kousavého posměchu. Bohu to však neškodí a věci ztracené prospěti nemůže. — Jakož praví básník — již častěji jmenovaný Otto Liebmann:

„A co učinil Bůh? Nehněval se nikdy; usmíval se; nechce nás potlačiti; je tak dobrotivý a přeje svým dítkám, aby si hrály s hračkou, kterou si samy zhotovily.“

16.

Souzvuk důkazův o Bohu — myšlenka
o Bohu.

1.

Nebyla to malá cesta, po které jsme se ubírali, hledat ve světě stop božích a na nich nalézt samého Boha. Je nyní na čase, abychom se ohlédli nazpět a shrnuli všechno, co jsme byli viděli, v pádnou váhu přesvědčení, jež by víru v Boha zakotvilo jednou pro vždy pevně v hlubinách tvé duše!

Nalezli jsme Boha *ve vědomí všech národů*. Řeč škol nazývá to *historickým důkazem jsočnosti boží*.

Nalezli jsme Boha *v pořádku a zákonitosti stávajícího světa a v účelné snaživosti světa se vyvíjejícího*, a konečně v posledních součástech světa, *ve hmotě a síle*.

To byl teleologický důkaz o Bohu, jenž vyústí v otázce o příčině jsočnosti hmoty a síly, v tak zvaném *kosmologickém důkazu jsočnosti*.

2.

Neopomenuli jsme poznati i *nevěreckou hru* proti důkazům božím a vyvrátiti i názory nevěry o méně cenném *původu víry v Boha* a o domnělé chabosti důkazů víry.

Názor nevěry o původu svědomí z člověka (autonomní) a nikoli o původu jeho z Boha (theo-

nomní) a o tak zvané nemožnosti, aby se z toho dal odvoditi důkaz jsoucnosti boží.

Poznali jsme a vyvrátili *pessimismus*, jenž popírá odvození světového pořádku z Boha, a *pak theismus* (monismus), jenž — system vábný a tím dvojnásobně nebezpečný — uvádí světový pořádek na jakousi nevědomou duši světa, kterou vyzdobuje všemi predikáty božství.

Obírali jsme se *naukou vývojovou*, která tvrdí, že vývoj života lze vysvětliti *bez* nadsvětové, účel stanovící moudrosti, *bez* nadsvětové, účel sledující všemohoucnosti. Nezdálo se nám býti nutným, odmítnouti nauku vývojovou jako *system čistě přírodovědecký*, ale *za system filosofický*, jenž se nabízí k vysvětlení světa *bez Boha*, naprosto se nehodí.

Materialismus, jenž pokouší se o čistě mechanické vysvětlení světa z hmoty a síly a bez Boha, ukázal se rovněž jako neudržitelný.

Nevěřící hra proti důkazům o Bohu není tedy s to, aby sama otřásla důkazy o jsoucnosti boží.

Ale, přáteli, nejsme dosud u cíle; naopak je snad nejdůležitější úlohou, k jejíž rozluštění je nám nyní přistoupiti.

3.

Sotva ti asi ušlo, že každý z různých důkazův o Bohu, které jsme právě uvedli, chopil se nějakého vynikajícího příznaku ve světě a připojil k němu *otázku*, jak by se dal vysvětliti.

Historický důkaz o Bohu hledá dostatečného vysvětlení pro vskutku existující víru v Boha u všech lidí.

Morální důkaz o Bohu hledá dostatečného vysvětlení pro vskutku existující mravní vědomí u všech lidí.

Teleologický důkaz o Bohu hledá dostatečného vysvětlení pro pořádek v tomto světě, pro účelnou snaživost světa se vyvíjejícího, pro vznik světa a posledních jeho součástí: hmoty a síly.

Kosmologický důkaz o Bohu hledá dostatečného vysvětlení pro existenci hmoty a síly a pro jsoucnost světa vůbec.

A vždy bylo k těmto otázkám odpovědí: *Musí býti Bůh*, mají-li býti dostatečně vysvětleny ony zjevy, jež systémy nevěreckými nejsou ani popírány, aniž jimi mohou býti vysvětleny.

4.

Ale proti této odpovědi pozvedá se filosofií, jmenovitě školou Kantiánskou, vážná námitka. Pokusíme se, abychom tuto nikoli snadnou věc učinili si pokud možno jasnou a průhlednou!

Námitka zní takto: Je naprosto neoprávněno, aby z nemožnosti, vysvětliti jistý počet věcí, vysvětlení potřebujících z nich samých, odvozovala se nemožnost vysvětlení *světového celku*. Důvod pro ony věci vysvětlení potřebující ovšem býti musí, ale nic nás neopravňuje říci, že by tento důvod spočíval *mimo* svět neb *nad* světem. Nej-

bližší odpověď spíše zní, že tento důvod vysvětlení spočívá ve vesmíru, ve světě. Námitka tedy praví jinými slovy: víra v Boha činí ze záhad světa svět záhad, ze *záhad* kosmu *jedinou* záhadu kosmologickou.

A tuto kosmologickou záhadu, pokračuje námitka, žádá víra luštiti přijetím Boha, ale nepovází, že na místo jedné záhady kosmologické staví druhou: záhadu theologickou; neboť Bůh při nejmenším je nám tak neznám jako svět.

A tak uvádí námitka svoji závěrečnou myšlenku: Všechny různé důkazy o Bohu sbíhají se konečně v jediný, tak zvaný *kosmologický důkaz o Bohu*.

Tento pak *zní*:

Vše, co nemůže vysvětleno býti samo ze sebe, musí míti důvod své jsoucnosti a své jakosti v něčem jiném.

Jednotlivé věci ve světě nemohou býti vysvětleny samy ze sebe. Tedy musí míti důvod své jsoucnosti a své jakosti v něčem *jiném*, totiž v Bohu.

A to jest, tvrdí tato námitka, nesprávné; správný závěr má asi zníti: „totiž ve vesmíru“; neboť mimo ten neznáme nic.

5.

Zkoušejme hlavní zásady této námitky:

Víra v Boha činí prý ze záhad kosmu *jedinou* záhadu kosmologickou. — Ano, je to pravda;

ale víra v Boha je k tomu také oprávněna; proto nemožnost všemu rozuměti stává se spolu nemožností rozuměti celku.

Víra v Boha uvádí prý počet důkazů, jež všechny posléze vybíhají v kosmologický důkaz o Bohu. — I to je zase pravda, pokud totiž při důkazech o Bohu běží o skutečné věci ve světě čili o věci kosmologické.

Víra v Boha vybočuje prý ze zmíněného vesmíru v oblast, o níž nic nevíme; nejdříve je pravidlem, zastaviti se u vesmíru známého. — Ano, bylo by to správné, kdyby vesmír byl také skutečně znám. Ale *světový celek* je právě tak záhadný a potřebuje vysvětlení, jako všechny jeho *části*. — A pak je nesprávné, že bychom přijímajíce Boha postupovali v neznámou oblast a že bychom místo záhady kosmologické stavěli jen jinou, záhadu theologickou.

Bůh je duchu lidskému *nepochopitelný*, ale nikoli že je temnou záhadou, nýbrž že nám lidem je příliš jasným světlem. *Že Bůh je*, může rozum již nyní jasně poznati, *co Bůh je*, může zatím jen tušiti.

Toto nekonečné moře bytí, jež musí v Bohu prouditi, nemohu pochopiti — ale mohu je tušiti, pozoruji-li bohatství pozemského bytí. —

Plnosti klidu a blaženosti, pravdy a krásy, která v Bohu býti musí, nemohu rozuměti, ale mohu ji tušiti, uvážím-li nevyhladitelnou touhu po Bohu, jež spočívá ve vědomí všech lidí a která by chtěla

stále jen domů, domů zaletěti, protože, jak praví Nietzsche, všeliké štěstí přeje si věčnosti, hluboké, hluboké věčnosti!

Tuto svatost, tuto nevyslovitelnou věrnou odplatu, jež musí býti u Boha, nemohu pochopiti, ale mohu ji tušiti, myslím-li na majestát mravního vědomí, jež se objevilo, dříve než jsem je zavolal, jež nadchází, když je zaháním, jež ne dbá ani smrti!

Tuto moudrost, vševědounost, jež v Bohu býti musí, nemohu chápati; ale mohu ji tušiti, přemýšlím-li o letu světů v systemech slunečních, a snad ještě více, přemýšlím-li o víru elektronů a o hře sil v atomech.

Této moci, všemohoucnosti, jež v Bohu býti musí, nemohu rozuměti; ale mohu ji tušiti, myslím-li na síly, které proudí vesmírem a jež vládou nad dějinami vývoje nebeských těles, země a živých bytostí.

Nikoli, Bůh není záhadou! Spíše je záhadou, že lidé nemohou ho nalézt jako rozluštění všech záhad, jež tam nahoře na nebi hoří v řinoucím se světle hvězd a v tužbě srdcí, která hledají své otčiny!

„Pochybnost moje naplněna je většími myšlenkami než tvoje víra;“ praví kdesi Maeterlinck.

Ale to pravda není! Víra tvoje naplněna je většími myšlenkami, nežli všechny pochybnosti. Neboť pochybovač o jsoucnosti boží musí zoufati nad smyslem světa a nad smyslem života. — Rci

mu, co je větší — slovo: „Věřím v Boha, Otce všemohoucího, Stvořitele nebe i země — — — a v život věčný,“ nebo slovo: „Věřím ve svět, jenž je bezmocným, aby vysvětlil — — — a ve věčný nesmysl života?“ — — Nikoli, nedej se zmámiti! „Věřiti a nezoufati!“, má býti tvým heslem!

17.

Mozek a duše. I.

1.

Zájem, který má víra na otázce o duši, vztahuje se na určení, na *životní účel duše lidské*.

Víra praví: duše jest určena pro život věčný. Podstatou svojí je nepomíjející, přetrvává smrt těla, které obývá — je nesmrtelná. A v příštím životě, podle své vnitřní ceny nebo bezcennosti, bude míti život blažený nebo nešťastný; ale v obou případech život bez konce.

Toto budoucí a věčné určení lidské duše potíráno je s veškerou ostrostí a s největším úsilím od materialismu, jehož názory o podstatě lidské duše vylučují prostě další trvání duše po smrti tělesné a budoucí a věčný způsob života.

Ač nezabýváme se okamžitě *otázkou o nesmrtelnosti*, nýbrž *otázkou o podstatě lidské duše*, krátce řečeno: zabavuje nás otázka duše, přece je jasno, že otázka o nesmrtelnosti má své ko-

řeny v otázce o duši. Každé principiellní luštění otázky o duši spolu obsahuje předem již danou odpověď k otázce o nesmrtelnosti.

Z toho důvodu poznati je nutno *názory materialismu o podstatě lidské duše.*

2.

Materialismus zodpovídá otázku o podstatě duše následujícími tvrzeními, která se vůbec i zvláště točí kolem poměru mozku a duše, pročez i celé toto pojednání má titul: „Mozek a duše“.

Mozek a duše, praví *část materialistů*, je věc jedna a tatáž. Duše *není* podstata, která *samostatně* o sobě existuje, byť v lidském těle. Slovo „duše“ je spíše pouhý pojem, pojem tak zvaný hromadný či kolektivní. Kolektivní pojem „duše“ značí souhrn všech pocitů, představ, myšlenek, aktů vůle, vůbec pochodův a stavů, jež odehrávají se v nitru člověka a bývají obyčejně označeny jako duševní („psychické“).

Tyto psychické pochody a stavy nejsou však nic jiného, než *produkty mozku* (je dobré, příteli, pevně si vštípati tuto fundamentální zásadu materialismu).

Mozek je právě hmota, která má vlastnost a schopnost vyměšovati produkty, jako na př. játra, žluč nebo slinné žlázy vylučují slinu. A jako soubor všech respiračních funkcí plic označujeme kolektivním pojmem „dýchání“, nazýváme i soubor všech produkcí mozkových „*duší*“.

Jiná část materialistů míní, že jevy psychické je nutno uvést na jevy pohybu v buňkách mozkových. Za jistých podmínek, které spočívají na vnějším podráždění smyslů, ocitnou se nekonečně malé molekuly v 612,120.000 nervových buňkách mozkové kůry, ve více než mikroskopicky malých a jemných záchvěvech („oscillacích“), k jichž pozorování je prý zapotřebí nástrojů, jež by musily býti dvatisíckrát silnější než naše nejlepší moderní mikroskopy, jež by tedy jinými slovy byly k dnešním nejostřejším nástrojům asi v téměř poměru, jako dnes používané mikroskopy k neozbrojenému oku lidskému. Duše dle tohoto názoru jest asi takovou *výslednicí* oscillatorních pochodů v mozku, jako ze záchvěvů strun vychází akkord.

Opět jiná část materialistů dívá se na jev duchový jako *souběžný zjev hmotného*. Stanoví zásadu: Psychické (= duchové) je souběžný zjev fysického (= hmotného). Jako asi fosfor má schopnost svítiti, tak organisovaná hmota v mozku je uschopněna mysliti! V jakém způsobu pak je myšlení *závislé* na hmotě v mozku, vymaňuje se zatím našemu poznání, ale jistě stává taková odvislost; jistě jsou mozek a duše asi dvě neodlučitelné věci. Dle tohoto názoru, řekli bychom jakýmsi příměrem, je psychické *parallelou* fysickému; ale toto připodobnění nevystihuje zcela jádra věci, totiž (nám zatím neznámé) *odvislosti* psychického na fysickém.

3.

Protože nás, jak již vzpomenuto, otázka o duši zajímá hlavně nábožensky pro otázku o nesmrtelnosti, hledme se krátce orientovati, jaké *závěry* vyplývají z těchto tří forem materialistické nauky o duši pro *nesmrtelnost* lidské duše.

Materialismus tvrdí, abychom krátce opakovali, především tři věci: odvislost a neodlučitelnost duše od mozku. A oboje *činí nemožnou nesmrtelnost duše*.

Je-li *duše* od mozku *podstatně odvislá*, ať je již produktem mozkové hmoty nebo výslednicí pohybů v mozkových buňkách, se zánikem mozku nebo se zastavením všelikého molekulárního pohybu mozku ve smrti, nutně nastává i zánik duše. Produkuje-li mozek duši, nutně s mozkem končí ve smrti duše: bez producenta není již produktu.

A je-li *duše od mozku podstatně neodlučitelnou* jako průvodčí jeho zjev, nemůže bez mozku existovati právě tak, jako elektřina bez vodiče, jako světlo bez svítícího tělesa. Řekl bych, firma „mozek a duše“ musí se vymazati, jakmile jeden z obou účastníků nemůže se udržeti a zhyne ve smrti.

A tak mohli bychom, měl-li by materialismus v otázce o duši pravdu, otázku o nesmrtelnosti, jež opět a opět přes poslední temnotu hrobu a smrti vyhlédá tam ke světlu na věčných březích, zodpověděti slovem básníkovým:

„Odstup! Je to zbytečné!

V půlnoční temnotě brána poslední — pro tebe kliky nemá“ (Philippi).

4.

Zatím nehodláme však pojednávat o otázce nesmrtelnosti; bylo nám nejdříve proto o tom pojednat, abychom poznali konsekvence, jež vyplývají pro nesmrtelnost duše z materialistických názorův o podstatě duše. Nejbližší naše otázka záleží v tom, abychom na materialismu žádali důvodů, jimiž může své názory doložit.

Tedy *k prvnímu tvrzení*: duše prý je souhrnným názvem pro všechny psychické pochody a stavy, jež jsou produkty mozku! Či jinými slovy: duše je prý kolektivním pojmem pro všechny psychické produkty mozku!

Jak to materialismus dokazuje?

Poukazuje k tomu, že všem orgánům lidského těla přísluší vlastní funkce. Plíce opatřují tělo kyslíkem, srdce krví, žaludek se střevní soustavou připravují šťávy z pokrmů, játra odlučují žluč, slinné žlázy slinu, ledviny vylučují látky škodlivé — a tak vyměšuje *mozek* myšlenky, hnutí vůle, city atd. atd.

Celý důvod tedy zní: Každý orgán lidského těla má své vlastní funkce, kterým odpovídají určité produkty; mozek má funkci myšlení, které odpovídají psychické zjevy jako produkty. A soumou všech mozkových produktů je duše.

Druhé tvrzení zní:

Duše vyšla ze souvislosti všech molekulárních oscillací v mozkových pochodech nebo ze souhlasu těchže, jako vychází akkord ze souzvuku různých záchvěvů tónu.

Jak to materialismus dokazuje?

Poukazuje na základní zákon přírodní vědy, který zní: Souhrn všech sil, jež se vyskytují ve vesmíru, je konstantní, t. j. zůstává trvale stejný. Na jedné straně naprosto neztrácí se ani stopa síly, ale na druhé straně nemůže se nově zjevit ani minimum nějakého působení síly. V přírodě je pouze a jediné výměna působení sil ve stejno-měrném (ekvivalentním) výkonu sil, ale není absolutního ztrácení ani absolutního nového vzniku působících sil. Všude, kde síla *zdánlivě* zmizela, trvá *ve skutečnosti* v ekvivalentním působení stále — a všude, kde nějaké působení sil vystupuje *zdánlivě* nově a jaksi neočekávaně, *ve skutečnosti* bylo již tu před tím dřímajíc a jsouc skryté („latentní“) v ekvivalentní příčině.

Protože různé přírodní síly (světlo, teplo, elektřina, magnetismus atd.) jsou posléze pohyby, můžeme také říci: Pohyb může býti změněn ve zjev ekvivalentní, ale nemůže zmizeti beze stopy; a každé *zdánlivě nově* vystupující působení sil není posléze nic jiného, nežli změněný pohyb, který v předcházejícím stavu pohybu má svůj ekvivalent i své vysvětlení.

Obráceno na zjevy psychické znamená: ze zevnějšího světa vyvolávají se přicházejícím smyslovým podrážděním ve smyslových nervech a mozkových buňkách jisté molekulární pohyby. S těmito pohyby v nervech a v mozku dokazatelně spojeny jsou zjevy vědomí, hlavně pocity smyslové (barev, tónů atd.). Ale protože s jedné strany nemohou ony pohyby beze stopy v mozku zmizeti, na druhé straně pak pocity smyslové nemohou býti nově jevící se účinky sil bez ekvivalentní příčiny, nezbyvá nic jiného, než říci: psychické zjevy jsou výsledky molekulárních oscilací nervův a mozku.

Celý způsob dokazování zdá se býti velice jasný. Abychom vyvarovali se i nejmenšímu zdání zaujatosti, znázorníme si je nadbytečně ještě *příkladem*.

Dle názoru materialistického byla by na př. měkká, milá duševní nálada, jež se nás často zmocňuje za večerního vyzvánění, takto vysvětlitelná: zvony houpají se na vysoké věži. Mořem vzduchu doléhají zvukové vlny k lidskému uchu. Různým zařízením sluchového ústrojí jsou dále vedeny k sluchovému nervu. V nervu sluchovém vzniká jisté přesunování atomů a atomové i molekulární pohyby, o nichž dokáže se jednoho krásného dne, že jsou účinky galvanických proudů v tukové substanci nervů, jež je velice bohatá fosforem. Nevýslovně jemným a rozvětveným spojovacím systemem ve tkáni nervové postupují mo-

lekulární pohyby dále do mozku. V buňkách mozkových vznikají zase příjemné molekulární pohyby, k jichž pozorování, jak již vzpomenuto, nemáme zatím ještě po ruce nástrojů dostatečné přesnosti.

Výsledkem těchto velmi rychlých oscillací je pak pocit zvuků zvonových; neboť jednak nemohou pohyby v mozku přece tak stejnoměrně přejíti a zajíti bez ekvivalentu — jednak nemůže pocit tónu býti něčím novým bez ekvivalentu. A tak vskutku (aspoň se zdá) je psychický tento pocit tónu zcela vysvětlen ze zjevů fyziologických (snad naši pravnuci kdysi řeknou za lepšího poznání nervův a mozkových pochodů: ze zjevů fyzikálních).

A když tyto jemné, mikroskopicky unikající molekulární oscillace v mozkových buňkách, jež předcházely pocitu tónu ze zvuku zvonů, dále se šíří po „vyjetých drahách nervových“ a na svém postupu dle psychologických zákonův asociace vybavují opět nové představy a pocity — když vynořuje se ve vzpomínkách sladký mír dětské domoviny a rodinný dům u slunného klasného pole a staré místo k hrám v červeně kvetoucím jeteli za doby dětství — a když rty tichounce zpívají: mně tak jest, jako by andělé nesli duši k nebesům — — — může to býti sen, sen sladký, ale pravda to není; *není duše, a nejsou andělé, kteří by po zlatém schodišti večerních oblaků*

stoupali k nebi, není věčné otčiny pro stesk člověka po domově ani pro jeho tužbu.

Jest nám obírat se ještě *třetím materialistickým* pojetím podstaty lidské duše! Zní, že duchové je prý pouze průvodním zjevem hmotného, ovšem od hmotného odvislé (byť ve způsobu blíže neznámém) a od hmotného, resp. od mozku neodlučitelné.

Jak dokazuje materialismus toto tvrzení?

Je celé mračno svědectví, která uvádí!

Materialismus poukazuje na pronikající *parallelismus ve vytváření mozku a intelligence*.

Kde není v přírodě mozku, nelze také objeviti ani stopy intelligence. Rostlině chybí mozek úplně — a právě tak úplně jí chybí intelligence.

Čím dále v živočišstvu sestupujeme a čím více nalézáme nevyvinutých uzlů nervových nebo základů k vytvoření mozku, tím nevyvinutější a tupější jest u zvířete to, což jako vniterný život nesmíme označiti slovem intelligence, ale ovšem smíme připodobniti inteligenci lidské.

A čím v živočišstvu stoupáme výše a čím větší, bohatěji vyvinuté a hlouběji brázděné shledáváme mozky, tím bohatší jeví se i nadání. Nižší plazi, želvy, mlok, ryba, výše organisovaná zvířata, slon, pes, opice, tvoří stupnici mozkového vývoje a spolu stupnici nadání.

Na vrcholu mozkového rozvoje a intelligence stojí člověk —. Nejsou-li to svědectví pro odvislost duše na mozku?

Stejný parallelismus ve vytvoření mozku a 'ducha naskytuje se opět i v *životních dějinách jednotlivého člověka*.

Mozek dítěte v kolébce jest ještě nevyvinut a nalézá se ve svém zdlouhavém a pozvolném vývoji. A dětská intelligence? Ještě dřímá s dřímajícím děťátkem v kolébce, jemuž matka zpívá jemné, sladké písně, jimž ono stejně rozumí, jako chvalořečím bratříčka či sestřičky na nového světobčana. Potom, když dokončil mozek první období vývoje, počíná také intelligence zcela tiše a nejprve bez pomoci žádostivě se probouzeti.

Měkký, tvořivý, dojmů svrchovaně schopný mozek věku chlapeckého a dívčího je přesně obrazem měkké, ohebné, tvořivé a dojmů schopné dětské duše.

Mozek pozdějšího věku jinošského stává se pevnější, schopnější odporu, vůči dojmům více samostatný a blíží se víc a více k úplnému svému vývoji, jehož dochází v tak zvané plné síle životních let. Jemu odpovídá přesně se ustalující, často na různých rozmarových zacházkách samostatnějším se stávající, snadno ke vzdoru, nikoli vždy zle míněnému, a k plaché uzavřenosti klovní se duše chlapce dozrávajícího v jinocha a charakter jinocha stále se utužující, jenž stává se mužem, a muž potom stojí v plné síle let též v plném ovládnání svých duchovních schopností a sil.

Pak přichází čas, kdy s počínajícím kmetstvím

vlákna mozková se víc a více opotřebují a vy-
užítávají, kdy počínají vápeněti a jaksi dřevnatěti.
Kdo neznal by k tomu protějšku: tiše a nepo-
zorovaně „plížící“ se ztrnulost, zdlouhavění a ubý-
vání senilního duševního života; kdo by neznal
těch často „dřevnatých“ ideí a myšlenkových po-
chodů „šosáka“, jenž se zapřádá či spíše je za-
přádán zrůdnostmi tkáně, jež poškozují jeho mo-
zek, a zrůdnostmi stáří, jež pronikají přiměřeně
jeho duchovním životem, jako šedé nitky vlas?

A jak dále to jde, je věc známá! U jednoho
dochází k zakončení tragickému, jež mu dává
padnouti náhle a strhuje krátce mozek i duši
k poslednímu ději — u druhého dochází ke konci
tragikomickému, v němž změknutí mozku zna-
mená také volné rozplývání a zanášení duše pís-
kem.

Tedy opět dosti svědectví pro odvislost duše
na mozku!

Materialismus poukazuje pak *na poměr závis-
losti velikosti intelligence od mozkové hmoty*,
pevně stanovený měřením mozku a lebky zname-
nitých mužů.

Nemá právě veliké ceny, uváděti zde jednotlivě
jména znamenitých mužů, u nichž veliké obsáh-
losti lebky a velikému obsahu mozkovému odpo-
ovídalo také vynikající nadání. Může nám stačiti,
že tato poměrná fakta také vskutku byla pevně
vědou stanovená.

A materialismus přijímá vědu ve službu, aby mu poskytla udajů o *závislosti* různých lidských račových vloh na různých račových mozcích lidstva. Poukazuje se, že duševní rozdíl mezi austrálským černochem a Evropanem je prý právě tak veliký, jako mezi lebkou černocha a hlavou Evropana, což opět má svědčiti pro odvislost duše od mozku.

Ale materialismus se domnívá, že názory svoje o podstatě duše daleko lépe může podpíratí věcmi skutečnými, jež vzaty jsou z *anatomie a fyziologie*.

„Když Flourens,“ podává zprávu O. Liebmann, „svým kuřatům exstirpoval (t. j. nožem nebo skalpellem odstranil) veliký mozek, žila, vegetovala ovšem dále, ale upadla v úplný stupor (blbost); intelligence jejich ztratila se s jejich mozkiem. Strčil-li někdo do nich, běhala, hodil-li je do vzduchu, letěla bezmyšlenkovitě ku předu, až narazila na zeď.“ Ano, zdá se, že může anatom nožikem pokaždé vyříznouti duševní schopnost, kdykoli nějaký určitý závit mozkový vyřízne z otevřené („trepanované“) lebky; zdá se, že můžeme celou duši odnésti po kousku. Zcela tak dokazuje experimentální pozorování, že při tlaku, jenž se děje na mozek trepanovaného člověka, mizí ihned vědomí a intelligence; přestane-li tlak, rychle obojí se vrací. To zdá se přece dokazovati jasně jako slunce závislost duchovního života na mozku a jeho absolutní neodlučitelnost od mozkových funkcí.

Lékaři šilenců poukazují, že duševní nemoc je následným zjevem nemoci mozkové. Ostatně jsou to věci každému známé! Kapka jedu v krvi, kterou je proniknut mozek — a celý duch je zmámen a zmaten! Malý výron krve do mozku — a celá hrdá vznešenost lidského ducha náhle se zhroutí. — Ano, podařilo se u nižších zvířat, na př. u červů, rozkrojití tělo ve dvě polovice, z nichž každá po zahojení řezných ploch samostatně, tedy také se samostatným vědomím, žila dále. Dle toho zdá se, že vědomí je dělitelné.

Vzhledem k těmto zkušenostem klade *materialismus rád* tichý tón bezpečného triumfu *v otázku, kterou dává: Kdo ve světě chtěl by jen přes takové důkazy věřiti v samostatnost duše vůči hmotě?!*

Ostatně každý člověk může na sobě sám činiti pozorování a zkušenost: zkušenost mozkové únavy a zastavení mozkových funkcí. Ospalost a zjevy ji provázející jsou v oboru psychickém dostatečně známé a lehce se dají pozorovati. Jemný a pohnáhlou vzrůstající tlak v mozku stává se pozorovatelným a spolu cit zvláštní tíže v hlavě. A paralelně s tím jeví se volnější děj psychických pochodů, pak nekontrolovatelné, řekli bychom automatické myšlenkové pochody, pak zmatená směsice představ a vzpomínek, pak nepatrné, stále slabší vynořování psychických pochodů, konečně odpočinek funkcí mozkových a s tím paralelně klesání ducha v nevědomí. Tělo i duše dřímají!

A tak, praví materialismus, bude tomu, přijde-li poslední, veliká dřímota, z níž již neprocitneme, — dřímota *smrti*. Mozek zastaví své funkce jednu po druhé. Ústředí řeči v závitech mozkových se ochromí — a umírající již nemluví.

Nerv zrakový ochromen — a oko hasne, umírající hledí před sebe ztrnulým, skleněným pohledem; nepoznává již svého okolí. Ochromen nerv sluchový — a žádný hlas, žádný nářek a žádná prosba již nepřekročí prahu vědomí umírajícího. Snad chvěje se ještě několik mozkových vláken a třese se pod bledým čelem, snad několik mozkových funkcí tam uvnitř v hlavě propadlých rysů jde ještě dále, jako poslední pohyby hodinového kolečka, když došlo pero — paralelně s tím mihne se mozkiem několik temných, tupých, zmatených, nesmyslných, dohasínajících a konečně hasnoucích vzpomínek nebo představ, stále volněji, plíživěji a líněji a konečně ustávavě, klopytavě, padavě, klesavě jako prázdný stín. Mozek zastavil své funkce — a duch své také. Hodiny života stojí — ručičky ducha nejdou dále — je pryč! — Tělo a duše jsou *mrtvé pro vždy a věčně!*

Proč mělo by to také býti jinak? táže se hmotář. Poukazuje na *kosmologické skutečnosti* a praví: Pohleď přece ven v prostory všehomíru! Tu kolotá několik tisíc, snad i několik desetitisíc millionů světů, nesmírných žhavých koulí hmoty ve svých obrovitých drahách! Jak dlouho již?

Milliony a milliony let! Tu třpytí se nepatrná jiskra ve vesmíru — naše země. Nelze najít ani stopy duchovního života na zlatých světech tam nahoře u našich hlav, a po milliony let nebylo duchovního života na naší zemi. Teprve od včera — měřeno měřítky vesmíru — bydlí na ní člověk se svým duchem — zítra opět zmizí. Země, jež byla jevištěm člověka a duchovních jeho dějin, bude kolotati dále bez života a *bez ducha*, jako kdysi byla bez života a ducha — po milliony let a opět milliony let a věčné milliony let. Modravá moře tekutého vzduchu budou hořeti kolem pevnin sněhu a ledu, v jicbž hlubinách odpočívají lidé pohřbení se všemi pracemi svého ducha, aby už nikdy nepovstali.

Co ještě je, ptá se *hmotař*, co ještě tu je *duchového* dle ceny a významu? Pouze *průvodním zjevem* věčné a nekonečné *hmoty* je tento *duch*, a k tomu ještě průvodním zjevem mizivé životní krátkosti! Pouze vteřinovým zábleskem světla ve věčně trvajícím noci! Pouze sotva slyšitelným a rychle dozívajícím výkřikem je duch nad nesmírným mořem hmoty a síly, jež ho vypěnilo jako prchavou vlnu a jež ho zase nemilosrdně pohlcuje!

Jsi nyní, milý příteli, s materialistickými názory o podstatě duše i s pokusy, dokázati jich, dostatečně obeznámen, takže můžeme přikročiti ke zkoušce těchto nauk a důkazů.

18.

Mozek a duše. II.

1.

Máme zkoumati materialistickou nauku o duši a její důvody.

Nejdříve pokusíme se pro větší jednoduchost dalších vývodů uvést tři různé formy materialistické nauky o duši slovy co možno prostými. Můžeme tak učiniti tím snadněji, protože ony tři formy poznali jsme dosti obšírně.

První forma materialistické nauky o duši praví: Duchové je produktem hmoty, jež vzniká ze hmoty mozkové cestou odlučování. Z toho je jasno, že posléze musilo by býti duchové opět něčím materiálním — snad přejemným výparem, jakýmsi přejemným květem, přejemnou kyticí mozkové hmoty, ale vždycky, dle své nejvniternější podstaty, něčím materiálním. Dle tohoto pojetí materialistického můžeme poměr mozku a duše uvést ve formu jakéhosi příměru a říci: duše a mozek jsou ekvální (totéž znamenající) věci. Budoucně budeme pro tuto první formu materialistické nauky o duši, jež obyčejně populární větou: „Mozek a duše jsou totéž“ se vyjadřuje, nazývati „materialismem ekvativním“.

Druhé materialistické pojetí o podstatě duše tvrdí: Příčina (causa) psychických zjevů spočívá v molekulárních pohybech (oscillacích) nervův a

mozku. Tento názor netvrdil by právě přímo, že mozek a duše jsou totéž, ač těžce může se obejít bez inkonkvence tohoto tvrzení. Hlavně pak ukazuje, že *příčiny* zjevů psychických není hledati v samostatné duševní podstatě, nýbrž pouze a jedině v pohybech nervův a mozku. Tuto *druhou formu* materialistické nauky o duši označíme budoucně jako „*materialismus kausativní*“.

Třetí materialistické *mínění* tvrdí: Duchové je pouze (ovšem od hmotného odvislý) souběžný zjev hmoty. Později poznáme, že za touto krátkou větou skrývá se ne nepatrný zmatek pojmů. Zatím může nám však stačiti, že podle tohoto třetího mínění psychické je pouze *attributem* fyzického. Dáme proto názoru tomuto jméno: „*materialismus atributivní*“.

Když jsou tedy tyto tři materialistické názory vyjádřeny *krátkými formulami*, přistoupíme k jich zkoumání!

2.

Ekvativní materialismus tvrdí identitu (totožnost) mozku a duše.

Filosof Lotze nazval kdysi materialistické tvrzení, že psychické je „produkováno“ vyměšováním a odlučováním ze hmoty mozkové, nefiltrovaným nápadem. Vskutku, dáme-li tomuto nápadu projíti filtrem kritického zkoumání, odhalí se jako pouhý nesmysl! Tvrzení totiž, že psychické jest odlučováno či vyměšováno mozkiem, předpokládá,

že psychické *tu bylo* dříve, než může býti odloučeno, neboť co tu není, nemůže též býti odloučeno. Materialismus nemá tedy nyní vysvětliti, jakým způsobem *vychází* psychické jako produkt z mozku vylučováním, nýbrž jak *přichází* psychické do mozkové hmoty, resp. jak se *tvorí* ve hmotě a ze hmoty mozkové. Tvrzením, že psychické jest výrobkem mozku a že jako takové se z mozku vylučuje, není vpravdě podáno vysvětlení, *jak* tento produkt se stává skutkem, *jak* hmota mozková pojednou se stává duchem, jak lze sestaviti rovnici „Mozek = duše“, a *čím* dá se uskutečniti. Přívrženci ekvativního materialismu nezbyvá v nauce o duši jiného nic, než *buď* ptáti se po příčině této produkce psychického z fyzického, ale pak již opuštěná jest půda theorie ekvativní a nastoupen obor materialismu kausativního — *nebo* vzdáti se jest odůvodnění věty: „mozek = duše“, a prostě uvésti je jako pouhé tvrzení.

Tvrzení to však je *neudržitelné*. Mínení, že by z hmoty mozkové z jakýchsi *příčin* (dle způsobu kausativního náhledu) mohl *povstati* duch, je zajisté vždycky hodno vyvrácení. Ale tvrzení, že prý mozková hmota *jest* již duch, není vskutku ani vyvrácení hodno a není vlastně o nic lepší nežli věta, že jsou železné dřevěné koule. Hmota je právě jen hmotou *a není duchem!* A ať mluví někdo sebe jemněji a vznešeněji o vůni a květu a kytici — hmota *jest* a zůstane hmotou a nikdy

nestane se duchem. Mozek je hmatatelnou, měřitelnou a vážitelnou massou, jež je složkou z různých částí — ale myšlenky hmatatelné a tělesné nejsou a nelze jich dle hmoty a tlaku vážiti, nejsou nakupeny vedle sebe, nýbrž zasahují do sebe navzájem. Mozek je mnohost částí — duch jest jednota mnohosti a zároveň mnohost v jednotě.

3.

Avšak poukázali jsme spolu k tomu, že ekvativnímu materialismu jest vzdáti se svých posic a utéci se v tábor *materialismu kausativního*, máme-li materialistickou nauku o duši vůbec jen poněkud bráti vážně.

Podle názoru *kausativního materialismu* způsobeno je psychické pohyby druhu fysického, které se mění ve zjevy psychické.

Toto pojetí má na první pohled něco velkolepého do sebe. Je to lákavá, a oslňující idea, konečně všechno, ale vůbec všechno ve světě uvésti jen na pohyb, fysické jako psychické, protože člověk v rozmanitosti touží po jednotě. Je to přípustka fascinující, že konečně spořádání nepatrných krystallů třpytících se v ledových květech na okenních tabulkách, tajuplná zvolená příbuznost atomů v jakési chemické sloučenině, instinktivní jednání zvířete, pocity v člověku nejtupejší i nejvyšší myšlenky genia jsou jen působení jediné, v podstatě jednotné a v projevech

svých různé hybné síly přírody. Myšlenka tato snadno zaslepuje, že blesk, jenž rozsvítí se za letní noci na nebi, a záření svatojanské mušky a jemné, tiché bublání studánek v zahradě vonící růžemi — jsou jen působení téže čistě mechanické síly přírodní, jako asi jimi byly zvuky svatebního pochodu ve „Snu noci svatojanské“ v mozku skladatelově, když po prvé slyšel je zaznívati ve své duši.

Při tom se zdá, že podporou těchto ideí je nedotknutelný *zákon přírodní*, který učí, že pohyby v nervech a v mozku nemizejí beze stopy a že zjevy psychické nemohou se vynořiti bez předpokladů!

Zkoumejme, nebyvše porušení těmito blýskavými ideami!

Připusťme na okamžik tu nemožnost, že by mozek lidský byl nám právě tak přístupný, jako veliký palác o nesčetných sálech a komnatách. Buňky mozkové budťež na okamžik v naší fantasii takovými komnatami, do nichž můžeme jasně nahlédnouti. Co zpozorujeme v těchto mozkových komorách? Připusťme, že bychom pohlédli v mozkové buňky zvětšené v komory v okamžiku, kdy nějaký dojem či spíše soubor dojmů jako „parádní sbor“ dospějí do mozku — co zpozorujeme? *Pohyby*, přáteli, nic než pohyby, přerychlé víření atomů v mozkových komorách, bleskurychlé se skupování těchto atomů v nervových drahách, které můžeme si zcela dobře mysliti jako silnice,

nepřerušené proudění pohyblivých vln branami smyslových nervů, ale stále jen pohyby a pohyby a nic jiného. A fyzika praví, že dojmy ze zbraní, přilbic a uniforem a z hudebních nástrojů, z půdy, jež se otřásá krokem kolon, přiváděny jsou k nervům zrakovým, sluchovým a citovým zase jen pohybem v zemi, vzduchu a etheru. Tedy uvnitř v mozku a venku ve světě kolem nás pohyb a nic než pohyb. A nyní ptejme se diváka této parády, jehož *mozek* pozorovali jsme právě nástroji fantasmie, co se děje v jeho *vědomí*? Co pozoruješ? — ptejme se ho! A odpoví: „Vidím třpytící se přilbice a ozdoby vojenského kabátu, blýskající se hlavně ručnic a řinčící kordy, pestré uniformy a postupující regimenty, slyším šumné zvuky pochodu, temné víření bubnů a jasné velení; cítím, jak se chvěje země a jak duní.“ Tak řekne nám divák této parády, jenž námi byl pozorován v pohybech jeho mozku a jeho nervů.

Vlastně, příteli, je nám nyní zvolati jasně ah! v úžasu. Co jsme shledali, když pozorovali jsme onoho člověka? Pohyby, nic než pohyby — pohyby — pohyby venku v malém světě tohoto místa vojenské parády, pohyby uvnitř v nervech a v mozku diváka námi pozorovaného! Pohyby, o nichž nám praví fyzika, že je můžeme počítati a měřiti, ač jsou nekonečně rychlé a nekonečně malé; pohyby, o nichž nám fyzika praví dále, že nejsou barevné a pestré, že nejsou znějící a šumné, že nejsou jasné a nejsou temné, že nejsou

nic leč pohyby, mihotání určité velikosti a rychlosti.

Ale vědomí onoho diváka ničeho neví, zcela ničeho o pohybech v nervech a mozku. Onen divák není si naprosto vědom pohybu, který se v něm udál. V jeho vědomí nemihotá se a neoscilluje „něco“, nýbrž blýskotá se tam uvnitř, svítí a třpytí se, leskne se a zaznívá a šumí, víří a volá i sténá. Na práh vědomí branami smyslu draly se pouze pohyby — ale jakmile práh vědomí je překročen, stává se *z nich něco zcela nového*, či lépe řečeno: zodpovídají se něčím *úplně novým*: totiž pocitem, a to ne *pocitem pohybu*, ale pocitem lesku a barvy, tónu a zvuku, pocitem jasna a temna, hluku i ticha atd., tedy něčím *zcela novým*.

Chtěl bych věc tu *zdůrazniti* tak ostře, příteli, jak jen možno! Chtěl bych ještě jednou tě upozorniti, že dle nepopíratelného učení fysiky, ve světě kolem nás zvuk a barva, vůně a sladkost, měkkost a tvrdost, horko a chladno ve skutečnosti vůbec neexistují. Zde venku v přírodě a tam uvnitř v nervech a mozku jsou jen pohyby (tedy množství, kvantity) v pohyb uvedených částíček hmoty a pohybujících se sil — ale vlastnosti věci (kvality) vyskytují se pouze a jedině v lidském vědomí. Pouze v mém nebo vůbec ve vědomí šumí a bouří moře, svítí a září věčný sníh, jásá hlahol trub a zní tón varhan a znění zvonů, bíle kvete pohádková nádhera růže a voní zralé žito!

Nuže shrňme to! Na práh vědomí derou se ze světa, z nervů a mozku pouze pohyby — ve vědomí bývají však pohyby ty zodpověděny něčím zcela novým: *pocitem*.

Co řekne tomu *kausativní materialismus*? Při- drží se svého tvrzení pevně a řekne: všude v pří- rodě jsou jen pohyby a jich přeměny v jiné formy a v jiné druhy pohybu — je tedy také pocit jen změněným pohybem?

Chce-li materialismus tak říci, rozhodně připo- jiti je poznámku: Pocit jeví však proti pouhému pohybu mozku přirozenost a vlastnosti, jež jsou úplně nové a jež v pohybech, které předcházejí pocitu, *nebyly obsaženy*.

Přesně pak je to tolik jako: účinek (*pocit*) nemůže býti z přijaté příčiny k jeho vysvětlení, (z pohybu mozku) úplně objasněn. Nebo, aby- chom negativní větu vyjádřili pozitivně: abychom vysvětlili uskutečnění pohybů v lidském vědomí, jest nám *mimo pohyb* v okolním světě, nervech a mozku připustiti *ještě jiný princip*, který po- hyb opětuje něčím zcela novým, který i pohyb zpracuje a povznáší v něco *zcela nového*, v lesk či žár, v sladkost i nádheru barev atd.

Ano, duše zpracuje a povznáší popudy, jež se k ní přivádějí ze světa zevnějšího skrze nervy a mozek! V této skutečnosti spočívá však již také *rozsudek smrti kausativního materialismu*. Vlivy, dojmy samostatně zpracovati a je povznášeti k ně- čemu novému, nemůže mozek pouhou svojí mas-

sou, ale může *jen žijící duše* svojí vniternou, jednotnou a tvořící silou! Může *jen duše*, kteréž smysly a nervy dopravují materiál v mozku spořádaný k její činnosti, vlivy k jejímu zpracování! Může *jen duše*, jež k oscillacím v mozku není v jiném poměru, než umělec k záchvěvům strun svého nástroje!

Tedy již vznik a podstata pocitů v lidském vědomí činí materialismus kausativní nemožným. Ale věc ta s důrazem vede k pravdě, že stejným pohybům mozkovým mohou odpovídati *totálně různé* pocity a zjevy vědomí.

Dejme tomu, že bys seděl zaujat vážným rozhovorem se starším přítelem snad o duši, ve svém pokoji v městě, kde studuješ. Oba byli byste hovorem znaveni, a každý z vás pohrouží se tiše do nějaké knihy. Tu zvedne se náhle tvůj přítel, aniž toho pozoruješ, jde k psacímu stolku a napíše na malý list papíru dvě slova. Podá ti list a prosí tě: „Čti!“ A ty bys četl „matka mrtva!“ Tak zajisté napsal. Pohlédneš na těch deset písmen ještě jednou, podíváš se na svého přítele, a celý výraz obličeje tvého praví, že celé jednání svého přítele shledáváš záhadným.

Máš pravdu! Ale dovol mi otázku! Co stalo se při četbě těch dvou slov na onom malém listu papíru ve tvém mozku? Z písmen na papíře vycházející světelné vlny podráždily zrakový nerv a vyvolaly v něm molekulární pohyb, jenž se sděloval dále do buněk mozkových. V okamžiku, kdy

tento pohyb překročil práh vědomí, zodpověděn byl pocitem, lépe řečeno obrazy pocitu oněch deseti písmen, jež se sloučily v jednotnou představu výroku: „Matka mrtva!“

Nuže jednou budeš po letech kdesi ve světě seděti v jiném pokoji, který obýváš, při práci svého povolání. Tam pošle ti jednoho dne pošta malý list papíru s nadpisem „telegramm“. Prudce jej otevřeš a vstříc hledí ti ztrnule slova: „Matka mrtva!“ A tentokráte je to trpká pravda: matka je vskutku mrtva. A tentokráte má oněch deset stejných písmen, jež vyloudila ti tehdy pouze výraz podivu, zcela zvláštní účinky.

Slzy ti kanou z očí, prudká bolest rozrývá hlubinu tvé duše, nářek uniká za nářkem ze tvých rtů — jako bývá u člověka, jenž ztratil dobrou, milou matku. Nuže rci mi, co se tenkrát dělo v nervech a v mozku? Nic, zcela nic jiného, než co se odehrálo v nich po prvé. Je to totéž světelné podráždění, jež doteklo se nervu zrakového, jsou to tytéž molekulární pohyby v nervech a v mozku jako tehdy — ale ozvěna, jež ony ve tvém vědomí probouzejí, odpověď, které tam nalézají, jsou *naprosto jiné*.

Proč? — Kdo nepopírá *existence* duše, může toto „proč“ zodpověděti snadno. Potřebuje pouze říci, že duše týž dojem, který oněmi desíti písmenami, resp. pohybem v nervech a v mozku jí byl sdělen, v obojím případě zpracovala a zodpověděla *zcela rozdílným způsobem*, jak právě

pracovati a zodpovídati je může jenom bytost samostatná.

Ale *kausativní materialismus* stojí proti této právě dané otázce prostě bezradně: Proč *těmuž podráždění* světelnému, *těmže* molekulárním oscillacím v nervech a v mozku odpovídá účinek základně *různý* — je pro něho nerozluštitelnou záhadou. — Kdyby jakási ozvěna v lese, proti němuž zazvučí signal trubky, odpovídala na to fugou varhan, nebylo by věru věcí záhadnější, jako je pro hmotaře záhadným, že *stejným pochodům mozkovým* odpovídati mohou tak naprosto *ne* stejné pochody vědomí. Ostatně můžeme tento „příklad o telegrammu“, jenž se vztahuje k dojmům, jež *nervem zrakovým* přivedeny jsou do mozku a do duše, snadno *doplniti* zcela prostým zjevem z oboru *pocitů zvukových*.

Hudebně vzdělaný člověk pociťovati bude septimový akkord (*c e g b*), jenž zcela samostatně byl uhozen, jako dissonanci, pro niž hudební jeho cit velitelsky vyžaduje patřičného doplnění. Uhoď přesně týž akkord u přítomnosti absolutně „nehudebního“ člověka s otázkou, jak se mu „líbí“ — nebude věděti, co podstatného by proti tomu namítl! — Jak tedy je možno, že *zcela stejným* akkustickým pochodům ve *vzduchu* a *zcela stejným* molekulárním pochodům v nervech a v mozku odpovídají tak různé pocity? Jak je možno, že člověk hudebně cítící při poslechu dissonance řádně sebou škubne a hudebně nevzdělaný zů-

stane při tom zcela lhostejný? Dissonancí a konsonancí není ve vzduchu ani v mozku, ty právě existují *v duši*. Duše nereaguje na *stejně* etherické, resp. mozkové záchvěvy *stejným* způsobem, což pro hmotaře, jenž duši popírá, je právě tak nepříjemné, jako pro odpůrce jeho, jenž v jsoucnost duše věří, je rozhodným, silným důkazem.

Bylo to jen několik příkladů, jež, milý příteli, mohly ti dokázati, že zjevy psychické *nemají se* k provázejícím je zjevům pohybu v buňkách mozkových jako účinek ku příčině, nýbrž spíše jako vniterná a stvořitelsky samostatná reakce k vnějšímu dojmu, nebo jako odpověď k vyzvání.

Věc ta stane se ti ještě mnohem jasnější, přikročíme-li k jinému oboru zjevů psychických, přejdeme-li od pocitů *k pochodům vůle*.

U pocitů jde o reakci duše na jakási podráždění, jež bývají jí sdělena mozkiem. Duše je *při tom vybídnutá z venčí* a povzbuzena, aby přijaté dojmy zodpověděla.

Při vůli jde však o zcela samostatné stanovisko duše, jež *sama sebe určuje* a zcela *samostatně* vychází vstříc podrážděním, jež jí byla sdělena.

Při pocitu odpovídá duše k pohybům v mozku něčím pocitu ovšem podstatně novým, ale podléhá při tom, byť svým *vlastním zákonům* — tož přece zákonům, jež byly v ní uloženy. Nemůže na př. vlny světelné zodpovídati jinak, nežli pocity barevnými. — U *vůle* je tomu však jinak, *vůle je svobodná!*

Svoboda vůle! V přítomnosti zdá se, že náleží k dobrému tónu filosofickému, popírati této svobody. A přece není ani nutno, ani možno bojovati proti ní, rozumíme-li jen správně pojmu svobody vůle. Lidská vůle je svobodná — *neznamená*: může rozhodnutí své učiniti *bez důvodů*. Má-li vůle k rozhodnutí dospěti, vždy proto musí býti důvod! Ale vůle je svobodná — *znamená*: může rozhodnouti se *tímto* důvodem a v jeho směru, a může rozhodnouti se *proti* tomuto důvodu, *nedbajíc* tohoto důvodu a *proti* němu.

V této formě je *svoboda vůle nepopíratelným faktem zkušenosti* našeho vlastního vnitřního života. Nemůžeš jinak jednati nežli dle pohnutek (motivů). Ale můžeš se rozhodnouti, i když motivy „pro“ nebo „proti“ jsou stejně silné. A můžeš se rozhodnouti ve směru slabšího ze dvou motivův. a odmítnouti silnější. — Můžeš na př. potlačiti v sobě kypící vztek a popřáti sluchu jen jemně povzbuzujícímu hlasu mírnosti! Ano můžeš se rozhodnouti ve směru zcela slabého a skoro zhasínajícího motivu proti důvodu, jenž ovládá tě silou elementární. — Když na př. zahynula německá válečná loď „Iltis“, zajisté elementární pud sebezachování přirozeně zatlačoval myšlenku o pohrdání smrtí v každém muži zbývající posádky, a přece tito hrdinové s trojnásobným hurra, s posledním pozdravem císaři ponořili se ve vlnách!

Proti tomu nedokazuje naprosto nic tak zvaná *statistika* sebevražd a zločinců. Nedokazuje, že lidská vůle je nesvobodná! Dokazuje *pouze*, že ona za určitých poměrů často či obyčejně činívá rozhodnutí ve směru jistých důvodů.

Že za mlhavého dne počet sebevražd v Londýně pravidelně vzrůstá, nedokazuje, že je vůle nesvobodná, nýbrž že zasmušilá nálada dne snáze ji nakloňuje k neblahému rozhodnutí.

Proti svobodě vůle nelze tedy bojovati. Pátrejme jen *v oboru čistě mechanických přírodních sil* po analogii k tomu, a nenalezneme žádné. Působí-li dvě stejně mocné síly proti sobě, zachovávají rovnováhu a nepřipouštějí účinku, jenž by se jevil jako *změna*. A při vyskytnutí dvou nestejně mocných sil dostavuje se účinek vždy a stále ve směru síly mocnější a nikdy ve směru síly slabší. Že zcela bývá jinak při vůli lidské, viděli jsme.

Kéž by přece *kausativní materialismus* vysvětlil svobodu vůle! Nejsou-li všechny *pochody vědomí* ničím jiným, než změněnou energií *pohybů v mozku*, měl by přece materialismus vysvětliti, jak tato *změněná energie* pohybu je s to, aby působila přímo opačným způsobem, než účinkovala před tím jako pohyb mozku!

Pohyb *mozkových* molekul podléhá ve všech *případech* čistě mechanickým zákonům.

Pohyb psychických *pochodů vůle* nestará se již rozhodně o zákony čistě mechanických jevů čili

jinými slovy: chce-li vůbec někdo mluvit o přeměně pohybů mozkových v pohyby psychické, je tento změněný pohyb mozku jako zjev psychický rozhodně toho druhu, že s mechanickým molekulárním pohybem v mozku nic, ale již naprosto nic nemá společného.

Připodobníme-li vůbec všechny *psychické zjevy k pohybům hmoty*, jest na bíledni, že jsou obojí *nepřipodobitelné*.

V psychickém pochodu *pocitu a představy* přijímáme zevnější svět kolem nás do svého nitra. Těleso nemůže *však* v tělese jiném nikdy býti tak, aby se obě na vzájem pronikala, by v téže době a v téže části prostoru, který zaujímá těleso jedno, zároveň také bylo těleso druhé — ale v duši vyskytuje se úplné, vzájemné proniknutí jejími předměty, jež od ní byly přijaty. Dále všechny tyto předměty, všechny pocity, představy, city, úsudky a žádosti jsou v duši úplně *pospolu*, spojeny a jako zadržnuty v bezprostorovém nitru. *Tyto psychické zjevy jsou prostě povzneseny nad všelike přirovnání k fysice a chemii hmoty.*

Dále všechny naše fysické pochody *spojeny jsou v jednotu vědomí*. Je prostě nemyslitelno, jak z tohoto nekonečného počtu, z tohoto bezmezného *množství* mozkových pohybů má najednou povstati *jednota* vědomí, nespojuje-li jedna duše *množství* zjevů vědomí *v jednotu vědomí*.

A ještě jeden poslední psychický zjev, který pro kausativní materialismus zůstává věčnou zá-

hadou! Je to *reflexivní činnost duše!* Tou rozumíme vztah k vlastnímu „Já“, krátce řečeno: vědomí, sebevědomí. Člověk zobrazuje vnější svět rovněž ve svém vědomí — ale reflexující sebevědomí jest opětným zrcadlením tohoto zobrazení. Abychom uvedli obraz k těmto psychickým zjevům světa materiálních pohybů, bylo by nám sestrojiti zrcadlo, jež by vyobrazovalo své vlastní zobrazení předmětů samo ještě jednou.

„Nesmysl,“ řekneš, milý příteli, — ale rci raději: „Nesmysl, chtítí reflektující činnost duše připodobniti jen z daleka k hmotným pohybům!“

A tak *poslední závěr moudrosti*, k němuž dospívá kausativní materialismus, jest: všechny *psychické* pochody jsou pouze jiná forma, změněná forma *fysických* pohybů — ale forma, která k těmto žádným způsobem nemůže býti přirovnána. Pocity, různost pocitů při zcela stejných *fysických* předpokladech, svoboda rozhodnutí vůle, k fyzice a chemii hmoty zcela nepřipodobitelný způsob přijímání a udržování vnějšího světa v duši, jednota vědomí *psychických* pochodů, reflexe — jsou věci z říše „duševního“, jež faktům v říši „hmotného“ žádným způsobem nemohou býti přirovnány — zjevy, v nichž pohyby mozkové od okamžiku, kdy přestupují práh vědomí, *jsou pravým opakem* toho, čím byly před tímto okamžikem.

Tím také musí doznati kausativní materialism svoji neudržitelnost. Máme však odstraniti ještě poslední obtíž!

Materialismus *odvolává se* na zákon vládnoucí veškerou činností přírody, dle něhož nemůže zmi- zeti pohyb nemaje ekvivalentu a působení síly objeviti se bez příčiny, bez předpokladu, nemajíc ekvivalentu.

Použit k otázce o duši zní dle hmotařského názoru zákon tento: pohyby mozku nemohou zmi- zeti beze stopy; zjevy psychické nemohou zase vynořiti se nemajíce ekvivalentu; — tedy připustiti je změnu pohybů mozkových ve zjevy psychické.

Co máme k tomu odvětit?

Pohyby mozkové nemohou bez ekvivalentu mi- zeti — *jistě, toho nepopíráme!* Také jsme ne- řekli, že molekulární pohyb v mozku mizí beze stopy, rovněž že v buňkách mozkových nemizí; spíše jsme řekli, že je duší použit a zpracován k něčemu novému a povznesen.

Psychické zjevy nemohou bez příčiny vystou- piti — *zajisté, ani toho nepopíráme.* Spíše jsme řekli, že pouze duše může způsobiti zjevy psy- chické, byť pomocí na ni působících popudů, skrze nervy a mozek, jež přicházejí ze světa zevnějšího. Ale vyvozuje-li materialismus z těchto obou ne- zvratných skutečností, že mozkové pohyby nemi- zejí beze stopy a psychické zjevy nenastupují bez příčiny, závěr: „Tedy připustiti je *změnu* pohybu mozku ve zjevy psychické,“ — *je tento závěr prostě nesprávný.*

Proč je nesprávný?

Protože jsme vzali kausativnímu materialismu krok za krokem půdu *důkazem*, že *psychické* pochody ve vědomí nemohou býti připodobněny k *pochodům fyzickým* v mozku, neřku-li, že z nich mohou býti odvozeny.

A jak zníti by měl *závěr správný*?

Musil by zníti: „jest *tedy připustiti duši*, která objasňuje vznik zcela neodvoditelných a nepřirovnatelných pochodů vědomí a souhrn jich v jednotě vědomí.“

Myslím, příteli, že i *kausativní materialismus je pro nás odpůrcem poraženým!*

4.

Zbývá ještě *materialismus atributivní*, jenž vysvětluje „duchové“ jako od hmoty odvislý a hmotu provázející zjev, jako atribut „fysického“.

Přihlédneme-li blíže, je týž již podle svého znění, dle pojmu *systemem neudržitelným!*

Co má znamenati: „od hmoty odvislý a hmotu provázející zjev?“

Není to přece pouhý zjev *průvodní*, nýbrž zjev — *následný*. Jinými slovy, dáme-li na slovo „odvislý“ důraz, je duch v poměru k hmotě, jako následek čili účinek k příčině. A to není nic jiného než materialismus kausativní, ale nosí pouze jinou masku.

Pustíme-li však se zřetele slovo „odvislý“ a dáme důraz na pojem „průvodní zjev,“ pak jsou hmota a duch dvě *bytosti samostatné*, jichž po-

chody pouze paralelně navzájem zabíhají. Psychické a fyzické stojí pak k sobě v poměru parallelismu. Je to *system psycho-fysického parallelismu*, jenž těší se mezi moderními filosofy veliké oblibě.

Jest nám bohužel zřící se velice interessantního úkolu výkladu a prozkoumání jeho. Také nenáleží to ani k naší úloze. Úkol náš spočíval v tom, abychom materialismu podlomili půdu.

Úloha tato je rozluštěna. Materialismus vidí se donucen k připustce, že *hmota a duch jsou dva samostatné světy*.

Ale materialismus, který tak připouští, vzdal se sám své nejpodstatnější části, totiž popření „duchového“.

Poznamenávám ti pouze ještě, příteli, že *system „psycho-fysického parallelismu“* dá se zcela dobře spojití s křesťanským přesvědčením o nesmrtnosti duše. Myslí-li kdo poměr duše k mozku jako poměr parallelismu nebo jako poměr vzájemného působení, je to s hlediska víry konečně lhostejné.

Myslím však, milý příteli, že ti na rtech stále tkví otázka, otázka totiž: jak je tomu s *důvody attributivního materialismu?*

Velice jednoduše — nemá totiž vůbec žádných! Všechny důvody, které uvádí, nedokazují totiž zcela nic, než že mozek a duše jsou spojeny v jednotu existence a činnosti, ale bez újmy samostatnosti hmoty a ducha. Nedokazují dále ni-

čeho jiného, než že následkem této „personální unie“ mají *mozek a duše zcela paralelně běžící dějiny*.

Nedokazují ničeho jiného, nežli že duše má v mozku svůj nástroj, s nímž pracuje nedokonale, je-li týž nedokonalý, s nímž pracuje mistrovsky, je-li týž vyvinut mistrovsky; že celá hra duševních pochodů je rozladěná, zmatená, nemocná, je-li rozladěn, zmaten a nemocen mozek; že tato hra je defektní a vadná, způsobí-li kdo mozku defekty nebo vyřízne-li nožikem mozkové části; že celá hra stává se tím stářejší a jednotnější, čím „vyhraněnější“ stává se stárnoucí mozkový aparát; že znavený mozek vystačí jen na znavenou, ospalou hru myšlenek; a že konečně ve smrti rozpadávající se a přestávající mozek

„Nuže,“ otázáš se, „proč se zarážíme? *Proč konsekventně neříkáme dále: že ve smrti rozpadávající se a přestávající mozek znamená duši právě tak se rozpadávající a přestávající?*“

V nejbližším pojednání odpovím ti k této otázce. Dovíš se, *proč neříkáme tak, nýbrž zcela jinak.*

19.

Nezničitelnost lidské duše.

1.

Máš, milý příteli, obdržeti *odpověď na otázku fundamentální důležitosti*, kterou jsi dal.

Otázka tato zněla: Jsou-li *životní* osudy lidského mozku spolu také *životními* osudy lidské duše, proč pak také konsekventně nepravíme, že *smrt* lidského mozku je spolu také *smrtí* lidské duše? Smrtelný úděl těla a tím mozku je však přestání, rozpad, zničení. Nebude týž jednou i koncem duše?

Dříve než zodpovím vážnou tuto životní otázku, příteli, smím snad krátce vzpomenouti *výsledku pátrání, jež jsme stanovili o poměru mozku a duše.*

Výsledek tento zněl:

Duše není produkována mozkiem (jak křivě tvrdí „ekvativní materialismus“).

Duše není výsledkem pohybů v mozku (jak křivě připouští „kausativní materialismus“).

Duše také není pouhým atributem hmoty (jak tvrdí „attributivní materialismus“).

Duše je spíše nehmotná, immaterielní bytost, jak jde na jevo z neodvoditelnosti psychických zjevů z pohybů hmoty — a je jednoduchá bytost, jak vyplývá ze skutečné jednoty vědomí.

Mozek je pak v poměru k duši, jako nástroj k hráči.

Na základě těchto výsledků zodpovím ti tedy otázku na počátku uvedenou!

2.

Dovol mi obraz!

U velikého koncertního piana sedí mistr hry

na klavír. Umělecky nacvičené prsty klouzají po klávesách a v harmonické kráse zaznívají šumné akkordy.

Dejme tomu, že bych přestříhl určitou strunu tohoto nástroje! Pak v řadách akkordů chyběti bude určitý tón.

Dejme tomu, že přeříznu ze strun deset, tedy chyběti bude deset určitých tónů! Dejme tomu, že bych přestříhal všechny struny tohoto nástroje, přestal by existovati i umělec!

Jiný obraz!

Jakýsi člověk je blízek smrti. Nastává tak zvaný rozklad v těle. V mozku přestává nerv po nervu fungovati — následkem čehož chybějí i určité psychické pochody. A zastaví-li pak všechny nervy a mozkové buňky své funkce — nuže, nezbyvá nic jiného než říci: potom přestane i duše.

Slyším, jak vyrážíš tichý výkřik hrůzy a pravíš: v tom je dáti materialismu za pravdu a nesmrtelnost duše je ze základu popřena.

A přece nikoli zcela, milý příteli! Přihlédněme k věci trochu přesněji!

Předložme hmotari tyto dva příklady či obrazy, které jsem právě předvedl tobě.

Sleduje-li první obraz až do konce, bude s námi souhlasiti a řekne: „Ano, umělec musí přestati!“

A sleduje-li druhý příklad až do konce, bude s námi souhlasiti ještě rychleji a řekne: „Jistě, duše musí přestati!“

Než je to poněkud zkrácený a ne zcela přesný způsob vyjádření. Prosíme-li hmotáře, aby se co možno exaktně vyjádřil, řekne: „Duše musí přestat *býti*.“

A prosíme-li ho, aby se vzhledem k prvnímu příkladu právě tak přesně vyjádřil, řekne: „Umělec musí přestati — — —,“ ach, příteli, nyní je tomu pojednou jinak, nyní to zní: „Musí přestat *hráti!*“

Vidíš, slovu „*přestati*“ dostalo se v každém z obou *případů naprosto různého výkladu a významu*. Tažme se pouze, který z obou významů je správný. Myslím, že je mimo všelikou pochybnost, že jedině správný význam je tento: Mozek — a to je věc dokázaná — *není příčinou, nýbrž nástrojem duše*; kdyby nespočívalo v tom něco odpuzujícího, rád bych řekl: mozek není příčinou, nýbrž *hracím nástrojem* duše. Zničen-li tedy nástroj, ovšem *přestati* musí i *hra* duše na tomto nástroji, ale *nikoli duše sama*, jako se zničením nástroje končí se hra umělcova, ale nikoli on sám.

Nebo krátce řečeno:

Mozek není producentem duše a není příčinou duše, ale jest nástrojem duše.

Produkující může svůj produkt, příčina může svůj následek s sebou strhnouti ve vlastní záhubu a ve vlastní zničení, ale duše není produktem mozku a není následným zjevem mozkových pohybů!

Naproti tomu nemůže nástroj ve svém vlastním zničení znamenati spolu konec umělce, jenž na něm hrál, konec jeho života, nýbrž jen konec činnosti jeho na tomto nástroji.

Řečeno bez obrazu zní: *Smrt těla neznamená ještě smrti duše!*

3.

Nechali jsme napřed mluvit hmotáře — nyní, milý příteli, promluvme ke hmotáři!

Přirozený zákon, hmotáři trojnásobně svatý přirozený zákon žádá, aby se pro každý (zdánlivě) zmizelý účinek síly dal dokázati ekvivalent.

Zemřel hrdý *Caesar*. Kam asi do celého světa přišla ona nesmírná psychická energie, která dle hmotářského názoru nashromážděna byla v jeho 1600 millionech buněk mozkových? Nic více a nic méně nezůstalo z ní, než co píše o něm Shakespeare v drasticky-velkolepé poesii:

„Pyšný Caesar, jenž mrtev jest a rozpadl se v prach, „snad uchrání před drsným severem?““

Zemře učenec! — Kde jest ekvivalent za onu okouzující plnost ideí, jež v něm kdysi přebývala a nyní jí již není?

Vojevůdce byl zasažen uprostřed bitvy smrtelnou kulí! — Kde jest ekvivalent za sílu jeho ducha, jež právě vědoma cíle řídila nesmírné massy vojska, jež v nejbližším okamžiku na všechny strany se zmateně rozpráší?

V parku villy „Wahnfried“ v Bayreuthě odpovídá pod zemí *Richard Wagner!* — Kde jest ekvivalent za onoho genia, jenž stvořil veliká, podivná díla hudební?

Umře matka! — Kde jest ekvivalent za onu vřelou lásku k pozůstalým dětem, jež snad dosud září z vyhaslého oka?

Materialismus to slyší — a mlčí!

4.

Ostatně ať nám někdo řekne, *jak* a *čím* mohla by duše přivedena býti k zničení a úplnému ustání?!

Zde pozvídají se materialismu přímo hory obtíží!

Přirozený zákon o naprosté nemožnosti, že energie může bez ekvivalentu beze stopy zmizeti, tento zákon přírodní *musí* hmotař připustiti, — ale pro obor světa duševního *chce* prostě míti výjimku!

Že zničení nástroje není stejně významné s konečným zničením naň hrajícího umělce, *musí* hmotař též připustiti; — ale že zničení mozku samo sebou ještě neznamena zničení duše, *nechce* jednoduše uznati!

Je to právě věcí chtění, resp. nechtění, a vůlí, jak známo, nemůžeme přesvědčiti!

Ale tážeme se dále: *čím* mohla by duše býti zničena?

Změnou v nějakou jinou formu všeobecné energie? — Ale duše nedá se zařaditi ve všeobecný fyzický soubor energie, aniž dá se nalézti někde ekvivalent této záměny!

Zmenšováním a pozvolným ujímáním až k neschopnosti energie? — Ale duše není prostorová, nesestává z částí, nemůže býti zmenšena aniž ubírána a odstraněna!

Rozkladem? — Není však složená!

Smíšením? — Ale s čím po smrti může býti smíšena? A potom smíšení je konečně též přece trvání, byť ve spojení s něčím jiným!

Nezbývá tedy materialismu k útěše nic jiného, než aby řekl: „nemám ovšem důvodů pro to, že by duše po smrti těla, resp. rozpadnutím mozku *musila* přestati; také nenahlížím, jak by *mohla* duše k přestání býti přivedena; — ale přes to pravím: smrtí těla přestává duše prostě existovati!

Nuže, milý příteli, to je jednoduché tvrzení! Měli bychom ve věci samé o sobě právo, spokojiti se prostým tvrzením opačným — ale na štěstí můžeme prohlásiti, že máme pro to *důkaz ze zkušenosti*, že netoliko je *nemožno*, aby duše *fyzickými pochody byla zničena*, nýbrž že duše *skutečně záhubu svého orgánu nebo nástroje, mozku, přežije*.

5.

Je totiž — mimochodem řečeno: mediky, nikoli theology, pevně stanovená skutečnost, že lidské

tělo, tedy také nervy a mozek, podléhají asi ve třech či sedmi letech úplné *výměně látek*. Možno říci s určitostí, že ustavičný proud nepotřebných, odumírajících, mrtvých částecek protéká lidským tělem a jeho všemi orgány, tedy také mozkiem — jenže proti tomuto toku smrti pracuje ještě mocnější proudění života.

Lidské tělo jest v ustavičném drobení, v ustavičném umírání, ale také ve stálém obnovování a životě.

V lidském těle, jež dožilo stáří sedmdesáti let, uskutečnila se tato stálá výměna látek, toto trvalé vyměňování všech hmotných částek těla, tedy také mozku, nejméně desetkrát.

Kdyby tedy pokaždé s úplným zánikem a vyloučením všech spotřebovaných molekul buněk mozkových také zahynula duše, byl by sedmdesátiletý člověk nejméně desetkrát změnil svoji duši. S ní ovšem i všechny představy, které (dle nauky materialistické) „v buňkách vzpomínek“ mozku byly uloženy v zásobě, a s ní také paměť a vzpomínka, která (opět dle materialistického názoru) ve „stavech napětí“ mozkových molekul latentně (skrytě, dřímajíc) žila. S pozvolným rozloučením těchto „stavů napětí“, podmíněných výměnou látky (dle nauky materialistické), resp. s vyhasnutím paměti a vzpomínky, byla by zničena také *totožnost vědomí* „Já“ v člověku a jeho schopnost k přehlednutí vlastní životní dráhy a, jdeme-li dále, celých dějin světových. Stařec úplně

by zapomněl práce a výsledků svých let mužných, muž svého jinošství a jeho slunných i bouřných dnů, jinoch blaženého dětství.

Národ znal by události své minulosti pomalu a ponenáhlu vždy těsněji a zmateněji a konečně by jich už ani neznal.

Ale přece ve skutečnosti je tomu zcela jinak! Vážně nebude hmotář popírati totožnost sebevědomí „Já“ i při stálé výměně tělesných hmotných látek ani schopnosti člověka k životním a dějinným vzpomínkám. Mohlo by se nanejvýš říci, že vylučující atomy a molekuly předávají následujícím své „stavy napětí“ a tím (dle názoru materialistického) paměť a vzpomínku — ale k tomu patří již zase bytost, která odcházející a přicházející spojuje v jednotu.

Jinými slovy: k tomu patří duše! Duše, která sice v mozku a s mozkem jako svým orgánem je *činná*, ale která ve svém *bytí* stojí nad výměnou látek tohoto orgánu a nástroje. Duše, která i různé stavy napětí ve hmotě mozkové i různé psychické zjevy ve vědomí za různých stadií lidského života uchovává, nese, ovládá a navzájem spojuje! Nikoli, toho popříti nemůže nikdo! Také ani tehdy ne, i když opustil již s duší plnou víry zemi dětství a ztratil víru svou na zaprášených a špinavých ulicích života tak lehce, jako ztratil mléčné zuby, a když pak snad jako stařec se srdcem, v němž není víry a není krve,

prolité z mnohých ran životních, zaměří kroky své ještě jednou k otčině svého dětství.

Jak *všechno bylo jinak*, když se loučil! Jak všechno je *nyní jinak*, když zase přišel! Kde je jabloň, pod níž jako chlapec kdysi ležel a snivě hleděl k modrému nebi? Kde je lavice, pod vinným loubím růžemi zakrytá, na níž matka kdysi mu vypravovala o Bohu a učila ho modliti se?

Jak se od té doby přece *všechno změnilo*! Jeho vlas, jeho bílý vlas poukazuje na blížící se zimu, jeho oko je kalné, hůl se chvěje v ruce a nohy jeho jsou chůzí brzo znaveny!

Ale *jedno zůstalo stejným* — duše, která všechno, co kdysi bylo a co nyní je, shrnuje v jednotu sebevědomí „Já“?! Duše, v níž nyní spojují se staré, rozmilé vzpomínky, jako když někdo kdesi shledává polozapomenuté zlomky jakési melodie — — — — tiché, sladké písně vánoční o „kvítku, který z růže vypučel ve chladné zimní noci,“ a o jeslích ve stáji a v nich o „spanilém chlapci kadeřavého vlasu“, — k němuž se jako dítě kdysi modlíval! Duše, z níž nyní se vzpomínkou na ztracené štěstí z víry a po něm následující bezutěšenosti životní může se vynořiti refrain jiné písně: „O jak daleko je, co mým, co bylo kdysi mým!“

6.

Ale ještě nejsme úplně u konce, milý příteli! Není srdci mluvití slovo poslední, nýbrž má je míti rozum!

Viděli jsme, že duše má v mozku nástroj ke své činnosti, jenž podléhá stálému rozkladu. Ale sama ve vlastní své podstatě rozkladu toho neprožívá — jenž v těle stále se děje, — důkaz toho, že je povznesena nad změnitelnost a stálou výměnu hmoty.

To konečně připustí i hmotařsky smýšlející člověk. Ale, milý příteli, připojí *závěrečné* ohrazení.

Řekne totiž: *připouštím*, že duše skutečně nemůže býti odvozována z pochodů mozkových, a že mozek je pouze nástrojem duše. *Připouštím*, že duše ve své nejvniternější podstatě zůstává nedotčena stálou výměnou látky v mozku, a že v lidském životě jinak naskytuje se v mozku mnoho obnovování — aby se užilo toho výrazu ale nikoli obnovování duše. *Ale*, bude hmotař pokračovati, neznamená to nic jiného, nežli že duše *není* vázaná na *určitou* hmotu mozkovou. Tato může se měnit, může býti jiná v chlapci a jiná ve starci, — a přes to může tu býti stejná duše. To vše připustím! Ale že *by* duše *vůbec* nebyla vázaná na *nějakou* hmotu mozkovou, z toho ještě daleko nenásleduje!

Pravím tedy, — tak podá hmotař svůj závěrečný soud — pravím, že duše není vázaná na mozek v jakémisi *určitém* stavu vývoje, — ale pravím, že je vázaná na *massu* mozkovou! Umělec není také vázán na jediný určitý nástroj; ale chce-li *vůbec* hráti, musí přece míti *nějaký* nástroj! A má-li duše býti činna

v tomto smyslném světě, musí míti nějaký nástroj, mozek. Ano, může býti: *mozek není duší*, ale *duše nemůže býti bez mozku*, aspoň nikoli ve smyslném těle. Tak zní tvrzení hmotařské, jež nám s jedné strany připouští *důležitou část*, totiž nehmotnost duše, — jež nám však s druhé strany ještě důležitější část *popírá*, totiž možnost mimotělesné existence duše. Přiznání toho dobře se držme! Popírané však budiž dáno *v otázku* o možnosti mimotělesné existence duše pro následující pojednání.

20.

Možnost mimotělesné existence duše.

1.

Mozek je nástrojem duše, — nezapomeňme toho, milý příteli!

Z toho nástroje vychází umělecká hra psychických pochodů. Ale, co jednou bude, vyrve-li nebo rozdrťí-li smrt duši její nástroj?

Držme se opět, abychom dali odpověď, onoho příměru s umělcem a jeho nástrojem! Je-li zničen nástroj umělcův, není tím spolu zničen umělec sám. A jinak není ani s duší; rozpadne-li se a je-li ve *smrti* zničen její orgán, *mozek*, *neznamená to také spolu smrt a zničení duše*.

Ale *nevěra* rozhodně to popírá. Připouštím, praví *nevěra*, že za celého lidského života velmi dobře lze použití onoho porovnání umělce a jeho

nástroje k poměru duše a mozku. Ale okamžikem smrti přestává použití tohoto příměru. Mohu ovšem říci o *umělci*: žije dále i když zničen byl jeho nástroj, protože právě jeho život může mít ještě jiný obsah, nežli tuto hru tónů. Umělec může, i když se mu vezme každý nástroj, býti činným i v jiném způsobu; může zpívat, může se oddati vědecké práci, může si hledati jiný obsah životní.

Ale, praví nevěra, nemůže toho duše, a proto *nemohu* připustiti o *duši*, že by přetrvala zánik svého nástroje, mozku. Duše nemůže si hledati nového životního obsahu. Hra tónů není jediným *životním obsahem* umělcovým, ovšem, ale hra psychických pochodů jest *jediným* životním obsahem duše. Co jiného má duše činiti, není-li jí prostřednictvím nervů a mozku podáván material ke zpracování? Nedostává-li se umělci záchvěvů strun jeho nástroje, kterých potřeboval a užíval dle svého individuálního, geniálního způsobu, může činiti a prováděti něco jiného! Ale co činiti má duše, nepřijímá-li již dojmů ze světa zevnějšího skrze nervy a mozkové záchvěvy, které ovšem může zodpověděti pocity, představami, myšlenkami, žádostmi, city atd.? Ano, pro ni není již ničeho; — *duše musí se smrti těla*, se zánikem mozku *uhasnouti*, protože jí není již přiváděn životní pokrm; tak jistě musí zhasnouti, jako zhasíná plamen, když dohořívá svíce, neboť tím jest u konce hmota, z níž ssála svoji potravu.

Ano, tak je tomu, řekne hmořař: duši s rozpadem smyslového orgánu, mozku, jest odňat další dovoz životní potravv. Neplane jí vstříc nádhera barev, nešumí pro ni již akkord, nemůže již k ní dosáhnouti a jí vzpružovati vůně, a sladkost, a krása ušlechtilých forem, protože zlaté poháry vymřelých smyslů nečerpají již z velikého proudu životního a nemohou přiváděti jeho toků v mozkovou číši, z níž pak by pila duše. A proto *musí duše se smrtí těla přestati žiti*, protože nemá již žádné životní potravv a žádného životního obsahu.

2.

Materialismus poukáže ještě na duši zvířecí a vytáhne její životní konečnost na důkaz proti nikdy nekončícímu životu duše lidské.

Řekne, že také duše zvířecí nepřetrvá smrti života zvířecího. Myšlenka o dalším trvání duše zvířecí po zániku těla a speciálně zvířecího mozku postrádá skutečně každého oprávnění. Co měla by na př. činiti nebo na práci míti duše smrtelným výstřelem postiženého malého ptáka, jestliže se zničením smyslového ústrojí a mozku pro ni nesvítí již ranní červánek a nekyne kvetoucí ratolest a ptačí hrdélko nemůže již se chvěti a jásat? — Duše zvířecí nemá již nároku, aby přežila smrt zvířecího těla; se stavbou těla, které jí náleželo, s vykonáním služby, kterou prokázala pro trvání a množení druhu, jemuž zvíře nále-

želo, byla celá životní úloha *zvířecí duše* dokončena — — — — nyní může, ano musí zajíti!

A tak bude tomu také s duší lidskou: není-li pro ni životního obsahu a možnosti, aby jakým-koli způsobem byla činná, — potom ať zhyne, ano musí zahynouti!

3.

Snad jsi již, milý příteli, měl často dojem, že *úsudky materialismu* rovnají se na první pohled železnému řetězu, jehož články nedají se rozlomit. Přihlédneme-li blíže, opět a opět bývá jeden či dva články v tomto řetěze závěru velmi slabé a malým škubnutím na tomto slabém místě dá se celé tkanivo netěžce roztrhnouti. Také v naší otázce není jinak. Můžeme všechno, co praví materialismus o duši *zvířecí* nezávadně připustiti. Můžeme také podepsati větu: není-li již (se smrtí) pro lidskou duši obsahu životního a možnosti, aby se nějakým způsobem oddala činnosti, potom musí zahynouti, potom ať zahyne!

Ano, potom *musí* zahynouti — je pravda; neboť bez *obsahu* životního není také pro duši *možný* další život!

A potom také zahyne; jest opět pravda; neboť nemá-li již duše cenného životního obsahu, potom *není hodna* dalšího života.

To všechno je pravda a správné, milý příteli; jenom že *nelze* toho říci o *lidské duši*; neboť

lidská duše má i po smrti ještě a to nejvyšš cenný životní obsah.

4.

Abychom to dokázali, jest nám poněkud zevrubněji obíratí se thematem „duše lidská a duše zvířecí“.

Kdo by co možná stručně označiti chtěl *životní úkol zvířete a zvířecí duše*, mohl by říci, že jejím posledním a jediným cílem je stavba zvířecího těla a udržení druhu. *Životní úkol člověka a lidské duše* sahá však daleko za tento cíl. Zajisté nikdo nebude vážně tvrditi, že by člověk byl na světě jen proto, aby živil své milé tělo, jeho chránil a je pěstoval, aby založil rodinu a tím sloužil stálému trvání lidstva. *Nikoli, životu lidskému vytčen je přece docela jiný smysl*, nežli brutální hlad a banální láska.

Hlad *zvířete* jest utišen, nalezlo-li na poli dosti živných zrněk, a jeho žízeň je zahnána, napilo-li se do syta z čistého lesního pramene.

Zvíře zajímá se o svět, ale jen potud, pokud slouží jeho sebezachování a zachování jeho druhu; další a hlubší zájem, *otázka* o příčině, účelu a souvislostí věcí, *pátrání* po neznámém a vědění hodném, *navrhování* problemů — toho všeho pro zvíře není. Polárnímu medvědu ještě nenapadlo, aby nepodnikal pouze honby na tuleně, nýbrž aby se též obíral problemem polárního bádání; ještě nevyskytla se, leda v pohádce, porada myší, jak

by se kočce zavěsila rolnička a aby mohl se tak zlepšiti sociální stav nižších zvířecích tříd; dosud nepřípadl chytrý had na ideu, oddati se bádání o významu hadů v národních bájích, a kočka, která za kamny předla svým mláďatům, nepřišla na myšlenku, aby jim vypravovala dějiny z velice pohnutých životních osudů kočičího národa od zašlých časů, kdy je kdosi v Egyptě božsky uctíval, až k lepším, moderním časům, kdy počínají lidé stavěti kočičí a psí hřbitovy.

Řekneš, že právě zvíře nezná vyjádření svých myšlenek v řeči a písmě! Ale, milý příteli, i kdyby zvíře mělo možnost řeči, *neřeklo by přece nic*, právě proto, že neví, co říci. Kdyby světoznámí ptáci, kteří kdysi zachránili římský kapitol, mohli tak dobře mluvit, jako dovedli štěbetati, nikdy a nikdy nedovedli by říci o tom svým potomkům, jak kdysi velice významně zasáhli v dějiny světové. A prosím-li tě, abys si představil, jak kdesi na husím rybníku štěbetající zvířata si vypravují o tomto velikém činu svých předků a světodějných jeho následcích, vypukneš v hlasitý smích.

Právem, milý příteli! Je vskutku směšno přisuzovati zvířeti schopnost vyprávěti *dějinné obrazy* z minulosti.

Zvíře není schopno vytvořiti nějaký *abstraktní pojem* o věcech přítomných či minulých událostech. Dravec v pasti má celé množství pocitů nedostatku vzhledem k svému okamžitému, velice nepohodlnému postavení. Ale aby se vzmohl k to-

mu, aby srovnal svůj nynější stav s nespoutaným životem snad ještě před nějakou půl hodinou a tím dospěl pojmu „svoboda“, k tomu neschází mu nic, leč věc hlavní: rozmach ducha, který zanáší pouze lidskou duši v ráj ideí a ideálů, který zvířeti na vždy zůstává uzavřen.

Zvíře nemá schopnosti k reflexi, t. j. k poznání, které posuzuje skutečnosti a oceňuje učiněné zkušenosti. Proto není také *kulturních dějin* zvířete. Přelétaví ptáci létají ve 20. století s toužou hloupostí proti těžkým skleněným kotoučům majáků, aby si o ně rozbili hlavy, jako před několika tisíci léty zalétali do osvětlovacích ohňů na březích foenických, aby si v nich sežehnuli křídla.

Jakou cestu od té doby urazil duch lidský, — od onoho času, kdy na břehu namáhavě udržovaný oheň varoval jednoduchý dřevěný člun před úskalím, až k přítomnosti, kdy svrchovaně umělecké osvětlovací zařízení na majácích provází obrovské moderní poštovní koráby s jich celým obsahem podivuhodných děl techniky hučícím mořem i vysokým vlnobitím!

Ale zvíře nečinilo *ani jediného vynálezu*, ani nedalo sebe skrovnějšího počátku ke kultuře. Říká se ovšem, že mnohé opice posloužily si kamenem, aby rozbily ořechy neb ovoce v tvrdé skořápce, — a odtud k vynalezení kladiva je prý malý krok! Zajisté; ale právě maličkost tohoto kroku dokazuje, nikoli že lze snadno tak učiniti,

nýbrž právě že naprostá nepřemýšlivost zvířete není s to, aby tento malý krok učinila. Člověk učinil tento dětský krok a tisíce obrovských kroků k tomu; — ale zvíře nikoli!

Jinými slovy: *zvíře* zná věci, jež s ním přicházejí ve styk, jen potud, pokud slouží ke stavbě jeho těla — ale tu rozhodně, s báječnou jistotou instinktu! Ale za to dále nekráčí. Zůstává vězeti úplně v oblasti tělesnosti, úplně v obvodu smyslnosti a instinktu. Kde kruh tento, do něhož je zakleto, je zdánlivě proražen, není ve skutečnosti činným duch, nýbrž dressura! Může se podařiti, přiměti ucelivého orang-utana v zoologické zahradě k tomu, aby se naučil jísti nožem a vidličkou, bráti do rukou noviny, kouřiti cigarety a důstojně nositi nejmodernější límec; — ale ponecháme-li zvíře svobodně pobíhati v jeho domácích lesích, nestane se zajisté Prometheem opičího světa, nýbrž v brzku opět divokou bestii.

Zvíře zná také představy o „dobrém a špatném“, jen potud, pokud se vztahují ke stavbě jeho těla. Co zvířeti prospívá, je „dobré“, co mu působí bolest, je „špatné“. Zvíře zná tedy „dobré“ a „špatné“ asi v tom smyslu, jaký pojem tyto mají v řeči: „je mi dobře“ a „je mi zle“. Ale k úsudku „jsem dobrý — jsem špatný“, nedospělo ještě žádné zvíře. Zvíře jest ocenění *morálního* naprosto neschopno. Umírající lev nepocítil výčitek svědomí, při vzpomínce, že na místě gazell hubil lidi.

Zvíře má dále jen cit pro *vlastní* blaho nebo škodu; ví: něco *jest mně k dobru*, něco působí *mně bolest*; je naprosto ovládáno citem pro *vlastní* blahobyť, egoismem. Citu pro jiné, který spočívá v oceňování a nikoli pouze v instinktu, (tedy tak zvaného altruismu) zvíře není schopno. Úsměvu štěstí, které tu říká: učinil jsem *ti dobru*, slza lítosti, která žaluje: učinil jsem *ti bolest*, zvíře nezná!

Nenamítejž nám nikdo, milý příteli, *proti tomu* některých zjevů společného života jistých zvířat!

Jde při tom z části o zcela egoistické pohnutky, chceme-li vůbec užití toho slova, z části o instinktivní srovnání v hejna, kolonie atd. *Nenamítejž* nám též nikdo zjevu mateřské lásky u zvířat! *Zvíře-matka* „miluje“ mládě podložené právě tak, jako pravé; a jakmile mladé zvíře péče mateřské již nepotřebuje, opouští své matky nebo bývá jí vzato, a jest matkou také brzo úplně zapomenuto.

S poměry lidskými srovnáno to býti nemůže! Jediný člověk dovede své společnosti vtisknouti charakter „společnosti lásky“ — tedy charakter duchovně — mravní. — *Zvíře* zná pouze společnosti prospěchu a fysické pomoci! A pouze matka dítěte lidského schopna je mateřské lásky na základě duchovního ocenění; pro lidskou matku je pouze její dítě dítětem jejím, a matka nezapomíná dítěte svého nikdy, i když mu může jen chudičké světélko dáti o dušičkách na hrob!

Zvíře není schopno ani mravního citu, ani *mravního zušlechtění!* Pes stal se již od dob kolových staveb věrným společníkem člověka. Ale psi nedali si dosud ani nejmírnější práce, aby upravili život svůj tak, aby právě o vlastnostech psího plemene nemohlo užívatí se vyčítavého slova: cynismus! Straky dosud neodložily zlodějství a jsou neustále oněmi hříšnicemi, po nichž házejí malí školáci kamením, jakmile po prvé přečetly článek: „Zlodějská straka“. Královský tigr je stále úkladným vrahem a kannibalem, a zůstal nehoden vznešeného svého jména.

Řekneš, milý příteli, abych nežertoval a nezapomínal, že nikdo nemůže zvířeti říci, v čem by jednalo nemorálně a v čem by se mělo polepšiti! Ale to je právě, že zvíře nemá porozumění pro poučení. V nejlepším případě rozumí hlazení rukou neb ostrému zavolání či ráně bičem; — ale to je také všechno. Co je nad to, zní hluchým uším, pro něž neplatí „efeta“ (otevři se)!

Zvíře nemá konečně *náboženství!* Nezná pohledu k nebeským mocnostem ve štěstí, v utrpení, v nouzi a smrti! Ale nevěrci odvážili se zcela vážně tvrditi, že ve štěkotu, jímž mnozí psi pozdravují vycházející měsíc v úplňku, spatřovati lze výraz prvního jemného tušení jakési nadpozemské! bytosti; ale sotva zasluhuje námahy, obíratí se takovými fantasiemi; mohli bychom právě tak ve známé písni ocasatých hostů na

střechách hledati předtuchu nadpozemské hudby sfér a její ohlas ve zbožných duších kočičích.

Nikoli, zvíře náboženství nemá! A co umějí zpívati pěvci, o „večerní modlitbě ptáčete“ ke Tvůrci a mluvíti o tom básníci, může býti hluboce krásně cítěno; — ale cítěno je právě idealisujícími nebo zbožnými lidmi, ale nikoli zvířetem, jež nezná modlitby a svého Tvůrce velebí prostě tím, že plní účel svého života!

A tímto životním účelem zvířete a zvířecí duše — shrneme nyní vše, co bylo řečeno, v krátkosti — je stavba zvířecího těla a zachování druhu. Duše zvířecí stojí ve službě těla a ve službě druhu. Tvoří pouze hodnoty tělesného rázu, smím-li se tak vyjádřiti, tedy hodnoty pomíjející. Zajde-li tedy tělo samo, jest úloha jeho rozluštěna; jiné úlohy pro zvíře není; — se zvířecím tělem může tedy a musí tedy také zahynouti zvířecí duše!

A je-li zvířetem o to postaráno, aby jeho druh trval dále, jest i v tomto ohledu vyplněn životní úkol zvířecí duše, která převzala životní úkol zvířecí od individuí jiných; — *zvířecí duše může a musí tím spíše zajíti!*

Proto u zvířete je smrt těla také koncem duše.

5.

Mluvili jsme o zvířeti, jeho životním úkolu a jeho životním obsahu.

Jaký pak je životní úkol a životní obsah člověka?

Zde, příteli, můžeme se vysloviti ještě stručněji! Jde zajisté o pravdy, s nimiž od mládí jsi důvěrně seznámen.

V čem spočívá životní úloha lidské duše? Vyčerpává se celá její činnost ve službě těla a v péči o trvalé udržení lidstva?

Nikoli, toho nebude vážně tvrditi nikdo! Stojí-li u *zvířete* duše ve službě *hmoty*, stojí u *člověka* hmota ve službě duše. Je-li u zvířete duše stejně takořka oblitá hmotou, jest u člověka a skrze člověka hmota takořka politá duší. *Člověk* stojí proti hmotě souveraině jako pán a velitel; *zvíře* stojí v pravomoci hmoty jako otrok!

Člověk běře mramorový balvan a dává mu tvar a podobu bohů! Napíná němou strunu a dává jí plesati a jásati, naříkati a sténati. Donucuje paprsek světelný, aby mluvil o světech, jichž lidské oko nevidělo, a aby přinášel zprávu o jich způsobu a vlastnostech! Pohlédl téměř nekonečně daleko ve vesmír a spočetl obrovské jeho sumy hmoty a síly a neméně otevřel si veliký svět nekonečně „malého“ a rozeklál atomy v elektrony!

Živly vypínají se bouřice, hlučice, drtíce, sežehující, ničící; — a vítězný a triumfální *jásot* člověka překoná jich bouřné zpěvy! Hradby po hoří jako věže staví se proti němu, kde raziti chce obchodní cestu a své chodby razí si hlubinami prahornin!

Člověk zbystruje své oko teleskopem a mikroskopem, ucho své mikrofonom, svůj hlas šíří v dál telefonem a svým slovům dává perutě telegrafem! Mění ohromnou sílu proudících a řídicích se vodních mass ve světlo jasné jako den, a činí rámě své téměř všemocným hroznou silou malého kvanta výbušné látky, kterou vynalézá.

A nyní řekni mi! nemá-li již duše býti schopna i v budoucnosti, nemůže-li hráti na několika stech grammů mozkové hmoty, když po celý svůj život řádně si zahrávala celou nesmírnou hmotou světovou.

Odpovíš mi, že jest ovšem nesmyslné říci, že by již pro duši nebyla možná činnost, je-li těch několik nitek — jsou to vskutku jen nervové nitky pouze pěti smyslů — přetrženo, nitek, které ji spojují se světem zevnějším, když byla duše tak souveraině pracovala s materiálem dojmů, který jí byl zprostředkován nervy a mozkiem.

Ale budeš se mě tázati, jakým jiným způsobem mohla by duše těla zbavená vstoupiti ve spojení se světem zevnějším, nežli skrze pět nám známých smyslů? Mohu ti otázku tuto zodpověděti právě tak málo, jako ji vůbec zodpověděti může člověk. Nám lidem nedostává se naprosto žádné zkušenosti o tom, jak bude duše činná *bez nervův a bez mozku*.

O tom můžeme pouze míti tušení! *Smyslné poznávání, smyslné pozorování* jistě duše míti nebude. Všechna její činnost bude spíše druhu

nadsmyslného; — předpokládáme-li, milý příteli, že se duše ještě vůbec bude zabývat světem zevnějším, z něhož odešla smrtí.

A ostatně není ani důvodu, proč by duše, zbavená těla, měla se zabývati *světem zevnějším*. Duše má ještě jiný, nekonečně bohatší, krásnější a cennější svět, jímž po smrti tělesné se může obírat, a tím je i její *vlastní svět vniterný, svět ducha.*

6.

Poslední slova tvoří přímo jádro naší otázky, je-li pro duši, odloučené od těla, *možnost k mimotělesné další existenci čili nic.*

Pravím ještě jednou: nechceme tvrditi, že by těla zbavená duše lidská vůbec neměla vztahů k zevnějšmu světu, který kdysi v těle obývala. Může býti pravděpodobno, že duše po smrti cítí v sebe prouditi *plný tok* světa zevnějšího, z něhož kdysi pěti průlevy přijímala jednotlivé vlny, můžeme říci vlny étherické nervovými průplavy pěti smyslů. Může býti pravděpodobno, ač nevíme, kterak mají étherické záchvěvy na duši působiti *bez nervův a bez zprostředkování mozku*; ale konečně víme právě tak málo, *jak se to děje s prostředkováním nervův a mozku*. Víme pouze, že duševní pochody *nejsou* účinkem pochodů hmotných, nýbrž *jen* odpovědí duše na pochody hmotné; a táži-li se, jak étherické pohyby, nebo táži-li se, jak mozkové pohyby mohou tak na duši působiti, že

na ně odpovídá, je konečně v pravdě jednotejné. Jde při obou o problem působení hmoty na ducha. A *že toto je skutečností*, vidíme *na* svém vlastním působení a utrpení, že je stále dvojaké, duchovně-tělesné; ale jak se děje toto působení, neví žádný člověk! Ale i kdyby vztahy duše k zevnějšímu světu měly býti smrtí přerušeny, má přece životní perioda duše v těle svůj veliký význam. Rozmanitých popudů dostalo se zajisté duši z krásného božího světa; — ovšem, řekl bych, bylo to jen jako tiché ladění strun k budoucím věčným zvukům a harmoniím. Ale to všechno, milý příteli, netýká se *jádra naší otázky*, ač by se i o tom mluvíti mělo.

A toto jádro zní: duše lidská *nutně již nepotřebuje světa zevnějšího*, aby po smrti měla ještě nějaký životní obsah; má svůj *svět vniterný*, který jí zajišťuje obsah *životní, obsah* jsoucnosti a proto *i možnost* jsoucnosti.

Duše lidská má svět vniterný, neodvislý od hmotného, proto *může* trvati dále; duše zvířecí má vniterný svět vázaný pouze ke hmotě, stojící ve službě hmoty, proto *nemůže* trvati, — rozpadá-li se při smrti hmota smyslového aparátu a mozku: tak zní závětí těchto dvou vět.

Lidská duše má vniterný svět, na hmotě nezávislý, a ve službě hmoty nestojící!

Je to především veliká říše *pravdy*, ideí a ideálů, z nichž člověk ve smyslu mnohem vlastnějším žije, nežli z klasů země a jich zrna. První vlastní

hlad dítěte, procitá-li jeho rozum, je hlad po myšlenkách. „Máti, vypravuj!“, prosí dítě, a jeho duše občerstvuje se nejraději u studnice, která vytryskuje v říši dětských *ideálů*, u pramene pohádek! Největší hlad muže je jeho duševní hlad po pravdě. Jest pouze ostře a jasně proti tomu nám si uvědomiti, jak zvíře může zapomenouti všech vyšších pudů zvířecí duše veškeré vděčnosti a věrnosti jen pro tělo, jímž lomcuje hlad, — a jak člověk může zapomenouti i nejmocnějších pudů těla a krve pro duši, již lomcuje hlad po pravdě!

Dravé zvíře pouště leží třeba po celé dny a noci na číhané, protože nemůže zapomenouti hladu; — ale člověk může celé dny a noci zapomínati hladu a nebezpečnosti a číhaje pozorovati zvíře nějaké, jen protože ho svírá touha po vědě!

Ano, z pravdy *vlastně* člověk žije! Zvíře, které si v zemi vyhrabuje doupě nebo se hrouží do hlubin moře, hledá tam pouze ochrany či výživy; — člověk hledá tam však vědecký materiál! Zvíře činí všechno, co mu je možné, aby zachovalo svého těla; — člověk je s to, aby tělo své zničil, aby mohl co nejvíce vykonati ve službách pravdy a povinnosti.

Ve službě povinnosti, řekl jsem! — Vstupujeme tím na novou, zvířeti uzavřenou půdu, *na půdu mravního dobra!*

Zvíře zná pouze dobro tělesné; jen člověku je známo dobro *mravní*. A také zde jenom člověk

může jíti tak daleko, že ve službě vlastní povinnosti nebo ve službě dobrovolného poskytnutí pomoci spolubližnímu, ba docela i spolubližnímu „cizímu“, nemyslí již na vlastní život tělesný a obětuje ho s jasným vědomím a svobodnou vůlí. Je to paradoxon plný přehlubokého smyslu, že člověk život svůj může vydati, aby žil své povinnosti nebo svým spolubližním! Hluboký smysl spočívá právě v tom, že lidská duše (zcela jinak nežli duše zvířecí) nestojí ve službě tělesných statků životních, nýbrž tělesný život je ve službě statků vyšších, duševních a duchovních!

A pouze v člověku dříme *snaha po blaženosti* — po štěstí, jež nemá za svůj účel (jako u zvířete) pouze blahobyť tělesný, nýbrž rozvoj a zdokonalení všech vniterných vloh a schopností duševních, tedy jedním slovem *mravní* zdokonalení duše.

Člověk může se všeho dobrovolně vzdáti, i svého tělesného života. Jen jednoho vzdáti se nemůže: toho, co pokládá za své štěstí. A za své štěstí pokládá člověk vždy onen stav, který uznává jako rozvoj a uspokojení svých vloh, schopností, náklonností.

Je zajisté veliký rozdíl mezi štěstím austrálského černocho, moderního světského člověka a umírajícího sv. Františka Xavera, jehož poslední slovo znělo: „Pane, dej mi duše!“ — ale v tom není mezi všemi třemi rozdíl, že každý chová v sobě vřelou touhu, aby splnění viděl hořící tužbu, která jako věčné světlo plane v srdci před

obrazem, v němž právě každý uctívá životní svůj ideál!

A protože lidé na zemi nenalezali posledního rozluštění svých záhad a nikdy nenalezli posledního vyplnění své tužby, pozvedali proto zraku svého k nebi, zdali tam nahoře nečeká jich blaženost a pravda. Člověk má ve svém majetku nebeský dar *náboženství*; — on jediný, zvíře daru toho nezná!

Hrozná tragika spočívá v jistých staroegyptských obrazech, které obsahují náboženské představy. Tu vidíme modlící se lidi, jak klečí před posvátným zvířetem — Apisem, s tázavým pohledem a prosebně sepiatýma rukama. Zvíře nerozumně dívá se na prosebníka — žvýká dále, aby utišilo svůj hlad. A člověk? klečí a klečí, a modlí se a modlí se dále — — — —, aby též utišil svůj hlad!

Nuže, víš, milý příteli, z čeho žije duše?

7.

Je nám spěchati ke konci!

Životním obsahem *zvířete* je jeho *podstata tělesná*. Životním obsahem *člověka* jest jeho *podstata duchovní*! *Zvíře* staví si své tělo z látky, kterou mu podává svět; *člověk* staví si říši své pravdy, mravnosti, blaženosti; — ale látka, kterou mu k tomu nabízejí nervy a mozek, ježto mu z okolního světa zprostředkují povzbuzující dojmy, tato *hmota* na ten způsob se mění, zjasňuje, zdu-

chovňuje, že se stává zcela *samostatným*, na hmotném úplně nezávislým životním obsahem duše!

A tak se stává, že pro *duši zvířecí* není samostatného životního obsahu, rozpadne-li se ve smrti zvířecí tělo; je však ovšem samostatný životní obsah pro *lidskou duši*, je-li smrtí uvolněná od svého těla. *Duše zvířecí nemůže již dále žíti*, protože již nemá životního obsahu — duše lidská *může* trvati dále, protože jí k službám stojí samostatný životní obsah.

Může dále trvati, duše lidská — — — — ale bude-li po smrti také dále *žíti*? Skončíme touto otázkou, milý příteli! Dosáhli jsme svého zatímného cíle! Tento cíl, smím-li naň tebe upomenouti, záležel v zodpovědění *otázky*, je-li duše lidská schopná existence ještě tehdy, nejsou-li jí k službě nervy a mozek, aby se stýkala se zevnějším světem.

Odpověď zní: Ano; neboť duše vytvořila si z dojmů přijatých *ze světa zevnějšího* zcela samostatný, duchovní *svět vniterný*, a tento svět vniterný, jenž záleží z ideí pravdy, mravnosti, blaženosti a náboženských myšlenek, bude jejím obsahem životním ještě po smrti!

Proti tomu nemůže se *namítati*, že myšlenek není bez nervův a mozku! Ano, bez nervův a mozku nebude pro duši *smyslového* zprostředkování okolního světa, ale *duchovní* činnost duše jest již v tomto životě nadsmyslná; tou bude tím více po smrti a nebude potřebovati popudu

smyslového. Nevíme mimo to, bude-li duši zba-vené těla obtížnější, nepostřehovati zjevů hmotného pohybu, nežli je možno duši *v těle* postřehovati pochody mozkové, tedy také hmotné pohyby.

Má-li lidská duše po smrti styky *se světem zevnějším* či nic, je lhostejno. Rozhodně má pak lidská duše ve svém majetku duchovní *svět vniterný*, jako svůj životní obsah, — je tedy *možnost* dalšího jejího trvání po smrti těla dokázána.

Mohli bychom nanejvýš nadhoditi otázku, jak je asi s oněmi dušemi, jež nemohly si nikdy získati jakýsi obsah životní, protože smrt oddělila duši od těla, dříve nežli tato byla dospěla duchovní vyspělosti a zralosti. Opouštějí zajisté mnohé *dětské duše* tuto zemi již velmi záhy, mnohá pak duše zůstává po celý svůj život v těle zahalena *chmurnou nocí duchovní*.

Ale právě těmto duším bude okamžik smrti také okamžikem osvobození ode všech tělesných stavů, jenž probudí v lidské duši všechny zárodky duchovní, které v ní dřímají pod příkrovem ještě nevyvinutého anebo znetvořeného mozku, v krásný květ. Ne, že by se v tomto pozemském životě duše *vyvíjely* zárodky ducha, na tom nezáleží, — nýbrž že vůbec *tu jsou* — a mohou dospěti zralosti, jakmile se duše stává svobodnou.

V duši zvířecí nespočívá ani sebe menší schopnost, ani sebe menší zárodek k samostatnému duchovnímu životu.

Ale duše lidská jest *ošetým polem*, plným zárodků duchovního života. A proto stává i pro duši nemluvňátka *při nejmenším* — tak říkáme prozatím — *možnost*, že soumrak smrti *je pro* ni ranním svítáním ke krásnému dni a nikoli večerním soumrakem k věčné noci.

21.

Nutnost dalšího trvání duše po smrti těla.

1.

Počíná-li tělo rozkládati se v okamžiku smrti, rozpadávají-li se nervy a mozek ve své atomy prachu, musil by počínati i rozkladný proces duše, *pokud* by duše byla produktem aneb účinkem nebo následným jevem mozkových pohybů. — Ale tím duše není.

Je-li smrtí smyslový ústroj a mozek duši odňat, musila by duše buď úplně přestat, nebo při nejmenším (což ostatně není myslitelné) k mátožnému životu bez obsahu, *pokud* životní obsah byl jí jedině skrze smysly zprostředkován, poklesnouti. — Ale duše lidská přeměnila přijaté dojmy ze světa zevnějšího s charakterem smyslovým ve svět vniterný s charakterem duchovním. Má tedy samostatný obsah životní, *může* tedy po smrti žíti dále!

Ale *bude-li* také po smrti dále žíti? Či není myslitelné, že přes svůj životní obsah poklesne v „Nic“? Není možno, aby k trpkému slovu: „Je

konec“ přidaly se na smrtelném lůžku člověka ještě dvě slabiky a bylo říci: „Je konec všemu?“

Každý zajisté zná to millionkráté řečené slovo: „Je konec“, vždy znovu pronesené, kdykoli tiché chroptění umírajícího upomíná často na chřestění, za něhož dolů sjíždí kotva korábu, aby hledala dna. A každý zná těžkou otázku, která jako sfinx spočívá na každé rakvi a na každém hrobu, otázku: uvidíme se zase? Uvidíme se, — nebo přikryje nás jednou tatáž noc smrti? Žije tvoje duše nebo zemřela a je mrtva pro vždy? Hoří nyní tvoje duše v žáru blažené slasti — nebo zhasla, jako hasne malý plamen v bouři? Sídí nyní ples a jásavá píseň na tvých rtech, nebo je hniloba pokrmem tvých úst, jež žíznila po blaženosti a štěstí? Odešla ze světa s radostnou důvěrou v život budoucí a s posledním pozdravem na shledanou — byla naděje tvoje šílenstvím a poslední tvé slovo jenom lží?

Možno, milý příteli, mnohé jiné životní otázky snáze odbýti, ale otázka o nesmrtelnosti duše má zcela vlastní sílu, že se člověku stále a stále znovu vtírá, jmenovitě tehdy, jestliže ji tu a tam vyvolá rakev a hrob s určitou plastickou ostroší a jasností před myslící duší!

2.

Proč klademe po všech těchto dosavadních úvahách ještě otázku o dalším trvání duše po tělesné smrti?

Řekli jsme přece, že duše nemusí s hmotou (mozkem) zahynouti, protože není účinkem a výsledkem hmoty, nýbrž spíše umělkyní, jež hmotu a hru její jevu mistrně ovládá!

Dále řekli jsme, že *duše může* vésti život i mimohmotný, protože chová od hmoty neodvislý, samostatný životní obsah! Tedy, proč ještě další otázka?

Slyš, milý příteli! Že duše *nemusí* se hmotou zahynouti, že také po rozkladu mozku *může* dále existovati, ano že je *pozitivně nezničitelná*, — a to vše zajisté souhrnem podává velice vysoký stupeň *pravděpodobnosti*, abychom uznali další trvání duší po smrti. Chceme však míti *plnou jistotu!* Chceme tak daleko jíti, abychom mohli říci: Duše *musí a bude* přežívat smrt svého těla na celou věčnost!

3.

Je důvod, který by nás prostě *nutil*, abychom tak řekli? Ano, takový důvod jest a zní: *Pravá a vlastní životní úloha duše začíná se právě okamžikem, kdy končí život těla!* V duši po celý vezdejší život spočívala vřelá touha *po poznání pravdy!*

Jak často pud tento člověka přímo bodal a bičoval, že pro pravdu hloubal a po celé noci přemýšlel; že zapomínal hladu a nedbal své žízně a svého potu; že bloudil pouštěmi i moři a bezutěšnými pustinami a sněhem i ledem; že osleplo

i jeho oko a v horečce hořelo jeho tělo; ano, že nedbal smrti a chladnokrevně ji vytrpěl — všechno proto, aby získal pravdu a dal svědectví pravdě!

A tato neunavná touha lidské duše jde v bezmezno a v nekonečno! Vždy, kdykoli před pátrající duší, pokud zůstávala v těle, padla nějaká závora poznání, nepřipadalo to duši jako klid a nasycení, nýbrž stará touha po pravdě řekla: pátrej dále! — a starý hlad po pravdě byl jen ještě větší nežli dříve! Nuže, přišla smrt!

Pro tělo znamená zničení, ale pro duši znamená osvobození. Nyní je duše povznesena nad prostor a čas, nad slabost i nemoc, nad únavu i nade všechny neblahé vlivy tělesné. Jako řekl umírající Adam Möhler, slavný katolický theolog, když v posledních okamžicích před smrtí z lehkého polo-snění ještě jednou procitl k vědomí: „Ach, nyní jsem viděl, nyní vím, nyní chtěl bych psát knihu!“

Nyní padly všechny závory, které duši v těle bytující dovolovaly pouze od závěry k závěře konati cestu poznávání. Nyní již nepije duše z proudu poznání, nyní může pít z moře pravdy samé.

A nyní prosím tě, milý příteli, čti jen hlasitě a volně slova, která zde uvádím:

Lidská duše má vlohu k neomezenému poznání pravdy. Po celý svůj život v lidském těle bývá ovládána tužbou po pravdě, jež se nikdy neuklid-

ňuje. Právě v okamžiku smrti dána je jí možnost, aby ona klíčící vloha se rozvíjela v plný, podivný květ, jenž noří se ve věčné světlo; — právě v okamžiku smrti dána je jí možnost, aby ona vřelá touha našla svého plného a nezadržného upokojení — — — —; ale *smrt činí všemu konec!*

Čti to ještě jednou a častěji, chceš-li, a rci mi, není-li duše lidská posedlá daemonem, který jí dává v dáli tušiti jemný ranní zábřesk věčnosti a pak pádí v noc a v „Nic“, jsou-li pravdiva ona slova zde nahoře!

Rci mi, není-li duše zachvácená šílenstvím, které jí v dáli ukazuje divuplný portál, do něhož vkročí s okamžikem smrti, aby za ním nenalezla prostorů věčných, niv blaženců, nýbrž zející propast tohoto Nic! Rci mi, milý můj příteli, není-li tomu tak, jsou-li pravdiva slova, jež stojí tu nahoře.

Vidíš, stojíme zase u bodu, u něhož stáli jsme již jednou při důkazech o jsoucnosti boží; *buď* poslední smysl života je věčným nesmyslem — nebo *musíme* říci: Věřím v Boha a věčný život duše!

Musíme, musíme tak říci! A čím více přemýšlíme o duši, tím hlouběji vchází nám toto: „*Buď* — nebo“!

Přemýšlejme jen dále!

Lidská duše chová vlohu *k mravnímu zdokonalení!* Svědomí praví člověku: Máš konati dobré

ve své vlastní duši, a máš, jak jen můžeš, k tomu přispívati, aby dobro bylo konáno a uskutečněno v celém světě!

A svědomí praví člověku dále: Není zájmu, který bys klásti směl *nad zájem dobra*; ba stojí-li tě konání dobra nebo tvé povinnosti obět tělesného života, musíš tuto obět přinést! — A jde-li ti vstříc zlo, tak mluví svědomí, v postavě bídy a utrpení, otravuje-li ti celý tvůj život, činí-li zlo jako hoře a choroba a duševní bída celý tvůj život pozvolným umíráním, máš podstoupiti s ním v boj a máš odpírati pokušení, neopustiti bojiště, ač třeba dobrovolně zkracuješ svůj život!

Dobro, tak praví svědomí, má býti pánem ve tvé duši, aby tě nepoutalo, co je úzké, a máš o to pečovati, pokud záleží na tobě, aby překonáno bylo zlo v celém světě!

Nuže jednou přijde smrt!

Pro tělo znamená zničení, ale pro duši znamená osvobození!

Nyní je duše povznesena nade vším, co jí bylo tělesným a hmotným břemenem a poutem! Nyní neláká smyslnost ve vypůjčeném rouše světla, nyní nesvádí již duši olíčená nízkost od cesty k mravnímu zdokonalování, po které kráčela po celou dobu života tělesného s energií! Nyní může jednou pro vždy nastoupiti upevnění v dobrém, t. j. mravní dokonalost! A nyní není již pro duši

statků zdánlivých, které by jí mohly klamně předstírat, že vlastně v ní dřímá bezúčelnost, bezutěšenost a životní prázdeň pekla! Nyní může propuknouti v nitru peklo, jako plameny šlehají ven z domu, v němž dlouho již doutnaly pod těžkými koberci a zlatou nádherou; nyní může nastati konečné ztrnutí duše ve zlu, jako voda tuhne v led, jež dlouho již byla na bodu mrazu, jakmile olovnice otřese její hlubinou. A nyní zbavena je duše všeliké choroby těla, všeho hoře, které z toho vznikalo duši, jako když krev prýští se z ran; nyní zbavena jest všeliké neblahé moci osudu, od něhož byla ohýbána, ale nikdy nemohla býti zlomena! Nyní je teprve duše, čím je, a není, čím se zdála! Nyní mohlo by se dostatí práva obětavé zmužilosti za statky dané v obět; heroické zmužilosti ve smrti její práva za utrpělou smrtelnou muku; posmívané stálosti ve cti a potlačené nevinnosti práva za její velko-dušný idealism, který trpěl, mlčel a odpouštěl; nevážené a neodměněné věrnosti jejího práva oproti hřmotící reklamě předstíraného plnění povinnosti; nyní musí odložen býti mnohý čestný kříž a nyní mohla by čest tiše nošeného kříže jasně zasvítiti! To vše stalo se možným, protože duše přestoupila bez zakrývajícího, pláštíkem zahalujícího, zkrašlujícího obalu z pozemské látky, ze života zdání, v onu formu života, kde pouze a jediné ještě něco znamená její vniterná cena, cena jejího duchovního a mravního životního obsahu!

Nyní přišla smrt a řekla duši: „Povstaň a pojď před soud, jenž rozhodne o ceně tvého životního obsahu. Tu klesla hrůzou duše pod tíží své viny; nebo počala pěti Benedictus v blaženém vědomí, že je prosta hříchu a viny! Zapomněla bídy smrti pro naději blažené odplaty! Myšlenka zničení ustoupila myšlence odplaty!

A nyní prosím tě zase, milý příteli, čti hlasitě a volně slova, která zde uvádím:

Duše má vlohu k mravní dokonalosti. Po celý život svůj v lidském těle jest řízena svědomím, které jí poroučí konati dobro a podporovati dobro ve světě, je-li třeba i s obětí života; které jí ukládá boj proti zlu, je-li třeba i se snášením smrtelných muk. Právě s okamžikem smrti dáná je možnost, aby mravní vloha stala se mravním zdokonalením, aby trvalé oddání duše zlu stalo se odevzdáním duše zlu. A právě s okamžikem smrti vzrůstá mravní požadavek v absolutní velikost a majestát, který vymáhá bezpodmíněného vyplnění, resp. spravedlivé odplaty až k poslednímu dechu a na celou věčnost, který neustupuje ani před smrtí — — — — ale *smrt činí všemu konec!*

Čti to ještě jednou a častěji, chceš-li, a odpověz mi na následující otázky:

Jsou-li slova tam nahoře pravdivá, nekončí táž moc mravnosti, která na tobě vyžadovala ustavičné pravdivosti, věčnou lží?

Nekončí pak táž moc mravnosti, která uložila věrnost, nevěrností, která svého slibu nezaměňuje? Nekončí pak táž moc mravnosti, která ti za jistých okolností přikazovala přinést obět života tím, že budeš obětován věčné záhubě? Nezní nejvyšší rozkaz mravní moci: Pečuj o vykonání dobra ve své duši a ve světě a nedej se skloniti zlem — a není cílem všeho zrušení všeho dobra a konečný triumf zla, *pokud* pravdivá jsou slova tam nahoře?

Nevyžaduje moc mravnosti vniterné čistoty? — a nehodí se konečně čisté s nízkým do téže jámy, *netrvá-li* duše dále pro svoji cenu nebo nehodnost svého mravního života k blažené, resp. k neblahé odplatě, k obnovení stavu, v němž vnitřní cena a vnější osud duše není již v křiklavém odporu, nýbrž ve spravedlivém souzvuku?

Není-li zase poslední smysl všeho života patrným nesmyslem, kdyby za dějinami utrpení dobra konečně státi mělo totéž, úplně totéž závěrečné slovo jako za prolhaným románem zla: *finis*?

Jestliže hrdina Leonidas a zrádce Ephialtes, jestliže Pavel, apoštol a mučedník, a Nero, matkovrah a pronásledovatel křesťanů, konečně stejný vzali los, a s nimi všechny duše plné ušlechtilosti a všechny duše plné nízkosti: *finis*?

Je to ono staré: „*Bud' — nebo*“, před nímž stojíme! *Bud'* je život věčný — nebo nejčistší, co svět má, všechna láska, všechna věrnost, všechna obětavá mysl, všechna duševní velikost, všechn-

na ryzost a pevnost charakterů, jest lží, lží a ničím než lží!

Ale, příteli, s tím vším nebyli bychom ještě na konci tragoedie!

Chci ti říci několik myšlenek ze známé „půlnoční písně“ Bedřicha Nietzsche:

„Svět je hluboký
hluboký je žel —
rozkoš — hlubší ještě než bolest srdce.
Žal mluví: Zahyň!

Ale všechna rozkoš chce věčnost —
chce hlubokou, hlubokou věčnost!“

„Svět je hluboký.“ — Nikoli na povrchu, každému oku patrném, spočívá jeho rozkoš a spočívá jeho bol. Chceš-li zvědět o jeho rozkoši, o jeho pravé rozkoši, ptej se muže, jenž vyplní svoji povinnost, ať je to kdekoli; taž se matky, jež vychovala dítě k věrnosti ve víře a k mravní čistotě; taž se učence, jemuž otevřely se nové obzory poznání; taž se učitele a vychovatele, který v mladé duše zasel setbu dobra; taž se mužův i žen, kteří usilují povznésti osud svých spolubližných; taž se služebníka státu, jenž za těžkých hodin anebo za dlouhých nocí přemýšlí a pečuje o blaho svého národa; taž se mužův umění, před nimiž krása stojí ve světlych vidi-
nách; taž se kněze, který znavenou a skleslou duši zase získal pro velikou říši pravdy a dobra; taž se všech objevitelů, vynálezcův a razitelů cest v oboru technického a hmotného pokroku, když

slaví triumfy ducha nad přírodou — — — —
všech se taž, kde asi jsou hlubiny pozemského štěstí, kdy přijde hodina, jíž by se mohlo říci:
„Zastav se, neboť jsi tak krásná!“

„Svět je hluboký — hluboký jest jeho žel!“
Snad nevíš o želu, o hlubokém želu světa příliš mnoho — o hlubokém želu v dlouhých síních nemocnic, v kosých podkrovních světličkách, na bojištích a na osamocených lůžkách smrtelných, a želu zneuznaného dobrého úmyslu a oklamané dobroty duše, a jak se jmenují všechny ty bolesti lidstva! „Svět je hluboký. Hluboký jest jeho žel — *rozkoš hlubší ještě než bolest srdce!*“
Touha po blaženosti spočívá v každém lidském srdci, a její hlubiny jsou nevypátratelné. Žel ani bol nedovedou ji zlomiti. A sám člověk, jenž jde na smrt, protože nechce již snášeti svého života, nehledá jiného nic, — leč domnělého nebytí a svého ubohého štěstí. „*Žel praví: Zajdi!*“ Ano, kdyby člověk nikdy jiného nic necítil, leč bol a žel, mohl by snad bez hrůzy pomýšleti na věčné nebytí.

„*Všeliká rozkoš chce přece věčnost, a chce hlubokou, hlubokou věčnost!*“ Kdo jen *jedenkráté* okusil pravého a ušlechtilého pozemského štěstí, štěstí lidí, které jsem ti před tím jmenoval, ten lační od té chvíle *po věčném štěstí!* Komu jen na hodinu zářilo oko, přál by si, aby z této hodiny stal se věčný den! A den, v němž nemá dále ochromován býti vzlet duše, jako tomu je nyní,

že duše zase zpět klesá z říše ideálů; den věčný, v němž černé kapky žalu nezkalují a neztrpčují zlatého vína štěstí; věčný, věčný den, v němž není duši obávati se, že ztratí své štěstí nebo milé druhy štěstí, kteří s ní o ně se dělí!

Lidská duše tuší, jak po mnohém štěstí touží, jak velikého štěstí byla by schopna, slyší-li sama sebe a naslouchá-li hlasům ve svých hlubinách, jež vytryskují ze srdce k jasnému nebi s věrnými hvězdami a zpívají... jemně, mírně, jako dítě, jež ráno smí vejíti do domu otcovského, plné sladké touhy a plesání: „O domovino, ty sladká, sladká domovino!“

Ale mlč, duše má, *můžeš-li* jednou zemřítí a *musíš-li* zemřítí! Máš stesk po domově, duše má? — — — — ó, nepřijdeš nikdy, nikdy domů!

Z věčných proudů píti, přála bys si, duše má? — — — — ó, dešť napájeti bude tvé rozkládající se tělo a tvé rty, bolestí otevřené!

Přála bys si pěti po věky u trůnu božího, duše má, jasně, jako lesní ptáčekové pějí v listnatých lesích — — — — ó, ubohá duše, záviděj ptáku, jenž pěje, až se vyzpíval; jenž netouží po věčném štěstí; má krásnější osud než ty, ubohý člověče, jehož jen trochu hlouběji zakopají do země nežli mrtvé zvíře, a pro něhož — *přestává-li také s tělem býti i jeho duše* — nemůže býti hroznější tragiky a krutější ironie nežli poslední slovo u hrobu: „Odpočinutí věčné dejž mu, ó, Pane, a Světlo věčné ať mu svítí!“

4.

Myslím, milý příteli, že duše tvá vzpírá se a skřípe zuby proti těmto myšlenkám, které jsme teď sledovali až do jich posledních konsekvencí!

Ne, je nemožno, aby poslední smysl lidského života byl dokonalým nesmyslem!

Je nemožno, aby konečná touha po pravdě v nitru člověka byla skrz na skrz prolhána, jestliže by věčně věků měla zůstatí nesplněna od okamžiku, kdy na věky mohla by nalézti plného svého uspokojení, od okamžiku smrti! —

Lidská duše *musí* a *bude* spíše dále trvati, již pro majestát a vážnost *pravdy!*

Je nemožno, aby mravní vědomí v prsou lidských bylo skrz na skrz vyhláno, protože na věky zůstanou nesplněny jeho požadavky od okamžiku, kdy mohly by vyplnění svého nalézti na věky, — od okamžiku smrti.

*Je nemožno, aby toto mravní vědomí, které k uskutečnění svého požadavku vyžaduje i oběti smrti a které právě v pohledu na smrt nejvýše se napíná, vydáno bylo úplnému zničení ve věčné smrtelné noci duše, aby v okamžiku svého nejvyššího napětí a svého triumfu i nad vševítězem — smrtí nalezlo věčný konec ve smrti *těla a duše.**

Lidská duše *musí* a *bude* proto dále trvati pro majestát a vážnost mravnosti!

Konečně je nemožno, aby duše chovala v sobě schopnost k okoušení čistého štěstí a neutišitelný hlad po štěstí, který by nikdy neměl naléztí uspokojení a nasycení; ba ani od okamžiku smrti, kdy přece duše může odpoutané perutě rozpiati a letěti tam do věčných, věčných krajů!

Je nemožno, aby nejposvátnější touha, jež pátravě vynořuje se v duši v hodinách čistého životního štěstí, své poslední odpovědi našla ve výsměchu a pošklebku zničení!

A proto *musí a bude* lidská duše po smrti těla trvati dále na věky, protože celý lidský život má jen tehdy smysl, nestojí-li za ním slova: „Věřím ve smrt věčnou“ — nýbrž slova: „*Věřím v život věčný.*“

22.

Materialistické a monistické popírání nesmrtelnosti duše.

1.

Je-li úplná neudržitelnost materialistického tvrzení o podstatě duše jednou dokázána, je vlastně věcí zbytečnou ještě dále obíratí se materialistickým popíráním víry v nesmrtelnost. Než postavme si přece *výsledek předcházejícího bádání* krátce a jasně před oči!

Výsledek tento zní:

Lidská *duše* není výsledkem mozkových pochodů kteréhokoli způsobu; lidská duše není tedy *vzhledem ku své jsoucnosti závislá* na mozku, a *právě tak vzhledem ke své podstatě* — lidská duše je však na mozku *závislá vzhledem ke své smyslové činnosti a k části svého obsahu*.

Mozek je nástroj, v němž a s nímž je duše činna.

Položí-li kdo *otázku*, zdali s koncem těla resp. mozku ve smrti nastal i *konec života duše*, je k tomu odpověděti:

Duše nemusí ihned s mozkiem skončiti *svůj život*, protože ve své jsoucnosti na mozku je nezávislá (ať se kdo rozhodne vzhledem k poměru mozku a duše pro psychologický parallelism nebo pro vzájemné působení obou).

Duše *nemůže* spolu s mozkiem propadnouti jakémusi rozkladnému pochodu, protože jako bytost nehmotná, jednoduchá, vniterná *nemůže* vůbec býti postižena rozkladnými pochody hmoty.

Duše *nemusí* hned s mozkiem skončiti, jako tomu jest u duše zvířecí. Zvířecí duše hyne, protože má pouze smyslový a ve službě hmoty stojící životní obsah, a protože nemá po rozkladu nervův a mozku samostatného, vniterného, cenného životního obsahu.

Lidská duše má naproti tomu *možnost* mimotělesné existence, protože i po rozkladu nervův a mozku chová samostatný, nadmyslý, duchovní

a vniterně cenný životní obsah: statky poznání, statky mravně řízené vůle, statky ducha, jenž hledá blaženosti.

Duše *nesmí* konečně hned s mozkem zahynouti, protože tomuto duchovnímu životnímu obsahu, který má ve svém majetku, přísluší naprosto nekonečná cena. Je naprosto nutno a jisto neobmezené další trvání duše po smrti těla, protože pravda, mravnost a touha po blaženosti, které s *nepodmíněnou* autoritou a majestátem po celé trvání pozemského života člověka ovládají, právě v principu byly by zrušeny a zničeny okamžikem, kdy duše těla zbavená a v jsoucnost čistě duchovní přecházející svrchovaně byla by uschopněna k jich uskutečnění.

Tedy: Duše *nemusí* hned s mozkem býti zničena, *nemůže* ani býti zničena *zevnějšími vlivy*, — může žíti dále a *nemusí* zhasnouti, *musí* dále žíti a *nesmí* vyhasnouti: milý příteli, nestačí-li to všechno k tvrzení, že *duše bude* po smrti těla trvati dále na věky, nevím skutečně, dá-li se krutější posměch na celý lidský rozum vymysleti!

Ale nevěra odvažuje se s materialismem i nejzazšího kroku a praví:

Nuže dobře, budiž! Je možno odvážiti se myšlenky a ji snésti, že posledním smyslem života je vskutku nesmysl věčné smrti pro tělo i pro duši. Je možno odvážiti se myšlenky a ji snésti, že země jednou bude opět kolotati světovým prostorem bez ducha a jako věčný hrob všech prací

ducha, jako před milliony roků byla bez ducha a života!

Je možno odvážiti se myšlenky a ji snésti, že duch je zjev tisíckrát spanilejší, ale právě tak vratký jako květ rostliny, od něhož též nikdo nežádá, aby po celou věčnost zkvétal. Ale, milý příteli, této myšlenky není možno ani se odvážiti, ani jí snésti! Má-li všechno ve světě smysl poslední, *nemůže, co je nejvyšší ve světě končiti v nesmyslu!* A ve světě nejvyšší — je duchová duše člověka se svou vlohou pro pravdu, pro dobro, pro krásu, pro štěstí. Každá hvězda na nebi nalézá svoji dráhu, každý ptáček svoji poutní stezku ve vzdušném moři, nalézá klíčící zrno svoji cestu skrze zemi ke světlu — *musí, musí* tedy i co je nejvyšší ve světě, lidská duše, svoji cestu najíti, hledá-li domoviny, *věčné* říše pravdy, dobra, krásy a míru! Dává-li všechno ve světě hlasité svědectví o věčné moudrosti, *nemůže* posledním smyslem života lidského býti nesmysl a jeho posledním rozluštěním věčná záhada — věčná smrt duše byla by však takovým nesmyslem a její věčné zničení bylo by takovou záhadou! A kolotala-li země kdysi po milliony let bez ducha a života tímto světovým prostorem, byla to pouze perioda přípravná, za níž se rozvíjela v domov i školu života a ducha! Nežádá-li nikdo na květině, aby věčně zkvétala, neděje se to jen *proto*, že posledním a vlastním určením rostliny není květ, nýbrž plod; ale z téhož důvodu *musí* lidská

duše *věčně* trvati, *protože pouze věčnost uschopňuje ducha, aby přinášel své nejzralejší plody, ať již jsou ušlechtilé nebo uvnitř zkažené.*

Materialismus (materialistická nevěra) uplatňuje své *další úvahy* a praví: Majestát pravdy je prý též zachován, je-li dosažen v pokroku celého lidstva a nikoli v osobní nesmrtelnosti jednotlivého člověka.

Ale, milý příteli, majestát pravdy stává se pro celek vratkým v okamžiku, kdy s popřením osobní nesmrtelnosti stává se na věky nedostižitelným pro jednotlivého člověka. A co je s majestátem pravdy, jestliže jednou poslední z celku položí předposledního v hrob a sám pak *s tělem i duší* klesne ve věčnou noc smrti? *Kdo zachrání pak majestátu pravdy?*

Nevěra praví dále: Dosáhla-li duše vstoupivši v život věčný, plné pravdy, znamená prý to její odsouzení k věčnému zastavení myšlení, k věčné duchovní smrti. Již prý v tomto životě nespočívá štěstí pátrajícího člověka v klidném držení, nýbrž v energickém dobývání pravdy — tím méně může prý blaženost *věčného* života spočívat ve věčném držení pravdy bez půvabu dobývání a zpracování.

Než, milý příteli, tak se věc nemá.

V tomto životě nedojde člověk nikdy v nezkalené, nerušené a plné zmocnění „pravdy“, nýbrž jen ve zmocnění „pravd“, a tím nemůže se ovšem uspokojiti, protože je to pouze přiblížení k ideálnímu stavu plného opanování pravdy.

Ale v budoucím životě nemá již kráčet od „pravd“ ku „pravdám“, nýbrž ve věčné pravdě. A Bůh, věčná a nevyčerpatelná pravda, jest jednak dosti veliký a bohatý, aby dal duši dospěti ke klidu, jednak dosti hluboký a nedostižný, aby poskytl duši, jež došla k patření na něho, věčné vzpruhy. Jen nesmíme naivně smýšleti o věčnosti! Nesmíme si věčný život představovati tak, jako islam myslí si svůj ráj, plný jednotlivých požitků, jež bychom si, kdyby trvaly stále, právě tak znechutili, jako trvalý pobyt v lese modře kvetoucích stromů nebo pití z medových proudů. Nesmíme si mysliti blaženost, jako jakýsi druh pastýřského života se slastiplnými andělskými sbory před trůnem Boha, „jenž zlatým střevícem tiše k tomu dává takt!“

— Nikoli, Bůh sám bude náležitě duši, a Bůh je tak veliký, že tisíc roků patření na jeho velebnost tak krátké je, jako den, a den, v němž Boha máme a požíváme, tak bude bohatý a obsahuplný, jako tisíc a tisíckrát tisíc let!

Tím v principu je vlastně opět *jiná pochybnost* nevěry namířena proti víře v život věčný!

„Vytýká se této křesťanské víře v život budoucí *touha po odměně* — a touha po odměně nemůže jistě činiti nároky na mravní ušlechtilost! — Nuže, milý příteli, v budoucím životě jde nejdříve o vniterné dovršení duší počatého mravního, resp. nemravního životního díla! Jde o přivedení životního stavu duše, v němž její vnější osud přesně

odpovídá její vniterné hodnotě či nehodnotě! Věčný život není slavnostní udílení cen za dobré výkony; dá se spíše připodobniti prohlášení zralosti či nezralosti duše pro společný život s ideálními duchy a dušemi, jež by na Boha patřily a ho požívaly.

Kdo všechny ty „zkoušky“ životní a konečně i poslední velikou „zkoušku“ před samým Bohem přestál, může přijati svoji „odměnu“! Ale není to odměna, která záleží v nějakém *vnějším dobru*, *nýbrž ve vniterném zdokonalení duše*, která nyní v sebe přijímá Boha samého — právě tak, jako vysvědčení zralosti pro studenta také zajisté nazváno býti může odměnou, ale rozhodně v nejušlechtilejším smyslu slova, protože jest úsudkem o vniterním a samostatně vypracovaném stavu duše!

A poslední námitku činí nevěra proti stavu duše v životě budoucím!

Je to *peklo*, místo a stav věčného trápení, které pojme duše, které uzrály pro život ve věčné vzdálenosti od Boha. Toto peklo má býti věčným pošklebkem na touhu lidských duší po *blaženosti*, a nevěra se domnívá, že v ničem nelze mu dáti přednost před konečným zničením duše ve smrti. — Ale, příteli, peklo není věčným pošklebkem na touhu duší po štěstí, naopak je nejspravedlivějším vyplněním tohoto přání! Je totiž vyplněním tohoto přání přesně v tom směru, v němž duše se snažila a hledala: duše, která, pokud prodlé-

vala na zemi, lačněla po pokrmu vepřů, neshlédá v budoucím životě na chlebě andělův a blažených — vezmi to slovně či obrazně, jak chceš, — chuti a nebude ho ani moci snést. A duše, která nikoli s bílým, hermelínovým rouchem dítko božího, t. j. s milostí boží, nýbrž s rouchem ulic a stok života, s rouchem plným skvrn z vylitých pohárů rozkoše přichází k bráně věčnosti, nebude šťastnou pokládati se mezi takovými, které nesou čisté koruny!

Vidíš, milý příteli, že nevěra ve formě materialismu není s to, aby hodila důvody alespoň nějaké váhy pro nesmrtelnosti duše na mísku vah.

Prostě popírá a nevyvrací, tvrdí a nedokazuje!

Na počátku — tak tvrdí tento nejbezúspěšnější názor světový — byl *chaos* a jeho *noc* — a na konci stojí *smrt* a její *noc*!

My však pravíme, že Bůh řekl na počátku: „Budiž světlo!“ — a když smrt si jednou temně ulehne, řekne opět: „Budiž světlo!“

A doufáme, že potom nám může dáti věčný mír, a že nám svítiti může jeho *věčné* světlo!

2.

Připadá nám konečně úloha, abychom ještě s *pantheistickým monismem* krátce zúčtovali!

Monismus nepopírá nehmotnosti a duchovosti lidské duše. Naopak: monista podepsal by všechno, co jsme uvedli proti materialismu.

Monismus také nepopírá nesmrtelnosti duše. Naopak: také monista by nám řekl: duše nemůže a nemusí zahynouti hned s mozkem; může a musí spíše dále trvati na věky.

Ale monismus *popírá osobní* nesmrtelnost lidské duše. Důvod pro to spočívá ve zvláštním názoru, který má monismus o podstatě lidské duše.

Jest se nám tedy nejprve obíratí učením monismu o podstatě duše a pak konsekvencemi, které vyplývají z tohoto učení pro víru v nesmrtelnost.

Křesťanská filosofie učí:

Je skutečně existující, nehmotná, jednotná, nepomíjitelná duše, která je nositelkou a majitelkou všech psychických zjevů („duševní podstata“).

Monistická filosofie učí:

Není skutečně existující duše, nýbrž jsou pouze duševní jevy. Duše není podstatnou bytostí, nýbrž to, co jmenujeme duší, je pouze ve vědomí se naskytující souvislost duševních zjevů. Tyto jsou duchovní, také jsou nepomíjitelné, a potud mohli bychom jako monista užítí populárního rčení a říci: Duše je duchová a nepomíjející! Ale korektní nauce monismu o duši bylo by vzhledem k této nepomíjejícínosti říci: Dále trvati nemůže reální podstata duše, protože takové nelze přijmouti, nýbrž dále trvati mohou jen duchovní hodnoty obsahu vědomí, ovšem jsou-li smrtí uvolněny ze svazku vědomí a navrátily se v nevědomo.

Tělo rozkládá se smrtí ve své poslední součástky, v atomy. — Duše rozplývá se v poslední součásti vědomí, v tak zvané „psychomy“, jak se krátce označují jednotlivé psychické pochody. Tyto psychomy jsou pro svůj duchový charakter a pro svoji vniternou hodnotu ovšem nepomíjející — ale budou smrtí těla ze svazku osobního vědomí „Já“ uvolněny a dále trvati budou buď v „nevědomí“ nebo v „nadvědomí“ všeducha.

Je monistické tvrzení, že bychom nemohli připustiti reální podstaty duše, správné?

Monismus praví: Víme pouze, že jsou psychické zjevy; ale že mimo ně, pod a za těmito zjevy by existovala reální podstata duší, o tom nemáme vůbec vědomí. — Jistě ne, milý příteli! Vskutku, „mimo, pod, za“ psychickými zjevy není duše!

Ale o dvou jiných skutečnostech máme jasné a bezpečné vědomí: o tom totiž, že v každém psychickém zjevu je činné naše celé Já, a že všechny psychické jevy souhrnem přece jsou opět v tomto celém Já. Dej dobře pozor na toto malé slůvko „v“!

Víme bezpečně a jasně, že jen toto osobní Já — vědomí propůjčuje všem jevům psychickým teprve jejich souvislost. Souvislost pochodů vědomí byla by naprosto nemožná, kdyby toto „Já“ nepřipínalo všech psychických jevů k jednotě vědomí. Kde je souvislost, připojení, jednota, musí býti i reální podstata, která způsobila tuto souvislost,

toto připojení a tuto jednotu a je udržuje v pevném trvání.

Nyní uvádí monismus ovšem na první poslech zarážející *námitku*, že je přece možná jednota vědomí aniž je přijímati reální podstaty: je prý i vědomí národní, tak zvaná duše národa, ač taková duše národa nikdy neexistuje jako *reální* substance. — Ale přihlédneme-li blíže, poznáme, že neexistuje národní vědomí právě jinak, nežli v tak a v tak mnohých jednotlivých osobnostech a jednotlivých duších! Dále není *osobní* jednoty vědomí, jako náš život duševní, nýbrž je *morální* jednota, souzvuk osobních mnohých vědomí, jež pokládají se jako části veliké jednoty. U duše je tomu jinak! Není neosobních pochodů vědomí, které ve své souvislosti tvoří vědomí — Já, — nýbrž v jednotlivém pochodu v duši je činné celé osobní Já, a jednotlivé pochody netvoří společně harmonie, souzvuku psychomů, nýbrž osobní jednotu vědomí.

Jinými slovy: Já duše je ve všech psychomech, a všechny psychomy opět v jediném Já této duše! Toto Já nedá se odloučiti od žádné z jednot vědomí, a jednota vědomí nedá se odloučiti od Já. „*Ono* nemyslí, *ono* necítí, *ono* nechce ve mně, nýbrž: *já* myslím, *já* cítím, *já* chci!

Smíme tedy říci: Duše není v každém okamžiku našeho vědomí trvajícím souvislost psychických pochodů, nýbrž souvislost psychických pochodů trvá

jen proto, že v každém okamžiku našeho vědomí se uskutečňuje *reální podstatou duševní*.

Obráceno na nesmrtelnost duše zní: Trvá-li obsah duševního života, může trvati dále *jen* jako obsah osobního Já. A toto Já je něco absolutně nepřenosného a bezprostředního. Nemůže se rozplynouti pro svoji osobní podstatu v jakémisi neosobním vševedomí nebo nadvědomí nějakého světového ducha, jemuž nad to ničeho jiného se nedostává nežli — reální existence.

Víš právě, milý příteli, že pantheistický monismus prchá rád do říše poesie. Tam také snaží se rád zachraňovati *svých* názorův o „nesmrtelnosti“.

Monismus mluví rád o jakémisi návratu, o jakémisi blaženém návratu lidského ducha v nevědomý nebo v nadvědomý život všeducha, o němž si rád myslí, že proniká celým stvořením.

Čím dle toho byla by duše? Malou vlnou, jež se zvedá z věčného, nekonečného proudu bytí, jež po malou chvíli se blýská ve slunečním zlatu a spolu burácí v příboji ostatních vln, aby opět zapadla ve věčné moře božského bytí, jež se vlní a vře ve velikém vesmíru!

Avšak, milý příteli, je nám z tohoto obrazu, jakmile chce býti více nežli vidinou ve snu nebo obrazem mlhavým, právě vytknouti věc hlavní: totiž podobenství mezi *podstatou* vlny a *podstatou* lidské duše. Vlna může se vynořiti z proudu mořského a zapadnouti v klín moře jen proto,

že jest pouhou částčkou moře a jen chvil-
kovým pohybem v něm. Ale tvoje vlastní vědomí,
jež ví o sobě jako osobní, samostatná, v sobě
uzavřená a absolutně bezprostředná jednota du-
cha, poučuje tě nad slunce jasněji, že lidská
duše *není částí* a přechodným vřením „všeducha“,
jenž by snad na několik desíletí vyplnil buňky
a dutiny lidského mozku, aby potom duchový ob-
sah mozku zanesl opět domů ve svoji hlubinu,
jako mořská vlna vyplňuje skalní štěrbiny a roz-
sedliny na břehu a pak hučíc zase klesá v na-
chovou temnotu, když přichází odliv a odnáší ji
domů ve věčné moře.

Ostatně je to ubohá, jako žebrák ubohá útěcha,
která má spočívati v této tak zvané nesmrtelnosti
monismu!

Čím raději přála bys si býti, ty duše, vlnou,
jež ovšem dospívá po dlouhém běhu k odpočinku
ve velikém moři — ale protože se rozplývá a *za-
chází* — — — nebo do únavy ušlým poutníkem,
jenž posléze po dlouhé cestě přichází ke klidu,
protože došel své *domoviny*, domoviny věčné, kde
najde více, než kdy mohl tušiti a sníti?!

Ale zde musí řeč odstraniti všechny obrazy a
porovnání, jako mrtvému odebírají všechny ko-
vové šperky, když ustylají mu k poslednímu od-
počinku. Kdo ubírá se k Bohu, je vždy chud;
ale myslím, že ten, kdo tu chce mluvit o věčné
velebnosti u Boha, je ještě chudší! Kdo ubírá
se k Bohu, nemá ničeho, co by mu mohl dáti,

— kdo mluví o Bohu, nemá vlastně ničeho, co by o něm mohl říci!

23.

Píseň lidstva o domovině.

V hlubinách lidské duše jsou napiaty tajuplné struny. Zaznívají jen tehdy, dovede-li nějaká událost duši vzrušiti až k základu její podstaty. Zaznívají a šumí vznešeně v dobách národního nadšení; plesají jasně a čistě, přivádí-li je veliká radost k rozechvění; naříkají, jako naříká umírající láska a zklamaná naděje, chvěje-li jimi hluboký žal.

Ale nejkrásnější písně, které zaznívají na těchto tajuplných strunách lidské duše, jsou písně tužby, jimiž národové země vyhledávají své domoviny — své domoviny ve věčných krajích, do nichž se vchází branou smrti.

Je to nevýslovně velkolepá píseň, jež šumí tu dále nad zemí a povznáší se na širokých perutích tam nahoru ke hvězdám a ještě dále a výše, aby hledala domoviny, domoviny duší.

Není na zemi národa a v celých dějinách lidstva, který by nepřispěl alespoň nějakým akkordem, nějakým charakteristickým zvukem, nějakým hlasitým anebo tichým, nadějným či nesmělým tónem, k této vznešené písni národův o duši a její stesku po domově, jež oba nikdy a nikdy nemohou zemřítí.

Nastoupíme, milý příteli, ještě jednou letmo okružní cestu po celé zemi, abychom slyšeli, co *pravili a praví národové země o nesmrtelné duši.*

Možno zajisté říci, že klassickou zemí mrtvých byl ve staré době *Egypt*. Jest jen málo ze zachovaných památníků této země, kterých by neovíval dech věčnosti a nesmrtelnosti. Mrtvoly zesnulého před zničením uchovati a tak jaksi nesmrtelným jej učiniti jako duši, mrtvým věčně trvajícím hroby opatřiti, bylo z hlavních starostí, které daly se zemřelému věnem v nový kraj, do něhož domovem se odebral, a který ještě tisíckrát tajuplnější se zdál, nežli vzdálené kraje za modrými horami na jihu, s nichž přichází Nil. S ponurým steskem myslil starý Egyptan na řeku mrtvých, kterou přejíti bylo každé duši, aby dospěla před soud mrtvých, který konal Osiris se čtyřicetidvěma vážnými soudci podsvětí, v němž Thot, Horus a Anubis vážili srdce člověka. Bylo-li těžké vinou, která na něm spočívala, byla duše poslána do vyhnanství v těla zvířecí a odsouzena k životu zvířecímu, nebo byla zahnána do vzduchu jako ničící hra hlučících bouří. Ale bylo-li srdce viny prosté, směla duše jíti k bohům a směla Osira provázeti na jeho sluneční dráze po obloze.

V kraji Assyřanův a Chaldaeův byli dobře seznámeni s věrou o nesmrtelnosti. Znali v kraji dvou řek místo blaženosti, kde nikdy nepřemožení hrdinové, velicí pěvci a věštcí požívají ve stříbrné

hoře radostí bohů, kde bohaté studnice vod nikdy nevysýchaly a duše zářily, jako září měď pavéz. Vedle ní pak hrozila zasmušilá myšlenka na Irkallasovou říši mrtvých, kde duše marně toužily po světle, protože obestřeny byly věčnou nocí.

Hellas, svítící, slunkojasná *Hellas* vybájila si svoji blaženost jako nejkrásnější pokračování tohoto života, jenž pro pravého Hellena byl zalit světlem svátečním. Pindar (v jednom ze zachovaných ještě fragmentů) opěvává nivy blažených jako růžové lučiny, na nichž svítí věčné slunce a kvetou vysoké keře dávající kadidlo. Tu bydlí nesmrtelní. Tu harčují na ohnivých ořích, tu hrají na lýru, tu cvičí se v ušlechtilém zápasu a nádherné vůně proudí těmito blaženými prostory.

Ale na místě *zločinců*, kteří pohrdali bohy a zákony bohů, lopotí se Sisyfus, a Tantalus trpí nekonečnou trýzeň.

Etruská fantazie, jak víme ze staroetruských maleb, přesazovala zahrady a vinice, které obklopovaly člověka za života, do ráje jeho duše. Ale staroetruská líčení umění též vypravovali o věčné muce skrze daemony, kteří pronásledují duše zlých a pokoušejí se pobiti je tupými kladivy a požáry.

Římané věřili, že jejich mrtví jsou v říši „mlčících“, kam zanášel je Orkus, bůh mrtvých, jenž bral s sebou mrtvé hned v podobě přátelské, hned ve zjevu strašlivém. Na „lacus Avernus“, bažiněm jezeře, jež se rozkládá na silnici od Kumy

do Puteoli, zakryt byl ve skalní jeskyni hlavní vchod do podsvětí.

Věřili, že smrt duše lidské tříbí, očišťuje a činí je dobrými ochrannými duchy („Manes“) nebo jasnými domácimi duchy přežilých („Lares“), nebo také ochránci města a státu („Penates“). Ale ve víře Římanů byly také nevlídné a nelaskavé duše, které nemohly po smrti nalézt klidu a odpočinku; byly to „Larvy“ a „Lemuvové“. Tyto mohly se státi velice zlými a škodlivými, jestliže se s nimi dobře nezacházelo. Proto nikdy neopomenul zbožný Říman, přináseti jim oběti, boby, koláče, víno a fialkové věnce.

Později vneslo Řecko, a ještě později veliké míšení náboženství v říši římské (tak zvaný synkretismus) přemnohé cizí názory do starořímského učení o nesmrtelnosti.

Dle víry starých Parsů (Peršanů) přišla duše od těla odloučená čtvrtého jitra po smrti, v době ranních červánků k místu soudu u mostu Tschinvat, jenž je tak úzký jako vlas. Tam Raschnu vážil duše. Přestála-li duše neomylné té zkoušky, vešla v přejasně obydlí Athuramazdy, vedena Vohu Mano, strážcem ráje. Ale duše zlých, které na zemi sloužily zlému Daêvasu, na úzkém mostě se neudržely a sřítily se dolů do propasti věčné tmy.

Zcela zvláštní poesie spočívá ve víře v nesmrtelnost u starých *Keltů*. V písních Ossianových stala

se tato víra sama nesmrtelnou. Keltové, snad vychování k zádumčivému hloubání svými zádumčivými lesy, přijali stěhování duší. V dlouhých pásmech mraků, jež se honily kolem jich horských vrcholků, v mlžinách, které se kolébaly nad vlhkým lesem podzimním, viděli zástupy odloučených duší; mrakoviny před měsícem, byly duše, které hledaly světelné otčiny, a věřilo se, že na měsíci jsou nepřehledná sněhová a ledová pole, po nichž táhly zástupy duchů tiše a němě v nekonečných průvodech.

Germáni nedovedli si svůj ráj mysliti jinak než jako Odinův zlatem se třpytící obrovský hrad, k němuž vedlo 540 bran. Tam prodlévali Einheriové — „vešlí“, t. j. v boji padlí hrdinové, zatím co Freyja přijímala ve svém paláci Wingolfu šlechtné paní a nejkrásnější panenská bohyně Geljou přijímala panny po smrti. Kdo zemřel „smrtí slaměnou“, nemocí nebo chorobou nebo stářím, musil putovati ve smutnou, stinnou říši Hely (bohyně smrti); neboť ve Walhalle byly pouze pitky a turnaje obrovských hrdin. Ale vlastní peklo germánské víry bylo Nastrand (břeh mrtvých), sál stočený ze hřbetů hadích, daleko od slunce, a skrze okna sálu padaly hořící jedovaté kapky na zlosyny, kteří tam stáli, a jich těla nectně hnila v bažině, kam je pohroužili, na místo by je čestně pohřbili s ořem a zbraněmi.

Další krok, milý příteli, učiníme z dob dávno minulých k národům přítomnosti!

Čiňan má v každém domě vlastní oltář k uctívání duchů svých předků, jenž spolu platí za sídlo těch duchů; členové jedné rodiny mají společně svůj vlastní rodinný chrám, aby tu nábožensky uctívali své předky. Ostatně, abychom porozuměli čínské víře nebo nevěře vzhledem k nesmrtelnosti, je nám vzpomenouti zcela zvláštních náboženských poměrů Číny. V „říši středu“ jsou vedle sebe tři náboženství: Taoismus, Kongtseanismus, která obě vznikla v VI. století před Kristem, a buddhismus, který přišel do Číny v I. století po Kristu a došel mezi IV. a VI. stoletím po Kristu vládnoucího místa.

Taoismus, jehož zakladatelem byl Laotse, má vskutku krásné a vznešené představy o nesmrtelnosti. Vlastní si hluboké slovo: „Tao (božství) dovrší všechno, co je nedokonalé. V pravdě viděti budeme zdokonalení ve světle, dojdeme-li ho a vrátíme-li se k němu.“ — Kongtse, zakladatel Kongtseanismu, nestojí též k víře v nesmrtelnost snad na stanovisku zamítavém, ale přece poněkud chladnějším. K otázce, zdali a jak se mají duchové ctíti, dal odpověď: „Cti duchy předků a čiň tak, jako bys je stále měl za svědky všech svých činů, ale nepřej si více o nich zvěděti!“ Odepřel také dáti nějaké vysvětlení o životě po smrti, a domníval se, že pokud neznáme života, tím méně budeme věděti o smrti. — Buddhismus se svou naukou o stěhování duší vnesl konečně staročínským představám o duších předků nové

barvy. Buddhističtí bonzové v Číně konají oběti se zpěvem a modlitbou i hudbou za duše mrtvých, a také tu, kde ve starokonservativních rodinách čínských pevně se přidržují orthodoxního i staročínského způsobu uctívání předků modlitbami, květinovými dary a společnými hostinami, k nimž i duše mrtvých neviditelně se dostavují, rádi k tomu berou buddhistického bonze. Vůbec je zvláštním zjevem, že vzdělaný Číňan, jmenovitě císařský úředník, jako stranník spíše rationalistického kongtseanismu velmi často má pro buddhistickou pověru jen povýšený úsměv, aby pak jednoho dne, přijdou-li myšlenky na smrt, tajně přistoupil k buddhismu čínského zabarvení.

Náboženství *starojaponské* označuje se obyčejně jako Schintoismus. Jeho hlavním obsahem jest uctívání duchův a předků. Japonsko čítá prý nyní přes 200.000 chrámů schintoiských. Chce-li starověrný Japonec vykonati svoji pobožnost, kráčí obyčejně k malému, ale rozkošně stavěnému dřevěnému chrámu, umyje si tam ruce, zazvoní zvonem, — což vlastně jest odkoukáno buddhismu — a zatleská potom třikrát rukama, aby se duchové upozornili. Potom vykoná, buď položiv se na zem anebo stoje s hlavou skloněnou a složenýma rukama, svoji modlitbu duchům mrtvých, kteří se kolem něho vznášejí. — Také do Japonska, asi kolem r. 550 po Kr., přišel buddhismus z Koree a našel v VII. a VIII. století po Kr. četné přívržence. Cílem buddhistické zbož-

nosti s japonským nádechem jest obyčejně dosažení šťastnějšího opětného vtělení nesmrtelné duše po smrti tělesné. — Vedle toho je také

Japanu z Číny přistěhovalý Kongtseanismus a zcela moderní, zvláštní reformní snaha v kolejiích buddhistických, jež hledí buddhismus uvésti v souhlas s výsledky moderní vědy přírodní. K tomu všemu v dnešním Japanu vznikl jistý počet náboženských sekt, jež chtějí z křesťanství převzítí jeho náboženský obsah, jmenovitě učení o nesmrtelnosti, aby pozitivní křesťanství tím učinili zbytečné.

O náboženských názorech Indie jak všeobecně, tak zvláště mluvíti při učení o nesmrtelnosti, je spojeno s jistými obtížemi, protože musíme zde rozeznávati názory staré i nové, a v obou opět určité proudy a vlivy.

Staroindická nauka o nesmrtelnosti připouštěla zcela odchylně od pozdějších indických představ další trvání duše ve šťastném budoucím životě. Tento počáteční optimismus změnil se později v náladu světem i životem znavené resignace. Umírající, — tak se věřilo — odložil všechnu nedokonalost a odebral se domů k Varunovi a Jamovi, panovníkům v říši blažených. Tam, kde se zdržuje plamenný oř (slunce), září nevyhasitelné světlo, tam proudí studnice věčných vod, tu se stromů svítí věčná záře. Dva skvrnití psi ostríhají vchodu do tohoto ráje. — Opak k tomu, peklo, též zcela

nechybí v nejstarší době, která již věřila, že duše zlých očekává tmavý žalář.

Brahmanismus, jenž náleží ještě době předbuddhistické, vsnil se úplně v pantheistické učení o všejednotě. Svět je pouze zdání a klam; jeho se osvoboditi je vlastním cílem života. V nesmyslném často umrtvování těla, ve snivě tiché lesní samotě s její zádumčivou nádherou květů hledá mudřec cesty k domovu, k věčně čistému duchu vesmíru, jako řeky spěchají k oceánu, v němž mizejí. Ale duši je činiti dlouhou, dlouhou pouť v nesčetných a stále nových obrozeních; vidíme: stará myšlenka nesmrtelnosti proniká zajisté neustále celou pantheistickou spekulací a fabulací.

Tu vystoupil, asi v době mezi rokem 550 a 480 před Kr., zakladatel více než v jednom ohledu nesmírně významného *buddhismu*: Gaotama Buddha, kdysi knížecí syn hrdého rodu Sakya, potom poustevník, jenž hledal cesty spasení. Jeho kolébka stála v Kapilavastu, bezvýznamném městě na úpatí hory Nepal. Blíže všimnouti si životního běhu tohoto zvláštního muže, jehož dnes s oblibou staví po bok Spasiteli, není zde místa. Nás nejbližší zaměstnává buddhistické a také v Evropě stále modernějším se stávající učení o nirwâně, t. j. odvanutí či vyhasnutí duše, což zdá se býti posledním cílem veškeré buddhistické nábožnosti. Jest ovšem vhodné, jistým blouznivcům nirwâny našich dnů, na jichž znavených čelech napsána touha po klidu ode všech otázek

a osvobození ode všech pochybností, aby se proti tomu poukázalo, že nejsou si dosud jasní o vlastním smyslu této nirwâny. Jedni přijímají ji zcela nihilisticky jako přímé popření osobní nesmrtelnosti duše; druzí nedovedou si mysliti takový nihilismus jako poslední cíl náboženství a připouštějí: Nirwâna znamená prý vejíti v život blaženého klidu a dokonalého osvobození od vášní a pozemského trápení. Přesné zkoumání starých buddhistických textů Pali z ostrova Ceylonu vyneslo pozoruhodný resultát, že Buddha sám odmítl, podati vysvětlení pojmu nirwâna.

Nemohl ovšem nepřijíti mocný protiproud proti náboženství, jakým je buddhistické, které nejvážnějších otázek životních, o konečném osudu duše, buď vůbec nezodpovědělo nebo je zodpovědělo zcela nihilisticky. Tento protiproud přišel, když se zase mocně pozvedl starý brahmanismus a spolu se lidově utvářil. Tisíce let zápasila s sebou obě náboženství. V Indii zvítězil nový brahmanismus čili *hinduismus*; buddhismus přes mocnou pomoc, kterou mu poskytl král Asoka (263 až 230 př. Kr.), byl z Přední Indie vytlačen a uplatnil se na Ceylonu a v Zadní Indii a učinil nesmírné výboje v mongolských územích v Tibetu, Číně a Japánu.

Ale staré názory o nesmrtelnosti přece ustavičně pronikaly u všech buddhistických národů pod spekulací o nirwâně, jako prameny, kterých

hrází nelze obehnatí a zadržeti. Ač v theorii o nirwâně bylo sebe více nejasno, v praksi klidně se věřilo v nesmrtelnost duše.

Dravidské kmeny indické konaly za své mrtvé pohřební slavnosti, při nichž házely na hranici nádoby, rýži, zlato a pod., nebo zabíjely k počtě mrtvého hovězí dobytek ve víře, že všeho toho může duše na věčnosti velmi dobře potřebovati. V *Samu* znali zaklínání odloučených duší. V *Assamu* dávali mrtvým knížatům do hrobky služebníky a ženy, slony, koně a honící psy. V *Tongkingu* kladl boháč na hranici svých mrtvých nádobu se zlatem; ale malý hrneček rýže, který dával chudšas milému nebožtíku jako poslední dar pro věčné kraje, je neméně dojemným výrazem víry v nesmrtelnost. — A v *Arakanu* konali u každé mrtvoly umrlčí stráž z úzkosti před báječnou černou kočkou, která loupila věčný pokoj každé duši, přes jejíž mrtvé tělo podařilo se jí skočiti. To jsou zvyky, které se pěstují mezi buddhistickými národy právě tak dnes jako za doby staré, kdy báli se skvrnitých pekelných psů Jamových. A mohli bychom putovati do nejodlehlejších krajin země, kde pochovávali mrtvé pod sněhem a kladli na rovy červené jeřabiny, jako krvavé slzy, nebo tam, kde nad hroby šumějí palmy — všudy v duších lidí spoluzaznívá tón u velikou píseň lidstva o duši, která hledá své domoviny! A jsou to často tóny uchvacující, které tu žalují a volají v tajuplných strunách duše, právě u tak zva-

ných národů přírodních, v jichž mysli spočívá ještě pravé zlato poetického cítění.

Lopaři dávají svým mrtvým do hrobu křesadlo a sekyru. Duši je projíti rozsáhlými a temnými lesy a raziti si cestu, až přijde do říše světla, kde se již nehladoví aniž mrzne, protože je tam věčné, plody bohaté léto.

Finnové věří, že duše jich mrtvých stávají se duchy vod nebo vzduchu nebo že vcházejí v nebeské město duší velikého medvěda.

Kamčadalec očekává od života po smrti konec všeliké pozemské bídy, neboť ví, že duše na novém místě svého pobytu najde mnoho silných psův a zvěře v bohatém množství.

Něco neobyčejně hlubokého má do sebe, vidí-li mnohé *eskimácké kmeny* ve chvějících paprscích severní záře tanec a hru duší, jež došly domoviny, a něco uchvacujícího spočívá ve zvyku *Eskimáků*, klásti podle mrtvolu dítěte mrtvolu psa a jeho hračku, aby věrné zvíře vedlo nejisté nožky dětské pravou cestou a hračka uchránila dítě před všelikou bází, než by došlo k věčně blaženým.

U národů *Altaiských* velmi často shledali cestovatelé a badatelé u cesty zničené náhrobky s lidskými lebkami a u nich lebku koňskou a zbytky skvostného sedla. Dali totiž mrtvému bohatě ostrojeného koně, aby i na věčnosti mohl vyjížděti na hon a v boj.

Tak pochovává mrtvé své i *černoch*, a dává jim do hrobu pavézu a assagai (kopí), mušle jako peníz, olej k pomazání těla a pokrmy.

Jihoamerický Indián zná nebe, v němž blažení odpočívají ve stínu obrovských stromů nebo pohrávají si s hvězdami, takže veselý hlahol hrajících snáší se k zemi jako bouře.

Indián Ameriky severní dává mrtvému zbraně, zásoby, dýmku míru a barvy k malování na cestu poslední, která vede k věčným lovištím, jako pěl i Schiller ve své Nadowessirově písni mrtvých. A z končin Velikého ducha posílá duše, jež dospěla domoviny, časem poslední pozdrav pozůstalým, kteří se starají o osud mrtvého. Často indiánská matka neodchází po celé dny od malého hrůbku svého mrtvého dítěte, dokud krásný pták či lesklý hmyz nepřinese vroucně vytouženého pozdravu od mrtvého miláčka a jí tak neoznámí, že duše dítěte našla místo, kde cvrčí pestří brouci a líbezně pění ptáčekové.

Také ve víře *Slovanů* v nesmrtelnost má pták svůj význam. Duše, tak věří, ulétá z úst mrtvého jako ptáček a nemá pokoje dříve, dokud mrtvola není spálena. Pak může rozepnouti perutě a letí tam nahoru v mléčnou dráhu, jež se též nazývá „cestou ptačí“ (t. j. cestou duší).

U *Malajců* je rozšířena víra, že žalostivé volání jistého ptáka je prý nářkem duše, jež posud pátrá po „Rahuta noanoa“, po „vonném ráji“ blažených duchů.

Jsou to hloubavé báje, vytrysklé z hlubokého citu, jenž je vlastním i prostému dítěti lesův a pustin. Ale je pravda: Ve všech lidských prsou pění zlatý pták, jenž by rád zaletěl domů, pění píseň plnou stesku po domově a plnou touhy — duše je to, jež hledá své domoviny.

Domovina! — Co v prastarých bájích všech národů země je zvukem a tónem o domovině, stalo se v křesťanství vznešeným žalmem o věčném městě nebeském, žalmem, který zpívají, zpívali a zpívati budou milliony a milliony pozemských poutníků, kteří ubírají se k domovu, k domovu.

Ano, milý příteli, ve věčnosti je domov duše. Žádné přesvědčení nežije tak houževnatě, tak hluboko a zářivě v celém lidstvu, jako přesvědčení o dalším trvání duše po smrti a o věčném životě duše v nevýslovné blaženosti nebo v nevýslovné muce, jak právě toho duše zasloužila. Považovati takové přesvědčení za lež a klam a iluzi, znamenalo by *označiti nejčistší, nejhlubší a nejšlechternější myšlenky lidstva jako patrné šílenství, a to nelze, to je nemožno!*

Je možno, že ve víře národů v nesmrtelnost mnoho pozemského prachu pokrývá jasný obraz, který vymyslili o věčnosti. Ale jádro obrazu je pravé, ryzí zlato pravdy: je místo a stav duše po smrti tělesné, kde dobré i zlé zárodky, které v ní jsou uloženy, dojdou dozrání — v dozrání.

vání dobra ve věčné blaženosti u Boha, v do-
zrávání zla ve zmítání, odsouzení a muce od
Boha vzdáleného, věčného pekla.

O stavu blažených, o způsobu jich poznávání
ve formách čistě nadsmyslných, nedostává se za-
tím *zkušenosti*. Lidé, kdyby spoléhali měli jenom
na vlastního ducha, mohli by klidně říci: Nevíme
o tom ničeho. Ale *zjevení boží* — a dám ti na
konci této knihy vážně nahlédnouti v seslané zje-
vení boží — podává nám o tom jakési jemné
tuchy, jako dává otec svým toužebně čekajícím
dětem tušiti slasti vánočních. „*Ani oko nevidělo,
ani ucho neslyšelo, a do lidského srdce nevstou-
pilo, co připravil Bůh těm, kteří Ho milují.*“
Tak praví zjevení — a zaznívá těmito slovy jako
vzdálené, jemné plesání — — — jako vznešeně
šumějící nádhera písní zlatých harf — — —
jako jemné, sladké hlasy blažených, kteří kráčejí
jako oblečení ve světlo a nesou zlaté koruny;
ve vlasech — — — svítí do širých dálav
jako ranní svit věčného dne, jako tajuplná záře
očí, jež blaženým údivem jsou široce otevřeny —
spočívá v nich tušení nevyslovitelné blaženosti,
která kdysi napájeti bude duše v řekách a prou-
dech, duše, které přišly domů, domů, domů!

Ale my lidé nemůžeme zde více již mluvit!
Zde selhává řeč i obraz! Dosud je řeč naše příliš
chuda, a musí se teprve státi nebeskou psalmodií,
má-li důstojně mluvit o Bohu a ráji! Ale lidské
srdce je dosud příliš malé — musí se teprv

otevřítí v plném plesu nevýslovné blaženosti, má-li obsáhnouti věčné proudy života!

A čeho žádné oko neuvidí a žádné ucho neuslyší, protože duše od těla odloučená poznávati bude nadsmyslovým způsobem, ani nevidělo ovšem dosud žádné lidské oko a neslyšelo žádné lidské ucho. Proto říkají lidé: O tom nedostává se nám zkušenosti! Dobře rozuměj, příteli: Zkušenost, ale nikoli radostná jistota!

Budiž o tom a zůstaň o tom ujištěn, milý příteli!

Je poslední smysl tohoto světa, neboť je Bůh — a je poslední smysl tohoto lidského života, neboť je věčný život pro nesmrtelnou duši!

A nyní rozlučme se posledním slovem, můj milý, milý příteli:

Nezapomínej svého Boha — a pečuj o svoji duši!

OBSAH.

	Str.
1. Víra a nevěra .	5
2. Poznání pravdy	9
3. Kde je Bůh?	13
4. Bůh ve vědomí lidstva .	16
5. Původ víry v Boha . . .	23
6. Bůh v lidském svědomí	32
7. Původ svědomí	35
8. Stopy boží v řádu stávajícího světa	41
9. Pessimismus	57
10. Pantheismus. (Monismus)	66
11. Stopy boží v dějinách vývoje nebes, země a živých bytostí I.	83
12. Stopy boží v dějinách vývoje nebes, země a bytostí živých II.	91
13. Pokus, popříti stop božích v řádu světovém: t. zv. učení descendenční („Darwinismus“) — vý- vojové	99
14. Stopy boží v posledních součástkách světa: ve hmotě a síle	123
15. Pokus, vysvětliti svět bez Boha z hmoty a síly	138
16. Souzvuk důkazův o Bohu — myšlenka o Bohu	144
17. Mozek a duše I.	150
18. Mozek a duše II.	165
19. Nezničitelnost lidské duše	184
20. Možnost mimotělesné existence duše	195
21. Nutnost dalšího trvání duše po smrti těla	215
22. Materialistické a monistické popírání nesmrtnosti duše	228
23. Píseň lidstva o domovině	241

Hlasy Katolického spolku tiskového.

Členský příspěvek a předplatné nečlenů ob-
náši ročně pouze 2 K i s poštovní zásilkou.

Ročník XXXV. 1904. 1. *Život sv. Ignáce z Loyoly*, zakla-
datele Tovaryšstva Ježíšova. Napsal P. Jan Badeni T. J.
Přeložil Jan Tagliaferro, farář na Borové. 1 K 70 h. —
2. *Kristus! Bůh!* Několik upřímných slov o vážných věcech
podává František Prokop. 50 h. — 3. *Z husitství do prote-*
stantismu. Historicko-náboženská úvaha. Píše Jiří Sahula.
Díl II. *Kališná hrůzovláda.* 50 h. — 4. *Časové obrázky*
a úvahy. Napsal J. Ježek. 25 h.

Ročník XXXVI. 1905. 1. *Život generála de Sonis.* Dle
44. vydání spisu Mgra Baunarda volně zpracoval Josef Weiss.
80 h. — 2. *Z husitství do protestantismu.* Historicko-nábo-
ženská úvaha. Píše J. Sahula. III. *Triumf a pád kališné*
hrůzovlády. 94 h. — 3. *Rozechvělé vášně.* Povídky a hu-
moresky. Napsal K. J. Zákoucký. 94 h. — 4. *Obrana víry.*
Sestavil J. Ježek. 50 h.

Ročník XXXVII. 1906. 1. *Práce.* Úvahy ethicko-sociální.
Napsal Dr. Jos. Kachník. 80 h. — 2. *Smtění.* Obrázek
z venkovského života. Napsal Karel Karásek. 1 K. —
3. *Spiritismus.* Sestavil Jan Bělina. 1 K 30 h.

Ročník XXXVIII. 1907. 1. *Strážce mariánský.* Obrázek
z minulosti. Napsal Alois Dostál. 60 h. — 2. *MUDr. Au-*
gustin Fabre, universitní professor, veliký křesťan. Zpráva
biografická. Napsal L'abbé Louis Guérin. Přeložil PhDr.
Eugen Kadeřávek. 60 h. — 3. *Patěro povídek.* Napsala
Tereza Polabská. 70 h. — 4. *Z víru života.* Drobné povídky.
Napsal Josef Brožek. 1 K 40 h.

Ročník XXXIX. 1908. 1. *Časové obrázky a úvahy.* Napsal
J. Ježek. Řada II. 50 h. — 2. *Unesené dítě a jiné povídky.*
Napsal Alois Dostál. 1 K. — 3. *Rolník-živitel.* Črty hospo-
dářsko-sociální. Napsal Dr. Josef Kachník. 60 h. — 4. *Tři*
časové otázky. I. Možno-li svět odkřesťaniti? II. Církev
a věda. III. Poměr státu k církvi. Napsal Dr. Josef Samsouř.
90 h. — 5. *Svatý otec Pius X.* 50 let knězem (1858—1908).
S obrázkem. Napsal Dr. Rudolf Zháněl. 70 h. — 6. *Jeho*
Veličenstvo císař a král František Josef I. 60 let na trůně
habsburském (1848—1908). S obrázkem. Napsal Dr. Rudolf
Zháněl. 1 K 40 h.

Ročník XL. 1909. 1. *Hrdinky*. Napsal J. Ježek. 80 h. — 2. *Z knihy života*. Několik obrázků. Z polského vybral a podává Václav Tumpach. Řada I. 1 K 40 h. — 3. *Několik statí z dějin a života církve katolické*. Napsal Dr. Jos. Samsour. 1 K 30 h. — 4. *Konviktista*. Obraz od Aloise Dostála. 1 K 40 h.

Ročník XLI. 1910. 1. *Křesťanské ženy vliv a úloha v době pronásledování*. Historická studie. Napsal R. P. Badet. Dle pátého vydání přeložil Fr. Vaňous. 60 h. — 2. *Z knihy života*. Několik obrázků. Řada II. Z polského vybral a podává Václav Tumpach. 1 K 50 h. — 3. *Dvě povídek*. Napsala Tereza Polabská. — 4. *Obrazy z dějin církve katolické*. (Církev a vzdělanost ve středověku. Galileo Galilei a jeho odsouzení.) Napsal Dr. Jos. Samsour. 1 K 10 h. — 5. *Pro dlouhé večery*. Povídky. Napsal A. B. Šťastný. 1 K 10 h.

Ročník XLII. 1911. 1. *Několik našich žen a matek*. Napsal J. Ježek. 80 h. — 2. *Sv. Václava hrob a ostatky*. Napsal Dr. Ant. Podlaha. (S mnohými obrazy.) 1 K 20 h. — 3. *Z knihy života*. Několik obrázků. Řada III. Z polského vybral a podává Václav Tumpach. 1 K 10 h. — 4. *Současný zázrak*. (Petr De Rudder.) Napsal Alfred Deschamps T. J., doktor lékařství a přírodních věd. Dle čtvrtého vydání s povolením spisovatelovým přeložil Fr. Vaňous. 70 h. — 5. *Čtyřicet let Katolického spolku tiskového v Praze*. Napsal J. Ježek. 90 h.

Ročník XLIII. 1912. 1. *Moderní názory ve světle Otčenáše*. Osm přednášek rektora A. Heinena. Přeložil Lud. Novotný. 1 K 20 h. — 2. *Obrázky z válek Napoleonských*. (1805—1815.) Nakreslil J. Ježek. 90 h. — 3. *Naši řemeslníci*. Jejich život a sociální poměry líčí Dr. Jos. Kachník. 50 h. — 4. *Na paběrce*. Povídky. Napsal Alois Dostál. 80 h. — 5. *Pro dlouhé večery*. Povídky. Část II. Napsal A. B. Šťastný. 1 K 40 h.

Ročník XLIV. 1913. 1. *Z husitství do protestantismu*. Historicko-náboženská úvaha. Díl IV. Vítězná reakce protestantská. Píše Jiří Sahula. 1 K 30 h.

U vydávání „Hlasů Katolického spolku tiskového“ se pokračuje.

Možno též jednotlivé svazky koupiti.